T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

HASÎB KEYYÂLÎ'NİN HİKÂYELERİNDE SOSYAL PROBLEMLER

Yusuf BİLDİK

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mahmut KAFES

Konya- 2019

ÖNSÖZ

Bu çalışma, yirminci yüzyıl Suriye edebiyatının önemli hikâye yazarlarından birisi olan Hasîb Keyyâlî'nin hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve hikâyelerinde yer alan sosyal problemlerin tespit ve incelenmesi hakkındadır.

Hasîb Keyyâlî, 1921 yılında Suriye'nin İdlib kentinde dünyaya gelmiş ve yaşadığı dönem itibariyle birçok toplumsal olaya şahitlik etmiştir. Birinci Dünya Savaşının bitip Fransızların Suriye işgali ile geçen yıllarda çocukluk dönemini geçirmiş olan Keyyâlî, ülkenin bağımsızlığını kazandığı yıllarda edebiyat alanında ismini duyurmaya başlamıştır.

Suriye'nin yirminci yüzyılda savaş, işgal ve darbe gibi nedenlerle geçirdiği hassas dönemler, edebiyat alanında hikâyeciliğin ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Fikirlerini halka en kısa yoldan ve etkili bir şekilde ulaştırmak isteyen birçok yazar hikâyeye yönelmiş, böylece hikâyecilik diğerleri arasında en çok tercih edilen edebi tür olmuştur. Hasîb Keyyâlî roman, tiyatro ve makale gibi alanlarda da eserler vermiş olmasına rağmen hikâyecilikte ön plana çıkmıştır.

Yapılan araştırmalar sonucunda, ülkemizde son dönem modern Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan Hasîb Keyyâlî hakkında her hangi bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışma ile Keyyâlî gibi Arap edebiyatının önemli bir isminin tanıtılması da hedeflenmiştir. Hikâyeleri üzerinde yapılan inceleme sonrası, sosyal problem niteliğindeki konulara yeterince değindiği görülmüş ve ana tema olarak hikâyelerde geçen sosyal problemler seçilmiştir.

Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte yazarın yaşadığı dönem olan yirminci yüzyılda Suriye'nin sosyal ve siyasi durumuna kısaca değinilmiş, yine bu dönemin edebi hayatı, özellikle de hikâye alanında yapılan çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Hasîb Keyyâlî'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuş, ikinci bölümde ise Keyyâlî'nin hikâyelerine yansıyan sosyal problemlerin tespit ve tahlili yapılmıştır.

Keyyâlî'nin hikâyelerinde yapılan incelemenin ardından tespit edilen sosyal problemler altı ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar sırasıyla Aile ve Kadın

Problemleri, Eğitim Problemleri, Sağlık Problemleri, Yönetim ve İktidar Problemleri, Ekonomik Problemler ve Kültürel Problemlerdir. Sosyal problemler, bu ana başlıkların altında yine konularına göre kendi içerisinde alt başlıklar şeklinde tasnif edilmiştir. Hikâyelerden konuyu destekleyecek alıntılar yapıldıktan sonra, konunun daha iyi anlaşılması için aile, eğitim, ekonomi, sağlık gibi alanlardan teorik bilgilerle açıklanmıştır. Son olarak yazarın konuyu ele alış biçimi ile ilgili değerlendirme yapılmıştır.

Suriye Devleti'nin mevcut koşulları nedeniyle yazara ait hikâyeler müstakil olarak temin edilememiştir. Bunun yerine çalışma, Suriye Kültür Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve Keyyâlî'ye ait bütün hikâye ve romanları içeren "el-A'mâlu'r-rivâiyye ve'l-ḳaṣaṣiyye" adlı koleksiyon üzerinden yapılmıştır. Bu koleksiyonda yer almayan "Ḥikâyâtu ibni'l-'amm" adlı tek eser ise ayrıca temin edilmiştir. Hikâyeler tek bir kaynakta toplandığı için onlardan yapılan alıntılar dipnotta, kitap içi bölüm şeklinde gösterilmiştir. İncelemeler sonucu bazı hikâyelerin sosyal problem içermediği tespit edildiğinden, ana bölümde bu hikâyelerden bahsedilmemiştir. Transkripsiyon sistemi sadece Arapça kaynaklar, yabancı müellifler ve hikâye isimleri üzerinde uygulanmıştır.

Bu çalışmam sırasında zaman bana destek olan Okutman Fevzi Eid Bekhit, Okutman Hazem KAJOUJ, Okutman Ahmed HALİL'e ve Doç. Dr. Recep DURGUN'a, yine maddi ve manevi desteklerini eksik etmeyen ailem ve çalışma arkadaşlarım Arş. Gör. Rıfat IŞIK ve Mesut KÖKSOY'a, son olarak bu çalışmayı yapmam konusunda imkân tanıyıp desteklerini esirgemeyen tez danışmanım ve hocam Prof. Dr. Mahmut KAFES'e teşekkür ederim.

Yusuf BİLDİK

Konya 2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Yusuf BİLDİK
	Numarası	154109011001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları/Arap Dili ve Edebiyatı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mahmut KAFES
	Tezin Adı	Hasîb Keyyâlî'nin Hikâyelerinde Sosyal Problemler

ÖZET

Yazarların, içinde bulunduğu toplumun sevinç ve kederlerinden etkilenmeleri ve bunları eserlerine yansıtmaları tabii bir olaydır. Toplumsal gerçekçi bir yazar olan Hasib Keyyâlî, yirminci yüzyılda Suriye'de yaşamış ve hikâyelerinde o dönemin sosyal problemlerine çözümler aramıştır. Yirminci yüzyılda Fransız işgali, askeri darbeler, savaşlar ve ekonomik krizler gibi çeşitli olaylar yaşamış olan Suriye halkı, zor bir dönemden geçmiştir. Milliyetçi bir kimliğe sahip olan Keyyâlî de bu sorunlara kayıtsız kalmamış ve hikâyelerle farkındalık oluşturmaya çalışmıştır. Bunun yanında toplumun yozlaşması, aile hayatında yaşanan sorunlar, bürokrasi ve eğitim gibi birçok konu da Keyyâlî'nin üzerinde durduğu meselelerdendir. Yapılan araştırmalar sonucu, Modern Suriye edebiyatı için önemli bir isim olmasına rağmen, Türkiye'de Keyyâlî hakkında çalışma yapılmamış olmadığı ve bu nedenle Keyyâlî üzerinde bir çalışma yapılmasının uygun olduğu görülmüştür. Yazarın eserlerinin çoğunluğunu oluşturan hikâyeler de çalışmanın çerçevesini oluşturmuştur.

Bu çalışmada Hasîb Keyyâlî'ye ait hikâye kitaplarında değinilen sosyal problemler ele alınmıştır. Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte Suriye'nin 20. Yüzyıl siyasi, sosyal ve edebi durumundan bahsedilmiştir. Birinci bölümde yazarın hayatı, edebi kişiliği ve eserleri ele alınmış, ikinci bölümde hikâyelerinde yer alan sosyal problemler incelenmiştir. Yapılan değerlendirmeler ve sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasîb Keyyâlî, Hikaye, Sosyal Problem, Arap Edebiyatı, Edebiyat Sosyolojisi

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Yusuf BİLDİK
Numarası	154109011001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları/Arap Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mahmut KAFES
Tezin İngilizce Adı	The social problems in stories of Hasîb Kayyâlî

SUMMARY

It is of course an event for authors to be influenced by the joy and sorrow of their community and reflect on their work. Hasib Kayyâlî, a socially realistic writer, lived in Syria in the twentieth century and searched for solutions to the social problems of that period in his stories. In the twentieth century, the Syrian people who had experienced various events, such as the French occupation, military blows, wars and economic crits, had a difficult period. Kayyâlî, who had a nationalist identity, was not indifferent to these problems and sought to create awareness with the stories. In addition, many issues such as corruption of society, problems in family life, bureaucracy and education are among the issues that Kayyâlî has stood on. As a result of the researches, although it is an important name for Modern Syrian literature, there was no study about Keyyâlî in Turkey. Therefore, it was observed that it was appropriate to make a study on Keyyâlî. The stories that constitute the majority of the author's works have also formed the framework of the study.

In this study, the social problems addressed in the story books of Hasîb Keyyâlî are discussed. The study consists of the introduction, and two parts. At the entrance, Syria's 20th. century was mentioned in the political, social and literary situation. In the first chapter, the author's life, literary personality and works were discussed and social problems in the second chapter were examined. The work has been completed with the evaluations and result section.

Keywords: Hasib Kayyali, Short Story, Social Problem, Arabic Literature, Sociology of literature

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI……ii

TEZ KABUL FORMU……..iii

ÖNSÖZ..... iv

ÖZET……...vi

SUMMARY……..……vii

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ..... x

KISALTMALAR xi

GİRİŞ

A. 20. YÜZYIL SURİYE SİYASİ VE SOSYAL TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ.... 1

B. MODERN SURİYE EDEBİYATI VE HİKÂYECİLİĞİNİN ARKA PLANI..... 11

B.1. Modern Suriye Edebiyatının Doğuşu 11

B.2. Modern Suriye Hikâyeciliği ve Gelişim Süreci 17

1. BÖLÜM

HASÎB KEYYÂLÎ'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. HASÎB KEYYÂLÎNİN HAYATI 24

1.2. EDEBİ KİŞİLİĞİ VE HİKÂYECİLİĞİ..... 31

1.2.1. Edebi Kişiliği 31

1.2.2. Hikâyeciliği..... 38

1.2.2.1. Dil ve Üslûbu 41

1.2.2.2. Hikâyelerinde Tercih Ettiği Şahıslar..... 44

1.3. ESERLERİ 46

1.3.1. Romanları..... 47

1.3.2. Tiyatro Eserleri..... 48

1.3.3. Tercüme Eserleri 49

1.3.4. Hikâye Kitapları..... 49

2. BÖLÜM

HASİB KEYYALÎ'NİN HİKÂYELERİNDE SOSYAL PROBLEMLER

2.1. AİLE VE KADIN PROBLEMLERİ 56

2.1.1. Evliliklerin Geciktirilmesi ve Zorlaştırılması 56

2.1.2. Aile İçi Geçimsizlik ve Şiddet 66

2.1.3. Boşanma..... 73

2.1.4. Kadınların Karşılaştığı Genel Problemler..... 81

2.1.5. Kadınların Çalışması ve Karşılaşılan Problemler 89

2.2. EĞİTİM PROBLEMLERİ 97

2.2.1. Eğitimden Mahrum Kalma 97
2.2.2. Batıl İnançlar 102
2.2.3. Din İstismarı 107
2.2.4. Eğitimde Şiddet 111
2.2.5. Kızların Eğitimi ve Yaşanan Problemler 119
2.3. SAĞLIK PROBLEMLERİ 122
2.3.1. Sağlık Hizmetlerindeki Yetersizlik 122
2.3.2. Sağlık Hizmetlerinde Eşitsizlik 126
2.3.3. Sağlık Hizmetlerinde Mahremiyet 129
2.4. YÖNETİM VE İKTİDAR PROBLEMLERİ 131
2.5. EKONOMİK PROBLEMLER 146
2.5.1. Yoksulluk 146
2.5.2. İşsizlik ve Göç 150
2.5.3. Gelir Dağılımı Problemi 154
2.6. KÜLTÜREL PROBLEMLER 158
2.6.1. Taassupçuluk 158
2.6.2. Batı Hayranlığı 159
2.6.3. Taşra-Merkez Çatışması 167
2.6.4. Kuşak Çatışması 173
SONUÇ 175
KAYNAKÇA 180
EKLER 186

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada şu transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

ا , آ , ى , ـا : â	ي : î	و : û
ـَ : e,a	ـِ : i,ı	ـُ : u,o
ء : ’	ع : ‘	
ب : b	ر : r	غ : ġ
ت : t	ز : z	ف: f
ث : s	س : s	ق : ķ
ج : c	ش : ş	ك : k
ح : ḥ	ص: ṣ	ل : l
خ : ḫ	ض: ż	م : m
د : d	ط : ṭ	ن : n
ذ : ẕ	ظ : ẓ	ه : h
		و : v
		ى : y

Bunun yanı sıra şu hususlara dikkat edilmiştir:

1. Harf- i tarif cümle başında da olsa küçük harfle gösterilmiştir. el- Hucce gibi.
2. Şemsî ve kamerî harfle başlayan kelimeler okundukları gibi yazılmıştır. el-Fevâid, et- Tezkire.
3. Arapçada izafet terkibi şeklinde gelen özel isimler bitişik yazılmıştır. Abdullatîf, Abdulkerîm gibi.
4. Vasıl halinde iken kelimenin sonundaki i‘râbı belirtilmiştir. Zehru'r- Rabî‘ fi'l- Meseli'l- Bedî‘ gibi.
5. Kelime sonundaki kapalı teler (ة) vakıf halinde a veya e, vasıl halinde ise açık olarak gösterilmiştir. Mukaddime, Ravzatu'l- Mucâlese gibi.

KISALTMALAR

age.	: adı geçen eser
agm.	: adı geçen makale
Bk.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
doğ.	: doğum tarihi
Ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
Haz.	: Hazırlayan
ö.	: ölüm tarihi
S.	: sayı
s.	: sayfa
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
tsz.	: tarihsiz
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

A. 20. YÜZYIL SURİYE SİYASİ VE SOSYAL TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Yazarlar ve şairler toplumun içinde yaşayan bireyler olduğu için, eserlerinde yaşadıkları toplumun bütün renklerini görmek mümkündür. Bazı yazarlar zihinlerinde kurdukları hayal dünyasına ait kimi ütopyaları hikâyelerinde anlatabilir. Neticede o kurgular gerçek dünyanın birer yansımasıdır. Bu bağlamda yazar ve şairlerin, içinde bulundukları toplumdan etkilenmeleri ve eserlerinde toplumun ortak değerlerine yer vermeleri çokça görülen bir hadisedir.

Toplumsal gerçekçi bir yazar olan Hasîb Keyyâlî de yaşadığı dönem Suriye'sinin sosyal problemlerini dert edinmiş ve hikâyelerinde bunlara çözümler aramıştır. Hikâyelerindeki sosyal problemler üzerinde duracağımız yazarın yaşadığı dönemin sosyal ve siyasi olaylarına değinmek çalışmanın daha iyi anlaşılmasına fayda sağlayacaktır. Bu bölümde 20. yüzyılda Suriye siyasi ve sosyal tarihini genel hatlarıyla ele alınacaktır.

Suriye, verimli toprakları, iklim koşulları, orta doğudaki bulunduğu stratejik konumu itibariyle birçok medeniyete vatan olmuş bir ülkedir. Bugün de bölge halkı, tarihi süreçte yaşamış olan birçok milletin çeşitliliğini yansıtmaktadır. Dünya tarihinde önemli bir yere sahip olan Suriye bölgesi, birçok imparatorluğun ona sahip olmak için verdiği mücadelelere tanıklık etmiştir. Fırat ve Dicle nehirlerinin ülke sınırlarından geçmesi topraklarını verimli hale getirse de, Suriye'ye önemli kılan asıl etken ticarettir. Kadim bir yerleşim bölgesi olan Suriye, çevredeki birçok medeniyet için de güvenilir bir ticaret merkezi olmuştur.[1] Birinci Dünya Savaşı öncesine kadar Anadolu, Arap çölleri, Akdeniz ve Asya ile çevrelenen bölgeye Suriye ismi verilmekteydi. Bu bölgede günümüzde her biri müstakil bir devlet olan Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün de bulunmaktaydı. Birinci Dünya savaşından sonra bu bölge parçalanarak

[1] M. Yaşar Soyalan, *Emevi Hanedanlığından Esed Diktatörlüğüne,* Mana Yayınları, İstanbul 2012, s. 15-16.

günümüzdeki şeklini almıştır.[2] Yirminci yüzyılda Suriye'de yaşanacak ve bölgenin tarihine farklı bir boyut kazandıracak olan büyük olaylar, bu bölünmeden sonra başlamıştır.

Suriye halkının büyük bir çoğunluğu Araplardan oluşmaktadır. Bunun yanında özellikle Türkiye sınırına yakın bölgelerde Türkmenler ve Kürtler azınlık olarak bulunmaktadır. Nüfusun % 70'i Sünni, diğer kısmı ise Alevi, İsmâili ve Şii mezheplerindendir. Bunun yanında Grek, Ortodoks ve Katolik kiliselerine bağlı Hristiyanlar ve çok az sayıda Dürziler ile Yahudiler de yaşamaktadır. Ülkenin resmi dili Arapça olup nüfusun büyük çoğunluğu Arapça konuşmaktadır.[3] Suriye halkının çoğunluğu şu üç sınıftan birisine tabidir. Birinci grup, şehir merkezlerinde yaşayan ve kendilerini köylü ve bedevilerden üstün gören kesimdir. Özellikle ülkenin kalbi sayılan Şam ve Halep gibi şehirlerin önemi düşünüldüğünde şehirli halkın yönetimlerde olan etkisi tartışılmaz bir gerçektir. 1960'dan sonra idareye gelen, tabanını kırsal kesimin oluşturduğu Baas rejimi de uzun yıllar gücünü şehirdeki bu kitleyle paylaşmak zorunda kalmıştır. Bir diğer toplumsal sınıf bedevilerdir. Suriye tarihinde önemli bir yere ve etkiye sahip olan bedevi halk, teknolojinin gelişmesiyle şehirlere göç etmeye başlamıştır. Bu da bedevilerin ülke genelindeki etkinliklerini azaltmıştır. Üçüncü sınıf ise köylerde küçük toprak sahipleri ya da toprak ağalarının emrinde çalışan fakir köylülerdir. 1960'lara kadar devam eden ağalık düzeni içerisinde hep sessiz konumda bulunmuşlardır. Dürziler gibi azınlık olan bu köylü sınıfı, aynı zamanda Baas rejiminin de tabanını oluşturmaktadır.[4] Yıllar sonra iktidarı ele geçirecek olan bu grup, uzun yıllar sessizce ve sabırla beklemiş ve emellerine ulaşmıştır.

"*Suriye, tarih boyunca Kenanlılar, , İbraniler, Aramiler, Asurlular, Babilliler, Persler, Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar, Araplar, Selçuklular, Haçlılar ve Osmanlı Devleti tarafından yönetilmiştir"*.[5] Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Suriye bölgesi, 1516-1517 yıllarında Yavuz Sultan Selim tarafından düzenlenen seferde

[2] Ömer İshakoğlu, *Suriye Tarihi, Osmanlı Dönemi Suriyesi'nde Edebi ve Kültürel Hayat (1800-1918*), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 41.
[3] *Aynı eser,* s. 33.
[4] Soyalan, *age.,* s. 54-55.
[5] Ahmet Kazım Ürün, *Arap Ülkeleri Sosyo-Kültürel Yapısı,* Çizgi Kitabevi, Konya 2016, s. 47.

Memluklü idaresinden Osmanlı yönetimine geçmiştir. Bu seferle birlikte halifelik Osmanlı Devleti'ne geçmiş, çoğunluğu Müslüman olan Suriye bölgesi de uzun yıllar halifeliğe bağlı olarak refah içerisinde yaşamıştır. Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle Arap ülkelerinde yaşanan değişimden etkilense de, 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı idaresinde kalmaya devam etmiştir.[6] Suriye bölgesi en müreffeh dönemini Osmanlı idaresinde bulunduğu dönemde yaşamıştır.

Birinci dünya savaşı sırasında Osmanlı'ya dört bir yandan saldıran batılı devletler, bir yandan da Arap ülkelerini bağımsızlık vaatleriyle kendi saflarına çekmeye çalışıyorlardı. Hâlbuki 1916 yılında yapılan gizli anlaşma Syces-Picot'a göre Suriye'nin Fransızlara, Türkiye'nin kuzeydoğusu ise Ruslara verilecekti. Fakat 1917'de çarlık rejiminin yıkılmasıyla Rusya, kendi iç işlerinden dolayı Orta doğuyla ilgilenmeye zaman bulamadı. 1920'de San Romeo'da toplanan konferansta Irak ve Filistin İngilizlere, Suriye ve Lübnan Fransızlara verildi. Anlaşmanın hemen ardından 1920'de Suriye Fransızlar tarafından işgal edilmiş ve 1946 yılına kadar sürecek olan Fransız mandası fiilen başlamıştır.[7] 1946 yılında fiili olarak bitmiş olarak görünen işgal, uzun yıllar Fransızların güdümündeki yöneticiler vasıtasıyla devam ettirilmiştir.

Suriye halkı, Osmanlı yönetimi konusunda iki ayrı görüşe sahiptir. Bir kısmı Osmanlı döneminde yaşadıkları hayatı özlerken, kimisi de bu dönemde işgal altında olduklarını düşünmektedir. Osmanlı dönemi ve sonrası arasında kıyaslama yapabilecek yaştaki Suriye halkı, aradaki farkı en iyi anlayabilecek gruptur. Fakat Osmanlı dönemini görmemiş yeni nesil, Osmanlı'nın dağılmasının ardından işgalden kurtulduğunu düşünmektedir. Bunda Birinci Dünya Savaşı sırasında çıkan milliyetçilik akımı çok etkilidir. Bunun yanında, yirmi altı yıl Suriye'de sömürgeci devlet konumunda bulunan, eğitimden kültüre birçok konuda müdahil olan Fransızlar da bu düşünceyi halka aşılamıştır.

1920 yılında Fransız işgali başladığında halk buna karşı koymaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Binlerce insan vatan savunmasında canından olmuş fakat işgale engel olamamıştır. Fransızlar yönetimi ele aldıklarında Alaaddin Derubi başkanlığında

[6] İshakoğlu, *age.*, s. 21.
[7] Soyalan, *age.*, s. 40-41.

bir hükümet kurdurmuşlar, Suriyeli milliyetçiler de Derubi'yi bir saldırı esnasında öldürmüşlerdir. Yine 1921'de milliyetçiler, General Gouraud'e karşı bir süikast düzenlemişler fakat başarılı olamamışlardır. Fransız işgaline karşı direniş gösteren Araplara, Türk Kuva-i Milliye birlikleri de yardımda bulunmuştur.[8] Fransız işgalinin ilk 5-6 yılı Fransızlar ve milliyetçi Araplar arasında çatışmaların zirvede olduğu yıllardır. Bundan sonra 1936 yılına kadar, Fransızlar daha yumuşak bir politika izleyerek kendi emellerini halka benimsetmeye çalışmışlardır. Suriye Devleti'nin kurulduğu 1946 yılına kadar da bağımsızlık tartışmaları artmış, Fransız yönetimi giderek etkinliğini kaybetmiştir.[9] Başından beri manda idaresini kabul etmek istemeyen halkın büyük bölümü, bu yıllarda sesini yeniden yükseltmiştir.

Osmanlının, yönetimi altında bulunan devletleri sömürme gibi bir emeli olmadığından Suriye en rahat dönemini Osmanlı idaresi altında yaşamıştır. Fransızlar ise işgalden sonra kendi çıkarları neyi gerektiriyorsa Suriye'de onu uygulamışlardır. Bir taraftan Fransız yönetimine sesini çıkarmayan Hristiyan, Alevi ve Ermeni grupları desteklerken, diğer taraftan da milliyetçi Araplara karşı oyalama taktiği uyguladılar. Yeterince güçlenip idareyi ele alacak seviyeye geldiğinizde bağımsızlığınızı vereceğiz dediler. Böylece işgale karşı gelmek isteyen milliyetçi Arapları engellemiş oldular.[10]

Fransızlar, Suriye'nin parçalanıp daha kolay bir lokma haline gelmesi için, ülkeyi Cebel-i Dürzi, Lazkiye, Şam, Halep ve İskenderun Sancağı olarak böldü. Hristiyanlara özellikle de Katoliklere karşı kayırmacılık hat safhada olduğu için Müslümanların nefreti daha da artmıştı. Bu ayrımcılığa karşı, özellikle Sünni Müslümanlar ötekileştirilerek toplumdan soyutlanmaya çalışılıyordu. Kırsalda yaşayan azınlıklar bu dönemde şehirlere gelip zengin oldular. Şu an yönetimde olan Beşar Esed'in de tabi olduğu Nusayriler, bürokrasiyle bu dönemde tanışmaya başlamıştır.[11] Yarım asırdan fazla sürecek olan diktatörlük yönetiminin temelleri bu dönemde atılmıştır.

---

[8] Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938),* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s. 466-472.
[9] Soyalan, *age.,* s. 42.
[10] Umar, *age.,* s. 454.
[11] Soyalan, *age.,* s. 42-44.

Suriye'de çatışmaların azalıp halkın duruma alışmasıyla Fransa Milletler Cemiyeti'nin talepleri üzerine 1927'de Suriye Ulusal Grubu'nun kurulmasına karar verildi. 1930 yılında ise Fransız mandasının devam etmesi şartıyla bağımsızlığı tanınmaya başlandı. Uzun yıllar devam eden tam bağımsızlık görüşmelere İkinci Dünya Savaşının patlak vermesiyle sekteye uğradı. Almanların Fransa'ya saldırması, hatta Fransa'nın o yıllarda Cezayir'de işgalci olarak bulunmasına rağmen, Suriye'de bağımsızlık sağlanamadı. Bunun nedeni Fransızlara Suriye halkından bir kesimin içerden destek vermesidir.[12] Manda idaresi devam ederken Suriye'de 1943 yılında yapılan seçimlerde, Fransız karşıtları büyük bir başarı elde ederek seçimi kazandı. Bu seçimde Milli Cephe hükümeti kurularak Türk asıllı Şükrü el-Kuvvetli Suriye Devlet Başkanı oldu.[13] Seçimlere izin vermiş olsa da, Fransızlar hala söz hakkına sahip olan taraftı.

İkinci Dünya Savaşından sonra dünya siyasetinde dengeler değişti. Değişen şartlar nedeniyle Fransa Suriye'den tamamen çekilmek zorunda kaldı. Birleşmiş Milletler, Fransa'nın menfaatlerini korumak şartıyla Suriye'den çıkmasını istedi. Sünni çoğunluğun desteğini alan milliyetçi kesimin baskısı da süreci hızlandırdı. 1946 yılında tam bağımsızlık elde eden Suriye, Suriye Arap Cumhuriyeti adıyla BM'ye katıldı.[14] Bağımsızlık sonrası halkın günlük yaşamında büyük bir değişim olmadı. Fransızlar ülkeyi terk etmesine rağmen, arkada bıraktıkları sistem ve Fransız güdümündeki yöneticiler eski günleri aratmaya başladı.

Ülke yönetiminde söz sahibi olanlar Batılı Devletler, özellikle de Fransa ile işbirliği içinde olduklarından bağımsızlık kazanılmış gibi görünse de ülkeye müdahaleler devam ediyordu. Askeri vesayet nedeniyle güçlü olan ordu, 1970 yılına kadar birçok darbe gerçekleştirmiştir. Başarısız olanların dışında, Suriye'de 1949, 1954, 1961, 1962, 1963, 1966 ve 1970 yıllarında askeri darbeler yapılmıştır. Bu nedenle Suriye tarihinde bu dönem Darbeler dönemi olarak bilinmektedir.[15]

[12] Soyalan, *age.*, s. 46-47.
[13] Ürün, *age.*, s. 48.
[14] Soyalan, *age.*, s. 48.
[15] Ayrıntılı bilgi için bk., *Aynı eser*, s. 60-78.

Bağımsızlık elde edildiğinde Suriye Devlet Başkanı 1943 yılında seçilmiş olan Şükrü el-Kuvvetli idi. Ülke yeni yeni toparlanmaya çalışırken, 1948 yılında 1. Arap-İsrail Savaşı başladı. Suriye'de bu savaşa destek verdi fakat Arap cephesi büyük bir yenilgi yaşadı. Bunun sorunlusu olarak orduyu gösteren yönetim, 1949 yılında Genel Kurmay Başkanı Hüsnü Zâim'i görevden almak istedi. Fakat Zaim, bunu önceden haber alarak darbe ile yönetimi ele geçirdi. Şükrü el-Kuvvetli'yi görevden uzaklaştırdı.[16]

Hüsni Zaim göreve geldikten dört ay sonra, Mısır'la birlikte Ürdün'e karşı bir darbe hazırlığı içinde olması ve Amerika ile olan ilişkileri nedeniyle İngiliz destekli bir darbeyle görevden alınmıştır. Yerine Albay Sami el-Hinnavi geçmiştir. Fakat daha dört ay geçmeden Suriye'de üçüncü askeri darbe gerçekleşti. Bu kez de Albay Edip Çiçekli başa geçti. Çiçekli 1952 yılında bir anayasa hazırlatıp kendi partisi dışında bütün partileri kapattı. 1953 yılında referandumla kabul edilen yeni anayasayla Suriye Başkanlık sistemine geçti ve Çiçekli Devlet Başkanı oldu. Baas ve Komünist Partisi taraftarlarının başı çektiği Çiçekli karşıtları ordu içindeki yapılanmalarıyla 1954 yılında yeni bir darbe gerçekleştirdi. Darbeciler Albay Haşim el-Attasi'yi Cumhurbaşkanı, Sabri el-Assali'yi de Başbakan olarak seçtiler.[17] Bundan sonra 1961 yılına kadar yeni bir askeri darbe gerçekleşmedi. Baasçılar bu dönemde çok güçlendi. Ordu içindeki nüfuzlarını artırarak hükümetleri sürekli protesto etmeye başladılar. Çabalarının karşılığını 1956 yılında kurulan hükümette iki bakanlık elde ederek aldılar. Ülke içindeki sağ grupların ve Baasçıların rakibi olan Konünistlerin de güçlenmesi, Baas partisinin normal yollarla iktidar olmasını imkânsız kıldı. Onlar da bu dönemde ordu içerisine adam yerleştirmeye devam ettiler. Ülke dışından destek bulmak amacıyla Mısır'la birleşme konusuna en büyük desteği Baasçılar verdi.[18] Yönetimi ele geçirmek adına ülkenin menfaatlerini hiçe sayarak her şeyi mübah görüyorlardı.[19]

---

[16] [16] Kemal Dîb, *Târîḫu Sûriye el-mu'âṣıra mine'l-intidâb el-Fransî ilâ ṣayfi 2011,* Dâru'n-nehâr, Beyrut 2012, s. 119-121-

[17] Soyalan, *age.,* s. 62-66; Haşim 'Usmân, *Tarîḫu Suriye el-Ḥadîs,* Riyâżu'r-reyes li'l-kutub ve'n-neşr, Beyrut 2012, 181-274.

[18] Soyalan, *age.,* s. 67-68.

[19] Aynı eser, s. 66-69.

1958 yılının Şubat ayında Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdunnasır, Mısır meclisinde yaptığı konuşmayla Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (Mısır-Suriye) ilan etti. Yeni kurulan devletin Cumhurbaşkanı Cemal Abdunnasır oldu. Kurulan meclise 400 Mısırlı, 200 Suriyeli milletvekili seçildi. Baasçılar yeni kurulan devletle daha da güçlenerek yönetimde söz sahibi olmak istiyordu. Fakat işler bekledikleri gibi gitmedi. Abdunnasır tüm yetkileri eline alıp Baas dâhil bütün partileri kapattı. 1959 yılında Suriye'nin başına Mısırlı Abdülhakim Amir getirilirken ordudaki birçok subay da tasfiye edildi. Ordu içerisindeki Sünni subaylar bu durumdan rahatsız olmaya başladılar. İhvan-ı Müslimînin de desteğiyle 28 Eylül 1961 yılında Abdülkerim Nahlavi öncülüğündeki Şamlı subaylar yönetime el koydu. Kısa bir süre sonra da Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrıldı. Ülkenin adı Suriye Arap Cumhuriyeti olarak değiştirildi. Aynı yıl yapılan seçimlerde Nazım el-Kudsi Cumhurbaşkanı seçildi.[20]

Birleşik Arap Cumhuriyetinden ayrılan Suriye'de sular hiç durulmuyordu. Azınlıklar sürekli olarak yönetimden şikâyet ediyordu. Onların da desteğini alan sünni subay Abdülkerim Nahlavi, orduyu yeniden hükümetin başına geçirme girişiminde bulundu fakat başaramadı. Bu olaydan sonra ordu içerisindeki sünni subaylar tasfiye edilmeye başlandı. Bu fırsatı kaçırmayan Baas partisi orduda boşalan yerlere Lazkiye ve Deyri zor gibi kırsal kesimden gelen azınlık mensubu subayların yerleşmesini sağladı. Aynı yıl yaşanan halk ayaklanmaların bastırılmasına rağmen Suriye'de hükümet değişti. Beşir el-Azm yeni hükümeti kurdu.[21]

8 Mart 1963 tarihinde SSCB ve Fransa'nın desteğiyle Ziyad Harrari önderliğinde, yakın tarih Suriye'sinde bir dönüm noktası sayılabilecek darbe gerçekleştirildi. Temelde darbeyi yapanlar Baas ve Eflak partisi olmasına rağmen, bu işi üstlenen ordu içindeki Alevi subaylardı. Darbenin ardından Mişel Eflak ile Baas partisinin kurucularından birisi olan Salah Bitar'a hükümeti kurma yetkisi verildi. Temmuz 1963 yılında Nasır yanlısı subayların darbe girişimi Baas partisi tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. Fakat Suriye yönetiminde kargaşa hiç eksik olmuyordu. Yeni kuşak Baasçılar arasındaki güç kavgalarını kontrol edemeyen Salah Bitar

[20] 'Usmân, *age.*, s. 299-325; Soyalan, *age.*, s. 68-69.
[21] Soyalan, *age.*, s. 70-72.

yönetimden çekilmek zorunda kaldı. Nasırcı subayların darbe girişimini bastıran komitenin başında bulunan Emin el-Hafız devlet başkanı oldu. Bu kargaşa döneminde Salah Cedid, Muhammed Ümran ve Hafız Esed gibi subaylar, kırsal kesimdeki azınlıkların da desteğini alarak kilit noktaları ele geçirdiler.[22] Baas rejimi, çok uzun yıllar beklemesine rağmen hedefine ulaşmak üzereydi.

Suriye'de 1970 yılına kadar çeşitli darbelerle yönetim değişikliği ve karşıt grupların güç mücadelesi devam etti. Bunlar yaşanırken 1967 Arap-İsrail savaşının çıkması ile Suriye büyük bir darbe daha yemiş oldu. Alınan yenilginin ardından Baas partisi içindeki dengeler de değişti. Suriye açısından savaşın en büyük sonucu Hafız Esed'in politikada ön plana çıkmış olmasıdır. İsrail yenilgisinden sivilleri sorumlu tutan ve ordu içerisinde güçlü bir rakibi olmayan Esed, hükümete karşı sesini yükseltmeye başladı. 1970 yılında Hava kuvvetleri komutanı ve Savunma bakanı olan Hafız Esed ABD, Fransa ve İran'ın desteklediği bir darbeyle yönetimi ele geçirdi. Nusayri kökenli olan Esed ve yanlıları Baas partisindeki diğer bütün grupları tasfiye etmeye başladılar. Hafız Esed, yönetimi sırasında SSCB tarafından büyük destek görmüş, politikalarını onların menfaatlerini gözeterek uygulamıştır.[23] Esed ailesinin Rusya'dan aldığı destek günümüzde halen devam etmektedir.

Kasım 1970'de yapılan darbenin ardından Suriye'de yeni bir dönem başlamış oldu. Baas rejimi devlet ve ordu kademesindeki önemli noktalara kendi ailelerinden bazı kişilerle güvendikleri isimleri yerleştirmişti. Bu nedenle Esed yönetimine karşı gelebilecek bütün muhalif sesler susturulmuştu. Suriye'de günümüze kadar devam edecek olan tek adam yönetimi bilfiil başlamıştı. Öldüğü yıl olan 2000'e kadar yönetimde kalan Esed, halka büyük sıkıntılar yaşattı. Özellikle sünni Müslümanlara karşı ağır zulümler uyguladı. Yaptığı en büyük zulüm, 1982 yılındaki Hama katliamıdır. Dönemin Genelkurmay Başkanı ve Hafız Esed'in de kardeşi olan Rıfat Esed Şubat 1982'de Hama'ya bir gece aniden saldırdı. Bu katliamın sebebi, Hama'nın İslami hareketlerin en yoğun olduğu şehir olmasıydı. Esed, kırk bine yakın Müslüman'ı havadan ve karadan yaptığı saldırılarla şehit etti.[24] Baas rejiminin

[22] Soyalan, *age.*, s. 74-77.
[23] Ürün, *age.*, 48-49; Soyalan, *age.*, s. 100-108.
[24] Ürün, *age.*, 49.

Suriye'de uyguladığı diktatörlüğün en bariz örneği Hama katliamıdır. Rejimin politikası, muhalif olan ya da olma ihtimali olan herkesin sesini kesmekti. Bu nedenle gözlerini kırpmadan birçok cana kıymışlardır.

Baas rejiminin yönetim şekli hakkında, Müslüman kardeşler ve bazı ulemanın yayınladıkları manifesto önemli bilgiler içermektedir. Manifesto metni şu şekildedir:

> *"İktidardaki Baasçı rejim tamamen bir felakettir. Baas partisi özgürlüklere kısıtlamalar getirmekte, siyasal partileri yasaklamakta, yayın organlarını millileştirmekte, insanları hapishanelere göndermektedir. Parti dürüst insanları sürgüne gönderirken, ajanları ve yolsuzları destekleyerek, yasadışı zenginleşmenin yolunu açmaktadır. Demokrasi kavramı ve imajı parti tarafından çarpıtılmakta, anayasa bir aldatma aracı haline gelmekte, referandumlar komediye dönüşmekte ve halk örgütlenmeleri itibarını kaybetmektedir. En kötüsü ise, Suriye mezhepçilik bataklığına saplanmıştır. Hafız Esed ve kardeşi Rıfat Esed belli mezhepçi unsurların desteğiyle gücü ellerine almışlar ve Müslümanları köleleştirerek, zenginliklerini ve refahlarını ellerinden almışlardır."*[25]

Bağımsızlığı elde ettiği günden bu yana Suriye, bir yandan birçok darbeye maruz kalmış, bir yandan da İsrail'le yaşanan iki savaş nedeniyle büyük bir yıkım yaşamıştır. Hükümetlerin uzun soluklu olmaması ve ülke gelirlerinin savaşlarda harcanması, halkın büyük çoğunluğunun fakirlik içinde yaşamasına neden olmuştur. Memurlar uzun süre maaşlarını alamadıkları için geçimlerini sağlamakta güçlük çekiyordu. Keyyâlî hikâyelerinde, belirli bir dönemi işaret etmese de, halkın çektiği maddi sıkıntıları ve maaşların aksaması konularına sıkça değinmiştir. Köylerde ve şehirlerde yaşanan ekonomik problemleri ayrıntılı bir şekilde ileride ele alacağız.

Suriye Devleti yirminci yüzyılda birçok yıkım yaşamış, ne devlet ne de halk uzun süre huzur içinde yaşayamamıştır. Yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı'dan ayrılmasının ardından Fransız işgaline maruz kalmıştır. Bağımsızlık elde ettiği yıldan itibaren de kendi içinde yaşanan iktidar mücadeleleri nedeniyle birçok siyasi darbeye

[25] Soyalan, *age.*, s. 125.

sahne olmuştur. Bu da toparlanma döneminde olan ülkenin her seferinde yeniden başa dönmesine neden olmuştur. Darbeler döneminin bittiği 1970 yılında ülke, günümüzde hala problemleri devam eden Baas rejimi ile tanışmıştır. Suriye halkı, Hafız Esed ve ardından oğlu Beşar'ın yönetiminde yıllardır baskı ve zulüm altında yaşamaktadır.

Yirminci yüzyılda yaşayıp vefat eden ve bu kültürün yetiştirdiği birisi olarak Keyyâlî, devlet yönetimi, aile, eğitim ve ekonomi gibi birçok alanda yaşanan sosyal problemleri hikâyelerinde eleştirmiş ve çözümler aramıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde bu problemler ve Keyyâli'nin hikâyelerine yansımalarını inceleyeceğiz.

B. MODERN SURİYE EDEBİYATI VE HİKÂYECİLİĞİNİN ARKA PLANI

B.1. Modern Suriye Edebiyatının Doğuşu

İslamiyetin fetihlerle çeşitli bölgelere yayılması sonucu Arap edebiyatı farklı kültürlerin edebiyatlarını etkilemiş ve onlardan etkilenmiştir. Emevi döneminin sonları ve Abbasi döneminin başlarında Hintçe ve Yunancadan Arapçaya yapılan tercüme faaliyetleri artmıştır. Bu da Arap edebiyatında bazı türlerin etkilenmesine ve yeni türlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Endülüs Devletinin kuruluşu ve Haçlı seferleriyle Arapça Avrupa dilleriyle daha yakın temas halinde olmuş ve Batı dillerinden tercümeler yapılmaya başlanmıştır. Bu gelişme Arap edebiyatı ve diğer edebiyatlar arasındaki etkileşimi artırmıştır.[26] Ticaret, eğitim, kıtlık vb. sebeplerle yapılan göçler sırasında bu etkileşim artarak devam etmiştir. Arap ülkelerinde yaşanan değişikliklere paralel olarak Arap Edebiyatında da değişiklikler olmuştur. Dönemin şartları ve iktidarı elinde bulunduranların kültür anlayışı gibi birçok etken bu değişimde etkili olmuştur. Cahiliye, Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerindeki Arap Edebiyatı, 18. yüzyılda sonlarından itibaren modern dönemi yaşamaya başlamıştır.

Modern edebiyatın başlaması birçok toplumda olduğu gibi Arap ülkelerinde de 19. yüzyılda olmuştur. Modern Arap edebiyatının başlangıcı olarak Napolyon'un Mısır'ı işgal ettiği 1798 tarihi kabul edilir. Cahiliyeden itibaren kendi içindeki gelişmelerle farklı dönemlere ayrılmış olan Arap edebiyatının, modern dönem başlangıcı kendi dışında gelişen bir olaydır. Fakat edebiyat, yaşadığı kültürden doğrudan etkilenen bir dal olduğu için bu gelişmenin milat kabul edilmesi yersiz değildir. Fransızların işgalinin ardından Arap edebiyatında yeni dönemin öncüsü Mısır olmuştur. Birçok alanda ilk çalışmalar Mısır'dan çıkmıştır. Yeni bir süreçle karşı karşıya kalan Arapça, bu durumu kimi zaman kabullenmiş, kimi zaman ise yabancılık çekmiştir. Kültürel anlamda aradaki uçurum nedeniyle Batı ve edebiyatı ile bağlar

[26] Ahmed Derviş, *Naẓariyyetu'l-edebi'l-muḳârin ve tecelliyâtuha fi'l-edebi'l-'arabî,* Dâru ġarîb, Kahire 2002, s. 18.

kolay kurulamamıştır.[27] Bunun nedeni tarih boyunca Batı ile Doğu arasındaki kan uyuşmazlığıdır. Farklı medeniyetlerden gelen ve kültürel birikimleri farklı kaynaklardan beslenen bu iki kutup ortak noktalar bulma konusunda oldukça zorlanmıştır.

Fransızların Arap topraklarını işgal etmesi ve bazı yerlerde idareyi ele almasının ardından Arap Edebiyatı için öncekilerden çok daha farklı bir dönem başlamıştır. Cahiliye ve İslami dönemde tamamen kendi kültüründen beslenen Arap edebiyatında bundan sonra batı kültürünün etkileri de görülecektir. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (ö. 1849) kurmuş olduğu matbaa ile yaygınlaşan gazetecilik faaliyetleri modern edebiyatın hızla kabul görmesini sağlamıştır. Nitekim gazete, edebiyatla ilgilenen aydınlarla kalmamış, halkın her kesiminden insanın eline ulaşmıştır. Böylece toplumun her kesimi gazetede yayınlanan hikâye kesitleri ve makalelerle edebiyatla daha yakından tanışmıştır. O dönemde çocuk olan meşhur edebiyatçılar gazeteler sayesinde bu alana ilgi duymaya başlamasının ardından müstakil kitap çalışmaları yaygınlaşmaya başlamıştır. Bir kısmı eski dönem Arap edebiyatından, bir kısmı da batı edebiyatından etkilenen yeni eserler yazılmıştır.[28] En önemlileri daha önce Avrupa ülkelerine eğitim için gidip ülkelerine dönen Mehcer edebiyatı temsilcileri tarafından kaleme alınmıştır.

Arap dünyasında batı ülkeleriyle yaşanan etkileşimle birlikte, kültürel değişimler de yaşanmaya başlanmıştır. Bu dönemdeki bazı yazarlar milliyetçi bir anlayışla klasik dönem Arap edebiyatını ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Bu nedenle klasik döneme ait birçok değerli eser, ihya edilmek amacıyla 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında matbu hale getirilmiştir. Yine birçok yazar klasik dönem tarzına uygun eserler kaleme almıştır. Ayşe et-Teymuriyye'nin (ö. 1902) *Netâicu'l-aḥvâl*'i, Muhammed el-Muveylihî'nin (ö. 1930) *Ḥadîs̱ İsâ b. Hişâm*'ı ve Hafız İbrahim'in (ö. 1932) *Leyâli sâṭıh es-Seb*''i makame türünün yeni döneme yeniden uyarlanmış örnekleridir. Mahmûd Sâmi el-Bârûdî'nin (ö. 1904) öncülüğünü yaptığı

[27] Rahmi Er, *Çağdaş Arap Edebiyat Seçkisi*, Vadi Yayınları, Ankara 2012, s. 11; Ahmet Savran, *19. Yüzyıl Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı,* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1991, s. 1.

[28] Ahmed Derviş, *Medḫal ile'l-edebi'l-'arabiyyi'l-ḥadîs*, Şebeketu'l-alûka, Kahire 2008, s. 161.

neo-klasizm hareketi de aynı tepkiyle ortaya çıkmıştır.[29] Bu yazarların yapmaya çalıştığı şey, kendi öz kültürlerinden neşet eden eserleri Batı edebiyatı izleri taşıyan eserlere ezdirmeme çabasıdır.

Bu görüşü savunanların yanı sıra batı edebiyatından faydalanan birçok edebiyatçı da olmuştur. Özellikle Kahire ve Suriye'nin Hristiyan bölgelerinde batı etkisi daha fazla görülmüştür. Edebiyatla ilgilenen birçok genç, ya batı ülkelerine giderek orada, ya da bulundukları yerde kurulan batı merkezli okullarda eğitim görmüşlerdir. Batı kültürüyle tanışan bu gençler özellikle Mısır'da edebi bir devrim yapmak istiyorlardı. Mısır, edebi anlamda bu çalışmaların merkezi konumunda olmasına rağmen, Mısır'a göç eden Suriye ve Lübnan asıllı yazarların da katkısı büyüktür. Mısır, Suriye ve Lübnan dışındaki Arap ülkelerinde az da olsa modern dönemin özelliklerini taşıyan çalışmalar yapılmıştır. Bu kültürle yetişen gençler modern Arap edebiyatının da temellerini atmışlardır. Bu dönemde Rıfâ'a Râfi et-Tahtâvî'nin başlatmış olduğu batı kaynaklı eserlerin tercüme faaliyetleri daha da artmıştır.[30] Yurt dışında eğitim görmeye başlayan yeni nesil, batıda yazılan hikâye ve romanları asıl dillerinden okuyup Arapçaya tercüme etmeye başlamıştır. Mustafa el-Menfulûtî gibi bazı yazarlar çevirdikleri eserlere yorum katarak kendi eserleri gibi yayınlamışlardır. Halil Mutran (ö. 1949), Cubrân Halil Cubrân (ö. 1931), Muhammed Hüseyin Heykel (ö. 1956) ve Taha Hüseyin (ö. 1973) gibi yazarların öncülüğünde hikâye alanında büyük bir çeviri hareketliliği yaşanmıştır.[31] Bu dönemde modern anlamda birçok edebi eser yazılmıştır.

Şiirle geçmişten beri iştigal eden Araplar, batı edebiyatından yapılan tercümelerle birlikte, romanla ilk defa bu dönemde tanışmışlardır. Başlarda çeviriler tefrikalar halinde gazete ve dergilerde yayınlanmış, sonra kitap haline getirilmiştir. Daha sonra taklit ederek Arap kültürüne adapte edilen romanlar yazılmaya başlanmıştır. Ağırlıklı olarak tarihi romanlarla başlayan süreç, daha sonra farklı konuları da içermeye başlamıştır.[32] Bu yeni dönemde, Arap edebiyatı denince ilk akla

[29] Er, *age.*, s. 12.
[30] Ahmet Kâzım Ürün, *Modern Arap Edebiyatı,* Çizgi Kitabevi, Konya 2015, s. 14-23.
[31] Hüseyin Yazıcı, "Hikâye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1998, XVII/481.
[32] Ürün, *age.*, s. 14-23.

gelen şiir, klasik döneme kıyasla önemini yitirmiş, hikâye ve romancılık ön plana çıkmıştır.

Genel anlamda modern dönem Arap edebiyatının gelişim süreci, Fransızların Mısır'ı işgali ile başlamış, Avrupa'ya eğitim görmeye giden gençlerin yazdığı eserlerle hız kazanmıştır. Dönemin başlarında Arap edebiyatında klasik dönemin etkileri görülse de 19. yüzyılın sonlarında tamamen yeni bir süreç başlamıştır. Yirminci yüzyıla gelindiğinde ise birinci dünya savaşı ve Arap ülkelerinde yaşanan işgal olayları nedeniyle edebiyat, milli bir savunma alanı haline gelmiştir. Rıfâ' Râfî et-Tahtâvî (ö. 1873), Ayşe Teymuriyye (ö. 1902), Mahmud Sami el-Bârûdî, (ö. 1904), Corci Zeydan (ö. 1914), İsmail Sabri (ö.1923), Ahmed Şevkî (ö. 1932), Cubrân Halil Cubrân (ö. 1931), Hafız İbrahim (ö. 1932), Halil Mutran (ö. 1949) ve Necib Mahfûz (ö. 2006), modern dönemin önemli simalarındandır.

Daha öncesinde kültürel hayatın yoğun olması ve batı ile teması ilk gerçekleştiren bölgeler olarak Mısır ve Lübnan, modern dönem Arap edebiyatının da öncüleri olmuşlardır. Hikâyeciliğin gerçek anlamda yazılmaya başlanması 20. yüzyıl başlarında olmuş, tamamen yerleşmesi ise bu yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Ortaya çıkan ilk eserler batının da etkisiyle romantizm ve sembolizm içerikli olmuş, bu eserleri de Avrupa'ya gönderilip orada eğitim gören yazarlar kaleme almışlardır. Yirminci yüzyılın ortalarına doğru Arap ülkelerinde artan siyasi ve sosyal problemler, edebi türlerin de gerçekçilik çerçevesinde yazılmasına neden olmuştur.[33] Birinci ve ikinci Dünya savaşlarıyla büyük bir yıkım yaşayan, ardından birçoğu Batılı ülkelerin sömürgesi haline gelen Arap ülkelerinde bu durumun etkileri sosyal ve siyasi her alanda görülmüştür.

Mısır'ın öncülüğünde başlayan yeni edebi akımlara Suriye-Lübnan asıllı birçok yazar da destek vermiştir. Aynı kültürel birikime sahip olan Suriye ve Lübnan birbirinden, birinci dünya savaşından sonra ayrılmıştır. Edebi anlayışları bir olmasına rağmen bu iki ülke arasındaki uçurum zamanla büyümüştür. Lübnan'da dinî inanışlar çok fazla çeşitlilik gösterirken bu durum Suriye'de nispeten daha azdır. Lübnan

[33] https://mefhumdergi.com/2017/10/27/cagdas-arap-oykusunun-kisa-seruveni/ Son erişim tarihi: 18.10.2018.

yönetim anlamında istikrarı yaşamışken Suriye, birçok ihtilal ve yönetim değişiklerine sahne olmuştur. Bu, iki kültürün edebiyat anlayışını da farklı alanlara kaydırmıştır.

Suriye'de Modern dönemin başlangıcı için farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bunun sebebi, ülkenin içinden geçmekte olduğu karmaşık süreç yüzünden bu dönemin sınırlarının belli olmayışıdır. Ayrıca kitap ve dergi yayınının kısıtlı olması da modern anlamda eserlerin ortaya çıkışını geciktirmiştir.[34] Tarihi şartlar ve Milliyetçilik akımıyla birlikte birçok yazar yetişmiş olmasına rağmen, Suriye'de ilk edebi neşriyat 1886 yılında ancak yayınlanabilmiştir. Selim 'Anḥûrî ve Ḥannâ 'Anhûrî'nin sahibi olduğu "Mirâtu'l-aḫlâḳ" isimli gazete Şam'da yayın hayatına başlamış, fakat çok kısa sürede yayından kaldırılmıştır. Gazete sahibi görüşlerinden dolayı yargılanmış ve Mısır'a göç etmek zorunda kalmıştır. [35] Bu tarihten önce Şam'da ve Halep'te "eş-Şehbâ", "Sûriye", "Dımaşk" isimli gazeteler de yayımlanmıştır. Fakat "Mirâtu'l-aḫlâḳ" edebi içerikli ilk yayındır.[36] Bu tür sosyal ve siyasi olumsuzluk nedeniyle ülkedeki yazarlar bir süreliğine başka ülkelere gitmişler, İkinci Meşrutiyetin ilanı ile tekrar dönmüşlerdir. Aydın ve yazarlar için oluşan yeni ortamda ülkede edebi çalışmalar hız kazanmaya başlamış, ama kısa bir süre sonra başlayan Birinci Dünya savaşı ile birlikte yine sınırlı sayıda basılabilmiştir.[37] Savaşın sıcak olarak yaşandığı bölge olan Ortadoğu'da, edebi faaliyetler haliyle sekteye uğramıştır.

Yirminci yüzyılın başından itibaren bütün olumsuzluklara rağmen basım ve yayın imkânlarının artmasıyla, eski dönemlere kıyasla edebi türde dergi ve gazetelerin sayısı artmıştır. 1906 yılında Muhammed Kürd Ali (ö. 1953) tarafından Kahire'de çıkarılan ve sonrasında Şam'da yayın hayatına devam eden "el-Muḳtebes" dergisi bunlardan birisidir. Derginin üç cildi Kahire'de, kalan beş cildi Şam'da basılmıştır. 1910 yılında Şam'da Mary 'Acemî tarafından yayınlanmaya başlayan "el-'Arûs" adlı kadın dergisi de bunlardan birisidir. Bu dergi Suriye'de kadınların dertlerini gündeme getiren ilk dergidir. Râbıṭatu'l-edebî adlı, Suriye'nin ilk edebiyat birliğinin aynı isimli dergisi ilk yayınını 1921 yılında yapmıştır. 1920 yılında haftalık çıkmaya başlayan "el-

[34] Mevlüt Kula, *Modern Suriye Hikâyesinin Konuları,* Çizgi Kitabevi, Konya 2017, s. 18.
[35] İbrâhîm el-Aṭraş, *İtticâhâtu'l-ḳaṣasiyye fî Sûriye ba'de'l-ḥarbi'l-'âlemiyye's-sâniye*, Dâru's-suâl, Dımaşk 1982, s. 26-27.
[36] Ömer ed-Deḳḳâḳ, *Funûnu'l-edebi'l-mu'âṣır fî Sûriye*, Dârû-ş-şarḳi'l-'arabî, Beyrut, tsz., s. 15-16.
[37] Kula, *age.*, 20.

Mîzan" gazetesi, Samî Keyyâlî'nin 1927 yılında Halep'te yayına başladığı "el-Ḥadîs" dergisi ve 1931 yılında başlayıp yakın zamana kadar yayın hayatına devam etmiş olan "eż-Żâd" gibi dergiler de Suriye'de, yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan edebi yayınlardır.[38] Bunların dışında kısa ömürlü dergiler ya da yerel yayınlar da bulunmaktadır.

Birinci dünya savaşının hemen ardından Suriye'de bir müddet devam eden Fransız işgali, ülkede edebi çalışmaları etkilemiştir. Fakat fransızlaştırma etkileri Suriye'de, Lübnan'daki kadar derin yaşanmamıştır. Buna rağmen Lübnan, edebiyat alanında her zaman Suriye'nin önünde olmuştur. Bunda Avrupa'ya gidip göç edebiyatının temelini atan Lübnanlı yazarların etkisi büyüktür.[39] Suriye'de sosyal yaşamın ve edebiyatın modern döneme alışması, Fransızların etkisiyle ortaya çıkan batı kültürü ve bu sayede yaygınlaşan Arapça basın sayesinde hız kazanmıştır. Birçok gazetenin yayınlanmaya başladığı iki dünya savaşı arasındaki dönem, Suriye'de yurtdışında eğitim görmüş aydınların öne çıktığı bir zaman dilimidir. Bu dönemde Hayreddin ez-Ziriklî, bu kültürel akımdan etkilenerek dikkat çeken ilk isimlerdendir. Cahiliye döneminde panayırlarda olduğu gibi yüksek sesle şiirler okuyarak halkı galeyana getirmiştir.[40] Böylece Fransız işgaline karşı halkı bilinçlendirip milli duygularla ayaklandırmayı hedeflemiştir.

Modern Suriye edebiyatında şiir çok etkili olmamış, iki dünya savaşı arasındaki dönemde nesir düzeyinde yazılmıştır. Suriyeli aydın kesim tarafından da Mısırlı ve Lübnanlı şairlerin şiirleri daha çok tercih edilmiştir. Bu dönemde iki önemli şair hariç diğerleri vasat kalmıştır. Bunlar Şekib Arslan ve Muhammed Kürt Ali'dir.[41]

Selîm el-Bustânî'nin 1870 yılında "el-Cinân" adlı derginin yirmi üç sayısında parça parça yayınlamış olduğu *el-Hiyâm fi Cinâni'ş-Şâm* adlı eser, modern dönemde Suriye Edebiyatında yazılmış ilk hikâye olarak kabul edilmektedir. Daha önce yapılmış olan tercüme ve taklit tarzı hikâyelerden farklı olarak bu hikâye ilk telif

[38] ed-Deḳḳâḳ, age., 18-27.
[39] Jacop M. Landau, *Modern Arap Edebiyatı, 20. Yüzyıl,* (Çev. Bedrettin Aytaç), Gündoğan Yayınları, İstanbul 1994, s. 65-66.
[40] İlknur Emekli, "Çağdaş Suriye Romancılığı", *Journal of Current Researches on Social Sciences*, S. 4, s. 288.
[41] Landau, *age*., s. 66-68.

eserdir. Daha sonra Bustânî, aynı dergide 1871 yılında *Zenûbyâ* adlı tarihî hikâyesini yayınlamış ve çeşitli hikâyeler yazmaya devam etmiştir.[42] Bu tarihten sonra başka yazarlar da hikâye türünde eserler vermeye başlamışlardır.

B.2. Modern Suriye Hikâyeciliği ve Gelişim Süreci

Suriye'de modern hikâye 20. yüzyılın başlarında batı edebiyatından yapılan çeviriler ve taklit eserlerle hız kazanmış, bağımsızlığın ilanından sonra ise hak ettiği değeri bulmaya başlamıştır. Dönemin sosyolojik şartları gereği hikâyede bağımsızlık, yoksulluk, Filistin sorunu, kadın ve geri kalmışlık gibi konular daha fazla işlenmiştir. Toplumun içinden çıkan yazarlar, doğal olarak yaşadıkları toplumun sosyal olgularını eserlerine yansıtmış, bu da Suriye hikâyesinin konularının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.[43] Hikâye Arap edebiyatında bilinen bir tür değildi. Batı kaynaklı olan bu edebi tür, Avrupalıların Arap ülkelerini işgali ile başlayan süreçte Arap edebiyatında görülmeye başlamıştır. Modern hikâye, modern Suriye toplumu ile birlikte ortaya çıkmıştır.

Mısır ve Lübnan'da olduğu gibi modern dönemin başlarında, Suriye'de de tarihi romanlar ve geçmişi konu edinen hikâyeler daha çok yazılıyordu. Zamanla bu durum değişti ve güncel konuları içeren eserler yazılmaya başlandı. Birinci dünya savaşının ve Fransız işgalinin etkisiyle yazılara milliyetçi söylemler hâkim oldu. İkinci dünya savaşına kadar devam eden işgal döneminde politik ve edebi anlamda bir kısıtlama yaşanmamıştır. 1920-1939 yılları arasında Suriye'de çok azı ömrü birkaç sayıyı geçmeyen, en fazla birkaç yıl devam eden 375 dergi yayınlanmıştır. Ayrıca bu dönem Suriye gazeteciliğinde büyük bir patlama görülmüştür.[44] Bağımsızlıktan sonra, günümüze kadar uzanan realistik dönem başlamıştır. Yazarlar genelde toplumun problemlerine dikkat çekmeye çalışmışlardır.

Birinci dünya savaşının sona ermesiyle Fransızların idaresi altına giren Suriye'de, toplumun her alanında büyük değişimler yaşandı. Özellikle eğitim alanında

[42] Ḥusâm el-Ḫaṭîb, *Subulu'l-muesserâti'l-ecnebiyye ve eşkâlihâ fi'l-ḳıṣṣati's-Suriye,* Maṭâbi'u'l-idâreti's-siyâsî, Dımaşk 1991, s. 26; el-Aṭraş, *age.,* s. 21.
[43] Kula, *age.,* s. 11.
[44] Landau, *age.,* s. 65-70.

yaşanan batı etkisi, dönemin edebi akımlarını ve dilini etkilemiştir. 1936 yılında Fransızların kontrolünde Suriye hükümeti kurulmuş ve geniş bir coğrafyanın ismi olan Suriye, ilk kez küçük bir bölge için kullanılmaya başlamıştır. Aynı dönemde yayınlanan Muhammed en-Neccâr'a ait *"Fî ḳuṣûri Dımaşk"* adlı hikâye Suriye modern edebiyatında ilk hikâye olarak kabul edilir. Yine Şekîb el-Câbirî'nin yazdığı *"Nehem"* adlı hikâye ve Alî Ḫalḳî'nin hikâye koleksiyonu *"Rebi ve Ḫarîf"* de otuzlu yıllarda Suriye'nin kendine ait bir hikâye anlayışını oluşturan eserlerdir.[45] Bu yıllarda Suriye hikâyeciliğinde milliyetçilik ve Arapçılık ön plana çıkan konulardandır. Alî Ḫalkî, Şekib el-Câbirî (ö. 1996) ve Edîb en-Naḥvî gibi yazarların eserlerinde halkın milliyetçilik duygularına dokunan ibareler yer almaktadır. Ayrıca dönemin şartlarında gerçekleşmesi mümkün olmayan Arap birliği meselesi de hikâyelerde işlenen konulardandır.[46] Bu istek ileriki yıllarda gerçekleşecek fakat çok kısa sürecektir.

Suriye'de hikâye yazarları İngiliz, Alman ya da Rus yazarlarından daha çok Fransız hikâyecilerinden etkilenmiştir. Birinci dünya savaşının ardından yazarlar, etkisinde kaldıkları hikâyecinin tarzında, tarihi, toplumsal ve realist konuları seçiyorlardı. Genel olarak yazılara bir karamsarlık hâkimdi. Edebiyatla gerçeklerden kaçarak rahatlamak gibi hava oluşmuştu.[47] 1930'lu yıllarda Suriye edebiyatına, Fransız işgalinin de etkisiyle büyük oranda Fransız edebi kültürü hâkim olmuştur. Alexandre Dumas (ö. 1870), Guy de Maupassant (ö. 1893), Andre Gide (ö. 1951) ve Georges Duhamel (ö. 1966) gibi Fransız yazarların eserlerini okumaya başlayan aydın kesimle beraber, Suriye'de Fransız kültürünün etkileri okullardaki eğitime kadar her yerde hissedilmeye başlanmıştır. Fransız işgaline tepki olarak milliyetçilik duygusuyla başlarda tarihi hikâyeler okuyan aydın kesim, kısa süre sonra o günü ilgilendiren toplumsal problemlere dair eserler de okumaya başlamıştır.[48] Bu da toplumsal gerçekçi yazarların öne çıkmasını sağlamıştır.

1940'lı yıllar Suriye hikâyeciliği için bir dönüm noktası sayılabilir. Özellikle bu yıllarda eğitim ve toplumsal hayatta yaşanan değişimler, hikâyecilikte de değişimi

[45] Ḥusâm el-Ḫaṭîb, *el-Ḳıṣṣatu'l-ḳaṣîra fî Sûriye,* Dâru 'Alâu'd-dîn, Dımaşk 1998, s. 8; Kula, *age.,* s. 26.
[46] Hüseyin Yazıcı, "Suriye'de Kısa Öykü", İ.Ü. *Şarkiyat Mecmuası,* S. 19, s. 122.
[47] Landau, *age.,* s. 69.
[48] Emekli, *agm,* s. 289.

zorunlu kılmıştır. Bu dönemde Avrupa'ya eğitim görmeye giden öğrenciler, döndüklerinde yaptıkları çeviriler ve yeni tarzda yayınlanan hikâyeleriyle Suriye modern hikâyesine yeni bir boyut kazandırmıştır.[49]

Birinci dünya savaşından Suriye'nin bağımsızlığını elde ettiği 1946 yılına kadar olan süreç Fransız işgali ve yönetimi altında geçmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi sosyal ve siyasi hayatta etkisini gösteren Fransızlaşma, aynı şekilde edebiyatta ve hikâyecilikte de görülmüştür. 1946 yılında kazanılan bağımsızlıkla birlikte Suriye modern edebiyatı için yepyeni bir dönem başlamıştır. Hikâye türü de bu değişimle birlikte hız kazanmış ve birçok yazar tarafından kaleme alınmıştır. Bağımsızlığın verdiği rahat ortamda, ülkenin milli hikâyecileri de kendilerini göstermeye başlamıştır. İkinci dünya savaşı yıllarındaki durgunluğun ardından siyasi, dini ve sosyal alandaki büyük değişimler hikâye türünün konularında da kendisini göstermiştir. Kadın problemleri, sosyal sınıf ayrımları, siyasi sorunlar, yönetim krizleri gibi güncel konular hikâyelerin konusu haline geldi. Bir önceki dönemde Fransız işgali nedeniyle açıkça dile getirilemeyen milliyetçilik söylemleri de bu dönemdeki hikâye yazarları için bir ifade aracı haline gelmiştir.[50] Kısa ve öz olması da çabuk okunup yayılmasını kolaylaştırmıştır.

1950 li yıllarda hikâye, Suriye edebiyatında romandan daha fazla tercih edilen bir konuma gelmiştir. Fakat dönemin şartları gereği hikâye yazarlığı, edebiyattan ziyade siyasete hizmet etme gibi bir amaca bürünmüştür. [51] 1950'li yıllar, Suriye hikâyeciliği adına farklı bir anlayış ortaya çıktığı dönemdir. Bu dönemde eskiden yazılan kısa öykü türü ve üslubundan vazgeçilip, günümüze kadar devam eden bir üslupla daha hacimli hikâyeler yazılmaya başlanmıştır. Adnan ed-Dâ'ûk (ö. 1986), Saîd Havrâniyye (ö. 1994), Şevkî Bağdâdî, Hasîb Keyâlî (ö. 1993), Nasruddîn el-Bahra ve Âdil Ebû Şeneb (ö. 2012) gibi isimler yeni nesil hikâyeciliğin temelini atan yazarlardır. Yeni nesil anlayışta daha önceki basit anlatım terk edilmiş ve hikâye yazarlığı edebi bir sanata dönüşmüştür.[52] Realist ve toplumsal gerçekçi yazarların

[49] Yazıcı, "Suriye'de Kısa Öykü", s. 126.
[50] el-Ḫaṭîb, *el-Ḳıṣṣatu'l-ḳaṣîra fî Sûriye,* s. 111; Yazıcı, "Hikaye", s. 481.
[51] Yazıcı, "Hikaye", s. 482.
[52] Muhammed Tasa, "Çağdaş Suriye Öykücülüğüne Genel Bir Bakış", *Hece-Öykü Dergisi,* Ankara 2008, S. 27. s. 47-48.

ortaya koyduğu gayretler, bu dönemde meyve vermeye başlamıştır. Farklı görüşlerde yazarların birbirlerine olan eleştirileri de tenkit sanatının gelişmesine yardımcı olmuştur. Eleştirilerin olduğu bir ortamda yazarlar, hikâyelerindeki üsluplarına daha da dikkat ederek bu alanın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

> "*Farklı düşüncelere ve inançlara sahip çok sayıda yazar, hikâye yazıcılığını bu dönemde ilgi gören ve izlenen bir edebi tür haline getirmeyi başarmıştır. Çok yönlü değişimlerin ve gelişmelerin yaşandığı bu dönem, aynı zamanda toplumsal çalkantıların ve siyasi bunalımların yaşandığı bir geçiş süreci olması nedeniyle hikâyede, milli meselelerden adet ve geleneklere, yoksulluk, fakirlik ve işsizlikten kuşak çatışması ve batıl inançlara kadar çok geniş bir konu çeşitliliği söz konusudur*."[53]

Edebi bir üslup kullanılmasına rağmen halkın gündelik hayatta karşısına çıkan meseleler hikâyelerin konusu olmaya başlayınca okuyucunun da hikâyeye olan ilgisi artmıştır.

Yine 1950'li yıllarda hikâyenin siyasiler ve vatanperver yazarlar tarafından önemli bir propaganda aracı olarak fark edilmesi, cahiliyeden bu yana Arapların nezdinde önemi büyük olan şiir kadar hikâyenin de değer bulmasını sağladı. Bu yıllarda yaşanan Filistin meseleleri, Cezayir devrimi, Süveyş kanalının açılması, Cemal Abdunnasır'ın Arap ülkelerini tek çatı altında birleştirme girişimleri ve neticesinde 1958 yılında Mısır ve Suriye'nin kurduğu Birleşik Arap Cumhuriyeti, aynı yıl yaşanan Irak devrimi gibi olaylar bütün Arap ülkelerinde olduğu gibi Suriye'de de büyük etkiler bırakmıştır. Özellikle genç yazarlar hamasi duygularla öne sürmek istedikleri fikirleri, hikâye gibi yükselen bir edebi sanatla ortaya koymuşlardır.[54]

Bu yıllarda Suriye'nın bağımsızlığını elde ettiği fakat batılı devletlerin Arap ülkeleri üzerindeki faaliyetlerini içten içe devam ettirdikleri siyasi bir ortam vardı. Sürekli yapılan siyasi darbeler, toplum üzerinde büyük bir infiale neden olmuştur. Bu problemleri dile getirmek için yazarlar, yükselen değer olan hikâyeyi seçmişlerdir. 1950'li yıllar bittiğinde ise Filistin sorunları gündemden düşmüş, Baas rejimini

[53] Kula, *age.,* s. 31.
[54] el-Ḫaṭîb, *el-Ḳıṣṣatu'l-ḳaṣîra fî Sûriye,* s. 112.

destekleyen veya diktatörlüğe karşı duranların görüşleri revaç bulmuştur.[55] Bu gelişmeler hikâyeciliğin gelişmesinde önemli rol oynamasına rağmen hikâyenin anlatım gücü ve etkisi de unutulmamalıdır. *"Hikâye, kısa yapısı, yoğun anlatımlı ve anlık durumları ifade eden haliyle, rekabetin şiddetli olduğu bir ortamda roman gibi daha uzun, hacimli anlatı türlerini deneme imkânı bulamayan genç kalemler tarafından, hem yazmaya giriş olarak hem de kısa sürede sonuç alma yolu olarak görülmüştür."*[56] Bu genç kuşak hikâyenin bu pratik yönünü değerlendirmiş, aynı zamanda hikâyeciliğin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Suriye'de modern hikâyeciliğin gelişmesinde en önemli etkenlerden birisi de, çalışmada hikâyeleri üzerinde duracağımız Ḥasîb Keyyâlî'nin de aktif olarak rol aldığı edebiyat topluluklarıdır. *"er-Râbiṭatu'l-edebiyye", "el-Mecma'u'l-edebî"* ve *"Nedvetu'l-me'mûn"* bunlardan bazılarıdır. 1951 yılında Hâsîb Keyyâlî ve arkadaşlarının kurucu üyesi olduğu *"Râbiṭatu'l-kuttâbi's-Sûriyyîn"* de bu alandaki önemli kuruluşlardan birisidir. Daha sonra birliğin adı *"Râbiṭatu'l-kuttâbi'l-'Arab"* olarak değiştirilmiştir. 1950'li yıllarda modern hikâyeciliği geliştiren isimlerin birçoğu bu birlikte yetişen yazarlardır. "Cemâ'atu'l-kuttâbi'l-teḳaddimiyyîn", *"Cem'iyyetu'l-udebâi'l-'Arab*" toplulukları da bu bağlamda zikredilebilir.[57] Bunun gibi cemiyetler, yazarları bir araya getirmesi ve yaptığı yayınlarla edebiyata büyük katkı sağlamıştır.

1950'li ve 1960'lı yıllarda hikâyecilik sağlam bir temele oturtulmuştur. Bu dönemde yirminci yüzyılın başlarında, ilk örnekleri verilmiş olan modern hikâyeden tamamen farklı bir tarz ortaya çıkmıştır. Öncesinde geçmiş zaman diliyle ve üçüncü tekil şahıs anlatımıyla kaleme alınırken, bu yıllarda hikâye ikinci ve birinci şahıs aktarımıyla, çeşitli zaman kipleri karışık şekilde kullanılarak yazılmaya başlanmıştır. Tek düze, uzun cümlelerden vazgeçilerek kısa cümlelerle diyalogların çokça kullanıldığı hikâyelerin sayısı artmıştır. Zekeriyâ Tâmir (doğ. 1931), Nedîm Mar'aşî (ö. 1999), bu dönemin öne çıkan isimlerindendir. Bu yıllarda öne çıkan hikâyeciler hikâyenin bütün yöntemlerini kullanmış, edebi ve fikri gelişimini tamamlamışlardır.[58]

[55] Yazıcı, "Suriye'de Kısa Öykü", s. 130-131.
[56] Kula, *age.,* s. 33.
[57] *Aynı eser,* s. 37-39.
[58] Tasa, *agm.,* s. 48.

1970'li yılların hikâyeci nesli önlerinde çizilmiş hazır bir yol ve hangi üslupla yazıyorlarsa onun örneği bir kitap bulabildiler. Önceki yıllarda olduğu gibi toplumsal gerçekçi konular işlenmeye daha da derinleştirilerek devam edildi.[59] Yine bu yıllar Arap dünyasının siyasi ve sosyal açıdan karışık olduğu ve kültürel anlamda çok şeyler kaybettiği yıllar olduğu için, hikâyeler de bu durumdan fazlasıyla etkilenmiştir. Bütün bunlara rağmen bu yıllar, Zekeriya Şurayḳî, Semih İsâ, Feyruz Mâlik, Muhammed Halid Ramazan, Hasîb Keyyâli (ö. 1993) gibi yazarlar tarafından hikâye koleksiyonlarının yayınlandığı yıllardır.[60] Keyyâlî'nin aktif olduğu bu dönemde birçok hikâyesi yayınlanmıştır.

1980'li yılların sonları ve 1990'lı yıllar Suriye hikâyesi için altın çağı sayılabilecek yıllardır. Bu dönem, yüzlerce hikâye kitabı ve koleksiyonunun yayınlandığı bir dönem olmuştur. Sadece Kültür Bakanlığı tarafından 163, yazarlar birliği tarafından 90 adet hikâye koleksiyonu yayınlanmıştır.[61] Filistin problemlerinin yeniden gündeme gelmesi, Suriye'de devam eden dikta yönetimi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sosyal ve siyasi problemler hikâyelerin gündeminden düşmemiştir. Özellikle toplumsal gerçekçi yazarlar tarafından kaleme alınan hikâyelerde yoksulluk, eğitimsizlik, bağnazlık, doğu toplumunda kadınların problemleri, ataerkil toplumun kadınlar üzerindeki baskısı gibi sosyal problemler işlenmiştir. Günümüze kadar devam eden süreçte bu tür konular işlenmeye devam etmektedir.

Suriye, Arap ülkeleri içerisinde hikâyecilikte en çok aşama kaydeden ülkelerden birisidir. Bunun sebebi yukarıda da bahsedildiği gibi, Suriye'nin yirminci yüzyılda içinden geçtiği sıkıntılı süreçlerdir. Güncel ve aktif konuların ele alınması açısından en çabuk ve kestirme yol olarak hikâye görüldüğü için hikâyecilik Suriye'de en çok gelişen edebi sanat olmuştur.

---

[59] el-Aṭraş, *age.*, s. 309.

[60] Yazıcı, "Suriye'de Kısa Öykü", s. 135-137; el-Ḫaṭîb, *el-Ḳıṣṣatu'l-ḳaṣîra fî Sûriye,* s. 197.

[61] http://www.syrianstory.com/comment2.htm. Son erişim tarihi: 22.11.2018

1. BÖLÜM

HASÎB KEYYÂLÎ'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. HASÎB KEYYÂLÎNİN HAYATI

Hasîb Keyyâlî, modern dönem Arap edebiyatında ön plana çıkan en önemli isimlerdendir. Özellikle kullanmış olduğu "edebu-sâḫir" (hiciv, mizah) dil üslûbu ile çok farklı bir yere sahiptir. Bu üslûbu zorlanmadan kullanabilen sayılı yazardan biridir. Eserlerinde, toplumun içinde bulunduğu sıkıntıları ele alması da onu değerli kılan bir başka nedendir. Roman, hikâye, tiyatro, gazete ve makale gibi çeşitli alanlarda birçok çalışması bulunmaktadır. Fransız işgalinin ardından Suriye'de uzun yıllar süren karışık ortam, Keyyâlî'nin de hayatını etkilemiştir. Daha sonraki yıllarda başlayacağı yazı hayatında bunun etkileri görülmektedir. Yazılarında; eğitim, ekonomi, sağlık, kadın ve aile, yönetim ve kültür gibi alanlarda yaşanan toplumsal problemlere kendine has üslubuyla etkileyici bir şekilde yer vermiştir.

Tam adı, Muhammed Ḥasîb b. Ahmed Zuhdî Keyyâlî'dir. 1921 yılında Suriye'nin İdlib[62] kentinde dünyaya gelmiştir.[63] İdlib, yirminci yüzyılın başında, çoğu araştırmacının dahi bilmediği birçok âlim yetiştiren bir bölge olmuştur. Keyyâlî'nin ailesi İdlib'te din adamı yetiştiren bir ailedir.[64]

Doğduğu şehirde çok kısa bir süre yaşamış olmasına rağmen hikâyelerinde ve makalelerinde İdlib'ten çokça bahsetmiştir. Hatta Suriye edebiyatında İdlib, Hasîb Keyyâlî ile özdeşleşmiştir.[65] Böyle düşünülmesinde Keyyâlî'nin memleketine olan özlemi büyük rol oynamıştır. Keyyâlî'nin İdlib hakkındaki düşünceleri şu şekildedir:

---

[62]İdlib, Haleb'in elli dokuz km. kuzeybatısında bulunan bir şehirdir. Sonradan kurulmuş olup eski tarih kaynaklarda ismi geçmez. Şehrin çevresi tarihi Bizans eserleriyle doludur. İsmi, Fransızca kaleme alınmış olan "Yüz Ölü Suriye Şehri" adlı eserde geçmektedir. Bkz. Robert B. Campbell, *A'lâmu'l-edebi'l-'arabiyyi'l-mu'aṣır, siyerun ve siyerun ẕâtiyyetun*, Daru'n-neşr Franz Steiner Stuttgart Beyrut 1996, II/1136.

[63] Kâmil Selmân el-Cubûrî, *Mu'cemu'l-udebâ mine'l-'asri'l-câhilî ḥattâ seneti 2002*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 2002, II/193; Ahmed el-'Alâvene, *Zeylu'l-a'lâm, Ḳamûsu terâcim lieşhuri'r-ricâli ve'n-nisâ mine'l-'arabi ve'l-musta'ribîn ve'l-musteşriḳîn,* Dâru'l-menâre li'n-neşri ve't-tevzi', Cidde 1998, s. 71; Nizâr Abâẓa-Muhammed Riyaż el-Mâliḥ, *İtmâmu'l-a'lâm (Zeylu'l-kitâbi'l-a'lâm li Ḫayreddîn ez-Ziriklî),* Dâru Ṣadr, Beyrut 1999, s.230-231; Campbell, *age.,* II/1136;

[64] Ḥuseyn Râġıb, *Ḥasîb Keyyâlî, Câḥiẓu'l-'aṣr ve emîru'l-edebi's-sâḫir*, Dâru'l-fetât, Dımaşk 2006, s. 40.

Ayrıntılı bilgi için bk. www.esyria/sites/code/index.php?site=idleb&p=stories&category=characters.

[65] Râġıb, *age.,* s. 13.

"Benim için İdlib sadece içinde yaşadığım şehir değil, deli bir aşığın şiirler yazıp tasvir ettiği sevgilidir. Ona olan sevgim, "Yeter artık, Haleb'in bir mahallesi kadar olan şu İdlib'inden bıktık" denmesinden korkacak kadar büyüktür. Şunu da söylemek gerekir ki; Haleb'in bir mahallesi kadar dediğiniz yer hakkında söyleyeceklerimi, ayrıldığım günden bu yana, yarım asırdır bitiremedim."[66]

Babası İdlib müftülüğü de yapmış olan Zuhdî Keyyâli'dir. Babasının müftülük görevini yürüttüğü meclis, aynı zamanda babasının müntesibi olduğu Rufâi tarikatı dergâhıdır. Bu dergâhta Keyyâlî'nin de çocukluğunda çok kez katıldığı, çoğu dil ve şiirle alakalı hadislerin okunduğu toplantılar yapılmıştır. Zuhdî Keyyâlî'nin kendisi de şairdir.[67] Keyyâlî, arkadaşı Abdulilâh Abdulkadir'e yazdığı bir mektupta bu dergâhtan *"Babamın Türkçe'de "konak" diye adlandırılan bir misafirhanesi vardı. Burası aynı zamanda Rufai tarikatı zaviyesiydi. Babamda zaviyenin şeyhiydi."* diye bahsederken babasının ilme olan ilgisini *"O çok iştahlı bir okur ve şairdi. 1938 yılında vefatından sonra ona ait evrakları inceledik. Yunan felsefesi ve modern felsefeye dair notlar bulmuştuk."* şeklinde tarif etmiştir.[68]

Zühdî Keyyâlî, kültürlü ve aydın bir isimdi. Birisiyle husumet yaşadığında ona karşı savaş ilan ettiğini "Kalemim artık ensesinde" şeklinde edebi bir üslupla ilan ederdi. Kararlı ve azimli birisiydi. Karakterindeki bu kararlılık, aynı şekilde oğullarına da yansımıştır. Hasîb'in edebi ve gazeteci kişiliğinde bu açıkça görülmektedir. Fakat bu dik duruşu Zühdî Keyyâlî için çoğu kez problem olmuştur. Bir keresinde ona düşmanlık besleyenlerden birisi, öldürmek kastıyla saldıracak kadar ileri gitmiştir.[69]

Dedeleri ve babası dini ilimlerle iştigal etmiş olan Keyyâlî, onların yolunu takip etmemiştir. Kendisi gibi yazar olan kardeşi de babasının yolundan uzaklaşmış, Suriye'yi terk ederek Rusya'ya yerleşmiştir. Rus kültürünü ve yaşamını benimseyen

---

[66] Râğıb, *age.*, s. 107.
[67] Campbell, *age*, II/1136.
[68] Abdulilâh Abdulkâdir, "Hasîb Keyyâlî, Nışfu ḳarnin edebî", *el-İttiḥadu's-seḳâfî,* 13.07.1993.
[69] Raġıb, *age.*, s. 106.

Mevâhib Keyyâlî bir süre sonra Moskava gazetelerinde "Rus hikâyeci" olarak anılır olmuştur. Mevâhib Keyyâlî, Rusya'da yaşamış ve orada vefat etmiştir.[70]

İdlib'in batısında bulunan bir bataklık nedeniyle bölge halkı sık sık hastalığa maruz kalmaktaydı. Salgın hastalıklar oldukça fazlaydı. Keyyâlî'de küçükken salgın bir hastalığa yakalandı. Ailesi ondan ümidini kesmişti ve ölecek gözüyle bakıyordu. Fakat o beklenilenin aksine iyileşti. Bu hastalık onu daha güçlü kılmış, maddi ve manevi direnç kazandırmıştır.[71] Son yıllarında yakalandığı ve ölümüne sebep olan kanser hastalığı dışında büyük bir sağlık problemi yaşamamıştır.

Kaynaklarda eşleri ve çocukları ile ilgili fazla bilgi bulunamamıştır. Yalnızca çok evlilik yaptığı bilinmektedir. Bir gazetecinin "Neden bu kadar çok evlendiniz" sorusu üzerine kendine has üslûbuyla şöyle cevap vermiştir: *"Fransa'dan, Romanya'dan, Hollanda'dan ve Rusya'dan birer kadınla evlendim. Böylece Araplığı tüm dünyaya yaymak istedim."*[72]

Keyyâlî'nin İdlib'deki akrabaları, diğer birçok insan gibi geçtiğimiz yüzyılda yaşanan don olayı nedeniyle başkent Şam'a göç etmek zorunda kalmıştır. Çünkü bu olayda bölgenin temel geçim kaynağı olan zeytin ağaçları kurumuştur. Şam'daki bütün akrabaları onu evlerinde misafir etmekten çok mutlu olurdu. Küçük çocuklar bile o konuşurken onu dinlemek için toplanırdı.[73] Keyyâlî'nin her yaştan insanla konuşup anlaşabilmesi toplumsal gerçekçi yönünün önemli bir ayrıntısıdır.

Ḥasîb Keyyâlî ilk eğitimini dergâh olarak da kullanılan babasının meclisinde almıştır. Orada nahiv ve dil dersleri okumuş, Cahiliye, Emevi ve Abbâsi dönemlerine ait şiirler ezberlemiştir.[74] İlkokulu doğduğu şehirde tamamlamıştır. İlkokul derslerinin iyi olmadığını biyografisinde şu şekilde ifade etmiştir:

> *"İlkokul beşinci sınıfa geçtiğimde on yaşında idim. Babama okul karnesi ile geldim. Üzerinde okul müdürünün şu notu yazılıydı: "Beşinci*

[70] Râğıb, *age.*, s. 40-41.
[71] *Aynı eser,* s. 105.
[72] *Aynı eser,* s. 106.
[73] *Aynı eser,* s. 121.
[74] *Aynı yer.*

sınıfa geçirildi". Babamın arkadaşlarından birisi denk geldi ve benimle alay etmek için şöyle dedi: "Oğlun hatırla geçmiş." Ben babamın hatırı için geçmişim. Çok sinirlendim ve eve doğru gittim. Kendimi bir odaya kapatınca hakkımdaki şüphe ile ilgili bir şiir yazdım. Şiir babamı gerçekten çok güldürdü.[75]

Zühdî Keyyâlî, oğulları Hasîb ve Mevâhîb'in eğitimlerine çok önem vermiş ve hiçbir masraftan kaçınmamıştır. Çocuklarını sadece zengin ve ilme düşkün orta sınıf ailelerin okuyabildiği bir liseye, Halep'e göndererek bunu açıkça göstermiştir.[76]

Hasîb, dönemin şartları düşünüldüğünde çok rahat bir ortamda büyümüştür. Babasının ilim adamı olması ve ilmin değerini bilmesi, Keyyâlî'nin yetişmesinde en büyük etkendir. Küçük yaşlardan itibaren tiyatroya, taklitçiliğe ve mizaha yatkın olan Hasîb, ailesinden hiç kimse tarafından engellenmemiştir. Hatta bizzat babası, yaptığı işlere gülerek onu desteklemiştir. Hasîb, henüz on iki yaşında iken İdlib'te yazlık sinemalarda sahneye çıkmıştır. Sahnede kendi zihninde yaşattığı Krakoz ve İvaz adlı iki kahramanı konuşturur ve bunu çoğunlukla doğaçlama yapardı. Ya da beldede içki satan es-Sevvâs Ebu Abdu'nun taklidini yapardı. Allah vergisi yeteneğiyle izleyicileri dehşete düşürürdü.[77] Edebi kişiliğinde öne çıkan mizah, küçük yaşlardan itibaren ilgilendiği bir alan olmuştur. Bu tür faaliyetlerle de kendisini geliştirmiştir.

1936 yılında başladığı lise eğitimini, 1943 yılında tamamlamıştır. Lisede felsefe bölümünde okuyan Keyyâlî, 1944 yılında hukuk fakültesini kazanarak başkent Şam'a gitmiş ve 1947 yılında hukuk fakültesinden mezun olmuştur.[78] 1952 yılında idari hukuk alanında ihtisas yapmak için Fransa'ya gitmiştir.[79]

1940'lı ve 50'li yıllarda Şam'da bulunan Keyyâlî, o yıllarda gazete yazarlığı yapmıştır. Fakat özel gazeteler günün şartları nedeniyle, yazarlara ücret ödemediğinden sıkıntılı günler geçirmiştir. Buna rağmen yazılarına devam etmiştir. O

[75] Campbell, *age*, II/1136-1137.
[76] Raġıb, *age.*, s. 106.
[77] Nebîl Ṣâliḥ, *Rivâye ismuha Sûriye,* Işdâru'l-ḫâṣ, Dımaşk 2007, III/1061.
[78] Cubûrî, *age*, II/193; 'Alâvene, *age*, s.71.
[79] Râġıb, *age*, s.7; Abâẓa- Mâliḥ, *age*, 231.

dönemde gazetelerde yazarların durumunu ve yazılarına neden devam ettiğini kendisi şöyle anlatmıştır:

> *"Bir gazete merkezine gidersin. Gazetenin sahibi, bir çaycı ve bir deri bir kemik kalmış bir yazardan başka kimse yoktur. Gazete sahibi sana ilk baktığında neşeli bir şekilde "Hoş geldin Ebû Muhammed, tam da zamanında geldin" der. O sırada Ebû Filan (çaycı) çay ocağına gider ve sana olağanüstü bir kahve hazırlar. Sen de bu sırada masada oturup okuyucunun aklını başından alacak bir makale yazarsın. Gazete sahibine, ne yazayım diye sorduğunda, sorunu tamamlayamadan öfkelenir ve: "Senin ne yazacağını ben mi öğreteceğim, fesahatte, belağatte uzman olan, hikâye yazmada eline su dökülmeyen sensin. Biraz edebiyattan, biraz siyasetten, biraz da meclisteki ağız dalaşından yaz. Bunları da biraz mizahla süsle. Bize bir buçuk ya da iki sütun makale yaz yeter" diye cevap verir. İşin garibi biz de yazardık. Evet, yazardık. O harika kahve için değil tabiki. Kimimiz yazmak için yaratılmış, mesele bu."*

1948 yılında, abisi Mevâhîb Keyyâlî ve arkadaşları Abdusselâm el-'Uceylî, Sa'îd el-Cezâirî, Abbâs el-Ḥâmiż, Aḥmed Alûş, Sa'îd el-Ḳażamânî, Mumtâz el-Rukkâbî, Abdurrahman Ebû Ḳavs ile birlikte "'Usbetu's-sâḥirîn" adlı edebiyat kulübünü kurmuştur. On iki gazeteci ve yazardan oluşan kulübün kuruluşu ilk olarak Şam'da yayın yapan "ed-Dunyâ" adlı dergide ilan edilmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere kulüp, Keyyâlî'nin kullandığı alaycı hiciv üslubunu kullanan yazarlar birliğidir. Kulüple ilgili "ed-Dunya" dergisinde yapılan yayında bu durum açıkça gösterilmiştir. Dönemin başbakanı Cemil Merdam Bey bakanlar kurulunu oluşturamamış, kulüp de bu durumu dergide yapılan tanıtımda eleştirmiştir. Teşkilat şemasında kulüp üyesi yazarlar bakan sıfatıyla tanıtılmıştır.[80]

1951 yılında yine abisi ile birlikte *"Râbiṭatu'l-kuttâbi's-Sûriyyîn"* (Suriyeli Yazarlar Birliğini)'i kurmuştur. Abisi aynı zamanda birliğin ilk başkanlığını yapmıştır.[81] Birlik üyelerinin çoğu Marksist ya da Komunist parti üyesiydi. Keyyâlî

[80] Ṣâliḥ, *age.*, III/1062.
[81] *Aynı eser,* III/1061.

parti üyesi olmasına rağmen komünizm destekçisi değildi. Vefatının onuncu yılında Halep'te düzenlenen anma töreninde Şevḳî Baġdâdî konuyla ilgili bir belge sunmuştur. Belgeye göre Keyyâlî aleni olarak komünizme karşıdır. Partiye katılma nedeni ise sistemin işleyişini görerek hikâyelerinde yer vermektir.[82] Fakat parti üyeliği nedeniyle 1959 yılında kısa süreliğine hapis yatmış, çıkınca da tamamen ilişiğini kesmiştir.[83]

Başkent Şam'da üniversite okumak için bulunduğu yıllarda İdlib'in güneyinde bulunan Kafranbel kasabasında öğretmenlik yapmış, 1945 yılında genel posta idaresinde görev almıştır.[84] Yine o yıllarda, "Aḫbârun mine'l-beled" adıyla yaptığı radyo programında, daha sonra kitap olarak da basılmış olan hikâyelerini paylaşmıştır. Evlerde radyonun çok yaygın olmadığı o yıllarda, insanlar programı dinlemek için radyoların başlarına toplanırdı. Doğduğu yer olan İdlib'de ise hemşerileri onun programlarına daha çok ilgi gösterirdi.[85]

Keyyâli, üniversite eğitimi için Şam'a geldikten sonra önüne birçok fırsat çıktı. Başkent ona, ufkunu genişletecek, kültür seviyesini çok ileriye taşıyacak imkânlar sundu. Fakat o, toplumun problemleriyle mücadele etmeyi seçti. Çünkü Fransız işgalinin ardından Suriye'deki toplumsal ve siyasal kargaşanın farkındaydı. Vatanî meseleleri ya da kendi görüşlerini savunan sağ ve sol gruplar vardı. Vatan aşığı olan Keyyâlî de kendini bu tartışmaların tam ortasında buldu.[86]

Paris'e yüksek hukuk eğitimi almak için yola çıkmadan önce kendi kendine şöyle demiştir:

> *"Ey batı şehrine gidecek olan sen! Bu şehir ki benliğini çalıp seni kolayca yok edebilir. Peki, bu duruma nasıl karşı koyacak ve onlara uymadan orada nasıl yaşayacaksın? Sen büyük bir medeniyetin evladısın. Kendi medeniyetini kuşan ve git. Hemen Arap-İslam tarihi okumaya koyul. Bu okumada eğlenceyi değil, kültürünün derinliğini ara!"*[87]

[82] Ṣâliḥ, *age.*, III/1063.
[83] *Aynı eser,* III/1065.
[84] Râġıb, *age*, s.7.
[85] *Aynı eser,* s. 110.
[86] *Aynı eser,* s. 121.
[87] *Aynı eser,* s. 111.

Arap kültürüne bağlılığını ve milliyetçiliğini her fırsatta dile getiren Keyyâlî, farklı bir kültürde kaybolup gitmemek için kendince böyle bir tedbir almıştır. Bunda başarılı da olmuştur. Hayatının sonuna kadar Arap kültürünü ve dilini savunmaya devam etmiştir.

Paris'e gidince Fransızcayı kapsamlı bir şekilde öğrenmeye başladı. Halk dilinin çokça kullanıldığı kitaplar okudu. Şam'a döner dönmez büyük Fransız yazar Marcel Emi'ye ait hikâye koleksiyonunu *"Hikâyâtu'l-ḳaddu'l-câs̲im"* adıyla tercüme etmiştir. Bu kitap Şam'da Suriye Kültür Bakanlığı tarafından basılmıştır. Aynı yıl Keyyâlî bu kitapla en iyi tercüme yarışmasında, birincilik elde etmiştir.[88]

Fransa'da bulunduğu yıllarda hukuktan daha çok tiyatroyla ilgilenmiştir. Tiyatro eğitimi alabilmek için bir tiyatro enstitüsüne kaydolmuş, bu nedenle de hukuk fakültesine devam etmemiştir.[89] Paris'te tiyatro eğitimini tamamladıktan sonra Şam'a döndü. Kısa bir süreliğine Dubai'ye gidip tekrar Şam'a geri döndü. Daha sonra ömrünün sonuna kadar kaldığı Dubai'ye yerleşti.[90]

Her yerde sevilen ve değer gören birisiydi. Kanser hastalığına yakalandığı zaman Münih'te tedavi görmeye başladı. Tedavi masraflarının tamamı Dubaili yüksek seviyede bir bürokrat tarafından karşılandı.[91]

6 Temmuz 1993 salı günü, son zamanlarında yakalanmış olduğu kanser nedeniyle Dubai'de vefat etti.[92] Devlet tarafından resmi cenaze töreni düzenlendi. Törene prensler, bakanlar, ünlü isimler ve çok sayıda gazeteci katıldı. Suriye ve Birleşik Arap Emirlikleri bayraklarıyla örtülü tabutu askeri top aracı ile taşındı. Askeri bando marşlar söylerken anısına yirmi bir el top atışı yapıldı.[93] Vasiyeti üzerine Dubai'de bulunan Al-qouz kabristanına defnedildi.[94]

---

[88] Râğıb, *age.*, s. 111.
[89] Komisyon, "Rahîlu'l-edîbi'l-kebîr Hasîb Keyyâlî", *Cerîdetu's-sevre*, 08.07.1993.
[90] Raġıb, *age.*, s. 107.
[91] *Aynı eser,* s. 106.
[92] Ebû Firâs, Cerîdetu'l-fecr, 07.07.1993, "ez-Ze'alu memnu'".
[93] Ṣâliḥ, *age.*, III/1062-1067.
[94] Komisyon, "el-İmârât ten'î Ḥasîb Keyyâlî ", *Cerîdetu'l-ittiḥâd,* 07.07.1993.

1.2. EDEBİ KİŞİLİĞİ VE HİKÂYECİLİĞİ

1.2.1. Edebi Kişiliği

Hasîb Keyyâlî, 20. yüzyıl modern Arap edebiyatı, özellikle de Suriye edebiyatı için önemli isimlerden birisidir. İlmi faaliyetlerin yoğun olduğu bir ortamda dünyaya gelmiş ve babası gibi ilimle meşgul olmayı tercih etmiştir. Babasının dergâh olarak da kullanılan meclislerinde bulunmuş ve ilmi sohbetlere katılmıştır. Keyyâlî ve kardeşi, el yazması ve matbu eserlerle dolu bir kütüphanenin, zengin bir halk kültürünün ortasında büyüdü. Bunun etkileri eserlerinde açıkça görülmektedir.

Babasının dergâhı Hasib için tam anlamıyla küçük bir üniversite gibiydi. Edebi hayatının temel taşları burada şekillendi. Öğrenme tutkusu, eleştiri cesareti, öfkeyi mizaha dönüştürme yetilerini bu dergâhta kazandı.[95] Böyle bir ortamda büyüyen Keyyâlî, ailesinin de destekleriyle yazmayı tercih etmiş ve büyük bir yazar olmuştur.

Hasîb Keyyâlî'nin edebi kişiliğinin oluşmasında babasının etkisi büyüktür. Dönemin şartları düşünüldüğünde Zühdî Keyyâlî, çocuklarının iyi bir eğitim alabilmesi için büyük fedakârlıklar göstermiştir. Fransız işgalinin hemen ardından ülkede yaşanan karmaşaya rağmen ilim meclislerini sürdürmüştür. Bu meclislere çocuklarını da götürerek ilgilerini çekmeye çalışmıştır. Otuzlu yıllar eski ile yeni, fikirlere bağımlılık ile özgürlük arasında değişim sancılarının yaşandığı bir dönemdi. O dönemde ilim meclislerinde çocuklar bulundurulmazdı. Ya da sadece gelenlere hizmet ederler, işleri bittiğinde ise kapının ardında beklerlerdi. Böyle bir dönemde bile Zühdi Keyyâlî, oğulları Hasîb ve Mevâhib'i kendi meclislerine götürürdü. Onların ilmi münazaaları dinlemelerine ve yeri geldiğinde konuşmalarına müsaade ederdi.[96] Bu sayede Keyyâlî kardeşler, küçük yaşlardan itibaren edebi sanatlarla ve edebiyat kültürü ile iç içe olmuştur.

Keyyâlî, kendisini Arap edebiyatında öne çıkaran mizahi üslubunu temelde babasından etkilenerek seçmiştir. Kendisi de bir şair ve yazar olan babası, günlük

[95] Rağıb, *age.,* s. 120.
[96] *Aynı eser,* s. 119-120.

konuşmalarında çoğu kez bu üslûbu kullanmıştır. Ḫatîb Bedle, Hasîb Keyyâlî'nin bir mektupta kendisiyle paylaştığı hatırasını şöyle nakleder:

"Bir keresinde Hasîb ve kardeşi Mevâhîb, oyun olsun diye ağırlık kaldırıyormuş. Babaları onları o halde görünce mizahi bir şekilde "Artık geleceğinizle ilgili içim rahat. Dara düşecek olursanız hamallık yapıp geçinebilirsiniz."[97]

Suriye gibi Ortadoğu ülkelerinde gelenekçi aileler çok sayıda bulunduğundan çocuklar, anne-babalarının yanında kendilerini tam ifade edememektedirler. Bu nedenle içe kapanık olarak yetişmekte ve -Keyyâlî gibi şanslı olan azınlık dışında- kişisel yeteneklerini fark edememektedirler. Hasîb, ailesinden çoğu kimsenin ilimle meşgul olması sayesinde kendini geliştirme imkânı bulmuştur. Aldığı bu temelle yazmayı bir tutku olarak ömrünün sonuna kadar devam ettirmiştir.

Keyyâlî'nin edebi kişiliğinin oluşmasında babasından sonra en büyük rolü, kardeşi Mevâhib oynamıştır. Hasîb yazmaya başladığında en çok o desteklemiştir. Hasîb'in babasından sonra örnek aldığı ikinci isim abisidir. Yanlarından ayrılıp Şam'a eğitim görmeye gidinceye kadar, Mevâhib'in Hasîb üzerindeki etkisi devam etmiştir.[98]

Ailesinden gördüğü teşvikin yanı sıra doğuştan gelen bir yetenekle yazmaya başlamış ve bunda da çok başarılı olmuştur. Neredeyse bütün hayatını yazarak geçirmiştir. İlk yazılarını 1936 yılında, henüz on beş yaşında iken yazmaya başlamış, bu yazıları Beyrut'ta çıkmakta olan el-Emânî adlı dergide,[99] ilk hikâyesi olan *Bimâẕâ fekkerte naẓireten* de, 1943 yılında Şam'da *'Asâ'l-cenne* adlı dergide yayınlanmıştır.[100]

Yazarlar Birliği, Keyyâlî'nin *Derbun ile'l-gımme* adlı kitabını yayınlamıştır. Bu kitap *"Yecme'âni şevender"* ve *"Mucahidun min beledinâ"* adlı iki hikâyeden oluşmaktadır. İkinci hikâye, 1948 İsrail savaşına katılmak üzere Şam'da toplanan ordu hakkında yazılmıştır. Askerlerin gündelik yaşantıları, kendi aralarındaki şakalaşmaları

[97] Râġıb, *age.*, s. 106.
[98] *Aynı eser,* s. 120.
[99] Ṣâlîḥ, *age.*, III/1061.
[100] Raġıb, *age.*, s. 107.

konu edilmiştir. Bu hikâye, kullanılan mizahi üslup ile bu savaşta çocuklarını kaybeden anne-babaları bile güldürmüştür.[101]

Küçüklüğünde İdlib'te ileri gelenlerin evlerinde "konak" adı verilen misafir odaları olurdu. Bu odalarda nesilden nesile aktarıla gelen hikâyeler anlatılırdı. Orada bulunanların da katılımıyla bu oturumlar daha eğlenceli hale gelirdi. Keyyâlî de hikâyelere olan meylini, özellikle de insanlara güldürerek ders verme üslubunu bu meclislerde kazanmıştır. Hatta bu nedenle bazı eleştirmenler ona "Meddah" yakıştırması yapmıştır. Fakat o bu yakıştırmayı kabul etmemiş ve şunları söylemiştir:

> *"Meddah mı? Daha neler! Bu bir sanat makamı. Eleştirmenler bu sözleri, alay etmek için söylediyse bile hoşuma gitti. Meddah, tüm insanları hikâyelerinin etrafında toplar. Kahvehanede en büyük fes ve en kıvamlı içecek onun içindir. Bu ikisi edep ve huşuyla ona doğru gider. Böyle adamların ağzından bitmeyen bir sihir dökülür."*[102]

Kullandığı dil ve üslûbu ile Rusya'nın önemli yazarlarından Çehov (ö. 1904)'a benzetilmiş ve Suriye'nin Çehov'u olarak nitelendirilmiştir. Bu konu hakkında şunları söylemiştir:

> *"Bazıları bu fikri savunuyor olsa da, 20. yüzyılda Suriye'de yaşamış bir yazarla, başka bir yerde başka bir zamanda yaşamış olan bir yazar arasında kıyas mümkün değildir. Ayrıca Çehov'un kitaplarıyla tanışmadan önce birçok hikâye kitabım vardı. Tabi ki dünya mirasının önemli bir parçası olan Çehov'dan etkilenmemek mümkün değil. Fakat ben müftü olan babamın himayesinde büyüdüm ve onun hikâyeleri, edebi kimliğimin oluşmasında büyük rol oynadı."*[103]

Bu benzetmenin sebebi üslup olarak Keyyâli'nin Çehov'a benziyor olmasıdır. İkisi de toplumsal problemleri hicvederek dile getirmiştir. Bir diğer nedeni de Keyyâlî'nin 1956-1958 yılları arasında Rusya'da bulunmuş olmasıdır. Bu süre zarfında Çehov, Gogol (ö. 1852) gibi Rus edebiyatının önemli isimlerinin bazı

---

[101] Râğıb, *age.*, s. 109.
[102] Ṣâliḥ, *age.*, III/1059-1060.
[103] Ragıb, 27.

kitaplarını Arapçaya tercüme etmiştir.[104] Bunlardan önemli olan ikisi Çehov'a ait "*Vanya Dayı*" ve "*Üç Kız Kardeş*" adlı tiyatro eserleridir.[105]

Onu edebiyat alanında farklı kılan özelliklerden birisi de, bazı yazarlar gibi kendi dünyasına çekilmeyip hayatla sürekli olarak iç içe yaşamış olmasıdır. Yukarıda da bahsedildiği gibi küçük yaşlardan itibaren hep kalabalıklar içinde yaşamıştır. Hayatı boyunca hiç uzlete çekilmemiş, daima toplumun problemlerini anlatmaya ve dikkatleri bu konulara çekmeye çalışmıştır. Keyyâlî'nin ölümü üzerine yayınladığı bir yazıda Yûsuf Ebû Levz şunları söylemiştir:

> *"Arap kültüründe, gizli hücrelerinde sadece işlerine odaklanmış olan birçok efsane ismi okuduk. Ne insanlar onları gördü, ne de onlar insanları. Hayatı, evlerinden bakarak anlattılar. Ama Keyyâlî, hayatı ve insanları yakından gördü, onun hücresi yoktu, efsane de değildi, sürekli dostlarıyla bir aradaydı."*[106]

Keyyâlî, Nazım Hikmet'in "En güzel çocuklar henüz doğmamış olanlardır" sözüne benzer bir hayat sürdü ve hayatının son anına kadar ortaya çıkarılmamış konuları araştırarak yazmaya devam etti. O daima en güzelin peşindeydi.[107] Bu nedenle Ebû Levz'in de söylediği gibi Keyyâlî, sürekli toplumla iç içe olmuştur. Ele aldığı konularda ve hikâyelerinde seçtiği kahramanlar bu özelliği çok net yansıtmaktadır. Hatta bu konuda diğer yazarları yeri geldikçe uyarmış, onlara hayali şeyler yerine halkın sorunlarını yazmalarını telkin etmiştir.[108]

Edebi kişiliğinin oluşmasında Arap diline olan bağlılığı ve onu korumak için verdiği mücadele önemli bir yer tutar. Dile hâkimiyeti bu savunmasının bir göstergesidir. Hikâyelerinde düşüncelerini lafızlara döken en güzel ifadeleri seçmeye çalışmıştır. Ne fikir lafzın, ne de lafız fikrin önüne geçmemiştir.[109]

---

[104] Eros Baldissera, "Hasîb Kayyâlî, 1924-1993*", Quaderni di Studi Arabi,* Instituto per I'Oriente C.A. Nallino, 1994, S. 12, s. 89.
[105] Komisyon, "Rahîlu'l-edîbu'l-kebîr Hasîb Keyyâlî".
[106] Yûsuf Ebû Levz, "Hasîb Keyyâlî ellezî raḥale 'annâ kâne yumsiku'l-hayâte min uzunihâ ve yucirhâ ilâ ġurfetihi", *Mecelletu'ş-şurûḳ,* S. 68.
[107] *Aynı yer.*
[108] Rağıb, *age.,* s. 27.
[109] *Aynı eser,* s. 23.

Fasih ve avamcasıyla Arapçaya hâkim olduğu kadar Fransızcaya da hâkimdi. Fransızcayı Hukuk fakültesini bitirdikten sonra Fransa'ya ihtisas için gittiği dönemde öğrenmiştir. Ülkesine döndüğünde Fransız manda yönetimi başlamış olduğundan birçok yerde Fransızca konuşulmaktaydı. O böylece Fransızcayı ileri seviyede konuşacak kadar öğrenme fırsatı buldu. Ḫatîb Bedle Keyyâlî ile ilgili bir yazısında, Fransızcayı bir Fransızdan daha iyi konuştuğunu söylemiştir. İspat sadedinde bir gün Keyyâlî'nin Fransız bir kadının yanında kullandığı ifadeler sonrasında kadının "Bunlar Fransızca da var mıydı?" diyerek şaşkınlığını ifade ettiğini söylemiştir.[110]

Edebi hayatını sadece yazı alanında değil radyo, televizyon gibi alanlarda da devam ettirmiştir. Birçok radyo ve televizyon programına katılmış, özellikle Arap dili ve edebiyatı konulu programlar düzenlemiştir. Suriyedeki edebi gazetelerde çalışmış ve "Allân" ismiyle makaleler yazmış, Şam'da televizyonda ve radyolarda görev yapmıştır.[111] Ömrünün son zamanlarını geçirdiği Dubai şehrinde yine radyoda çalışmıştır.[112] Çeşitli radyo programları yapmış, birçoğuna konuk olmuştur. "el-Makâmâtu'r-ramażâniyye", "Fi'l-luġa", Ḫavâtıru'ṣ-ṣabâḥ", "Ḫavâtıru'l-mesâi" Dubai'de yaptığı radyo programlarıdır.[113] "Fi'l-luġa" adlı programda çeşitli özellikleriyle Arap dilinin güzelliklerini anlatmıştır.[114] Yine "Ḫavâtıru'l-mesâi" adlı programda Abdulġafûr es-Seyyid ile birlikte şiir okumaları yapmıştır. Bu programda ölmeden hemen önce basılmış olan *Hikâyâtu İbni Ammî* adlı güzel eserinden bölümler sunmuştur.[115] Bunun yanı sıra birçok televizyon programına da konuk olmuştur. Bu programlarda çoğunlukla Arap dili ve onun dünya dilleri arasındaki öneminden bahsetmiştir.[116]

Keyyâlî, bütün hayatını Arap edebiyatı ile iç içe geçirdi. Halk arasında çok meşhur olmasa bile edebiyata ilgi duyanlar için önemli bir yere sahipti. Yazdığı roman,

---

[110] https://www.alaraby.co.uk/opinion/2015/7/11/معلم-السخرية-حسيب-كيالي

[111] 'Alâvene, *age*, s.71; Râġıb, *age*, s.7; Cubûrî, *age*, II/193.

[112] Abâẓa- Mâliḥ, *age*, 231.

[113] Abdulkâdir, *agm.*

[114] Muhammed el-Mir, "Zikrî Ḥasîb Keyyâlî", *Ceridetu'l-ḫalic*, 12.07.1993.

[115] Raġıb, *age.*, s. 110.

[116] Abdulkâdir, *agm.*

hikâye ve tiyatro eserleriyle Arap edebiyatının başkentleri olan Beyrut, Şam, Bağdat, Kahire ve son olarak da Dubai'de ismini duyurmuştu.[117]

1950'lerin sonunda bir süre hapiste kalan Keyyâlî, kazandığı kültürel birikim ve kişiliği ile oradakilerin gönlünü kazanmıştır. Hapishanede birlikte kaldığı Abdulkerim Abâzid onunla ilgili bir hatırasını şöyle anlatır:

> *"Hasîb, anlattığı o eşsiz hikâyelerle hapishane ve onun iğrenç havasını güzelleştirir, eğlenceli bir yer gibi düşünmemizi sağlardı. Özellikle de hikâyelerini İdlib'in yerel şahsiyetleri üzerinden anlatması daha da güzel olurdu. Bir keresinde yine etrafında oturmuş hikâye dinliyorduk. Koğuşun kapısı açıldı. Gardiyan, arkadaşımız Halil'i çağırdı. Tetkik odasına gelmesini istedi. Ona "kendini bırakma" dediğimizde "Ama Hasîb'in hikâyesinin kalanını duyamayacağım" dedi. Üç saat sonra perişan bir halde döndü. Daha bir yudum bir şey içmeden Hasîb'ten hikayeyi tamamlamasını istedi. O da anlattı. Halil bütün yüreğiyle öyle bir güldü ki kahkahaları gardiyana kadar ulaştı."*[118]

Çevresindekilerin açıklamalarından anlaşılacağı üzere Keyyâli, gerek gündelik gerekse edebi yaşamında sözü dinlenilen ve itibar edilen birisidir. Bulunduğu ortamda kendini fark ettiren, halkın her kesiminden insanla kolayca anlaşabilen bir yapıya sahiptir. Halka yüksekten bakan birçok entelektüelin aksine o, daima halk ile iç içe olmuş, eserlerinde halkın sorunlarını konu edinerek mücadele etmiştir.

Hapishane arkadaşı Abdulkerim Abâzid, sözlerinin devamında Keyyâlî'nin mahkûmlara Kur'an-ı Kerim öğreniminde de yardımcı olduğunu *"Hapiste iken kitap ve gazete türü şeyler yasaktı. Sonra içeri Kur'an-ı Kerim sokmamıza izin verdiler. Kur'an okurken daha dikkatli ve anlayarak okumamız gerektiğini öğrendik. Okurken bir yerde zorlansak ya da bir yeri anlayamasak bilgi merkezine, Hasîb'e giderdik"*[119]diyerek ifade etmiştir.

---

[117] Abdulkâdir, *agm.*
[118] Ṣâliḥ, *age.*, III/1060.
[119] *Aynı yer.*

Genellikle insanları övmek yerine, seviyeli bir şekilde eleştirmeyi tercih ediyordu. Hatta bu şey tanıdıkları arasında o kadar yaygınlaşmıştı ki, ondan aksi bir durum sadır olduğunda şaşkınlıklarını gizlemiyorlardı. Ḫatîb Bedle onun hakkında şunları söylemişti:

> *"O büyük bir eleştirmendi, kimseyi methetmezdi. Bir keresinde Halep'te Saray kahvesindeki arkadaşların yanına uğradım. Girdiğimde gülüyorlardı. Neden güldüklerini sordum. İçlerinden birisi: "Hasîb bugün, Abdurrahman Munif'i Amerikalılara karşı direnme çağrısında bulunduğu romanı (Mudunu'l-muliḥ) nedeniyle övdü" dedi. Ben de dehşete kapılarak "Bunda gülecek ne var? Roman gerçekten önemli ve Abdurrahman Munif de övgüyü hak ediyor" dedim. Onlar bana şöyle dedi: "Hasîb'in birini övdüğü pek görülmüş bir şey değil de ondan gülüyoruz, bunu muhtemelen ilk ve son kez yaptı."*[120]

Keyyâlî'nin, toplumda yanlış olarak gördüğü her şeye karşı söyleyecek bir sözü bulunurdu. Kimseden çekinmeden açık sözlülükle düşüncelerini dile getirirdi. Özellikle devlet kademesinde bulunan ve görevini ihmal eden memurlara karşı daha da sert sözler sarf ederdi. Bütün işi gücü meclise gelip oturmak olan ve memlekete faydası olmayan milletvekillerine ithafen aşağıdaki şiiri yazmıştır:

Ey falanca diye çağrılan yürekli vekil

Sana isim vermiyorum, o zaman hapse atılırım

Bana bu meclise neden geldiğini söyle

Baş göğse doğru düşer ve bir uyku çekersin

Dedi ki: Bu sağlıklı bir beden için açılıştır

Biz mecliste konuşmuyoruz, fakat uyuklamaktan

Dedim ki: Sizden çok mu var mecliste Ey yüce şan sahibi?

[120] Rağıb, *age.*, s. 112.

Dedi: Sus, sus! Meclisi biz oluşturuyoruz.[121]

1.2.2. Hikâyeciliği

Roman, tiyatro, makale ve şiir gibi çeşitli alanlarda eserleri bulunan Keyyâlî'nin en fazla eser verdiği, edebi kişiliğinin en çok yansıtan ve onu öne çıkaran alan hikâyeciliğidir. Hikâyelerinde kullandığı dil ve üslup, karakter seçimi ve olaylara bakış açısı, hikâyeciliğinde onu özel kılan özelliklerdir.

Hasîb Keyyâlî'yi yakından tanıyan herkes, onun yazarken hiç zorlanmadığını, sohbet meclisinde konuşur gibi rahat yazdığını bilir. Basit ve her kesimden insanın anlayacağı tabirler kullanır. Hikâye karakterlerini öyle ustaca konuşturur ki, fasih Arapça kullandığı halde, okuyucu halk dili okuduğunu düşünür. Karakterlerini kelimelerle bir karikatürist gibi resmeder. Okuyucunun, onun hikâye dilinde hemen fark edebileceği özellik ise kendine has bir üslûbunun olmasıdır.[122] Başarısının sırrı, fasih dile ve avamcaya hâkim olması ve düşüncelerini çok rahat yazıya dökebilmesidir.

Arkadaşı Taha Âmir onun hakkında şöyle demiştir: *"Hasîb, büyük bir konuşmacıydı. Kimin konuşunca samimi olduğunu anlardı. Konuşmasını nelerin üzerine inşa edeceğini ve nerede nükte kullanacağını iyi bilirdi. Konuşmaları yüksek seviyede edebi duygularla doluydu."*[123]

Bir yazar olarak onu farklı kılan şey, bizim basit ve yüzeysel diye tabir ettiğimiz bir dille, fakat okuyunca belâğatı, cümlelerdeki hâkimiyeti ve kelimelerdeki dinginliği hemen fark edebilecek bir dil kullanmasıdır. Başta onu sıradanlıkla itham edebilirsin, ancak üslûbundaki cevheri keşfedince bu ithamın yüzüne çarpar. Hikâye dilinde gülerken ağlatacak, ağlarken de güldürecek bir üslûp vardır. Çünkü sende bulunması mümkün olan toplumsal yaraları deşer. Bunu yaparken istihza yöntemini kullanır. Bunu öylesine ustalıkla yapar ki okuyucuya zehirle balı karışık verir, fakat okuyucu bunu ayırt edemez.[124]

---

[121] Ṣâliḥ, *age.,* III/1062-1063.
[122] Rağıb, *age.,* s. 49.
[123] *Aynı eser,* s. 112.
[124] Abdulkâdir, *agm.*

Keyyâlî yazı hayatında dar kalıplarla, edebi kurallara bağlı kalarak yazmayı reddetmiş bir yazardır. Onun bu tavrını Suriye edebiyatının önemli isimlerinden Said Ḥavraniyye,*"Biz bütün kurallarına uygun, dört başı mamur hikâyeler yazmaya çalışırken, Hasîb Keyyâlî günlük hayatın ayrıntılarını inceliyor ve nükteler arıyordu"*[125] şeklinde açıklamıştır:

Ḥavrâniyye'nin bu açıklaması doğru olmasına rağmen eksiktir. Çünkü bu açıklamadan, Keyyâlî'nin yalnızca mizâhi şeyler hakkında yazdığı anlaşılmaktadır. Hâlbuki o, yazarken hayatın içinden konuları seçmiş, toplumun kanayan yaralarını konu edinmiştir. Bunu yaparken "ağlanacak halimize gülüyoruz" ironisiyle mizâhi bir üslup kullanmıştır. Açıklamada anlaşıldığı gibi, yazılarının asıl amacı mizah değildir. Yazarın kastettiği, hikâyelerinde açıkça görüleceği üzere hikâye yazmanın temel kuralı gibi kalıplardan sıyrılıp asıl konuya odaklanmış olmaktır.

O, hikâyelerini yazarken farklı şekillerde giriş yapmıştır. Kimi zaman genel ortamın niteliklerinden bahsederek, kimi zaman Bedi'u-z-zamân el-Hemezânî'nin Makamat'ında yaptığı gibi birisinin sözüyle başlamış, kimi zaman da doğrudan diyalogla giriş yapmıştır. Hikâyelerinde şahısları anlattığı bölümler çokça karşımıza çıkmaktadır. Bazı hikâyelerinin girişini şahısları tanıtarak yapmıştır. Bu başlangıç şekillerine hikâyelerinden birer örnek verelim:

el-'Attâlûn (العتالون) adlı hikayede olayın geçtiği mekanı tasvir ederek şöyle giriş yapmıştır:

> *"Bakanlık, ticarî bir mahallede bulunur. Sabbâh el-Madal'in ofisi mahalle çarşısının üzerindedir ve geniş penceresinden içeri farklı sesler girer: (Halep'e yolcu götüren) Araba simsarlarının "Humus'a, Humus'a" sesleri, piyango satıcısının "Yarın çekiliyor, yarın çekiliyor" sesleri… Pencereden aynı zamanda çeşitli kokular da gelir: Kızarmış felâfel ve sakatat kokusu, mazot ve gaz kokuları… Yine o geniş pencereden yüksek binalar ve lokantaların kalın çinko bacaları da görünür…"*[126]

---

[125] Raġıb, *age.*, s. 109.

[126] Ḥasîb Keyyâlî, *el-A'mâlu'r-rivâiyye ve'l-ḳaṣasiyye*, Menşûrâtu'l-hey'eti'l-'âmmeti's-Sûriyye li'l-kitâb, Dımaşk 2012, "el-'Attâlûn", I/503.

Ba'żu aḫbâri'l-buḫâlâ (بعض اخبار البخلاء)adlı hikayede ise bir kişinin sözünden alıntı yaparak hikayeye başlamıştır:

> *"Husnî el-Ḥâc Ebû 'Âbid bana şunları anlattı: Büyükşehirde dolaşıyorum da daha hiç tanıdık birini görmedim. Halep'teki işten dolayı küçük memleketimi bırakalı yaklaşık yirmi sene oldu, memleketten arkadaşımız "Burun" lakaplı Abdurrezzâk el-'Aṭṭâr gibi bir insan görmedim. Burun ki Yemen kılıcı gibi, nerde ziyafet veya kolay kazanç varsa hepsinin kokusunu alacak kadar keskindir."*[127]

en-Nâṣîb adlı hikayede ise başlangıcı bir diyalog ile yapmıştır:

> *"Büyük kız kardeş eşarbını çıkarmadan önce şöyle dedi: Doğru, senin için bir latife. Kardeşin benimle ilgili ona ne söyledi?*
>
> *Küçük kız kardeş şeytani bir fitneyle şöyle dedi: Hayırdır inşallah, hangi konuda?*
>
> - *Nişanlım konusunda tabi. Sanki bilmiyorsun!*
> - *Evet, şu atasözü tam da bana göre: "Orucu tut, tut, en son zakkumla iftar et"*[128]

Ṭabîbu'n-nâḥiye (طبيب الناحية) adlı hikâyesinde ise hikâyenin başkahramanı Resmî Efendi'nin fiziksel ve kişisel özelliklerinden bahsederek giriş yapmıştır:

> *"Kasabanın doktoru, ellisine merdiven dayamış tuhaf birisiydi. Kıvrımlı yanakları, çenesinin altında öküz gıdısı gibi bir gıdısıyla öksürünce sarsılan kısa, şişman bir adam…"*[129]

Örneklerde görüldüğü üzere Keyyâlî, hikâyede geçen konunun önemine göre zemini hazırlama ihtiyacı hissetmiştir. Karakterin ön plana çıkması gerektiği durumlarda onu tasvir ederek başlamış, ortamın hikâyeye katkısı nispetinde ise fiziksel

[127] Keyyâlî, "Ba'żu aḫbâri'l-buḫâlâ", *age.*, III/434.
[128] Keyyâlî, "en-Nâṣîb", *age.*, I/71.
[129] Keyyâlî, "Ṭabîbu'n-nâḥiye", *age.*, I/57.

ortamı tarif etmiştir. Yazarın hikâyelerine başlama şekilleri konusuna göre değişiklik göstermektedir.

1.2.2.1. Dil ve Üslûbu

Hikâye, roman, tiyatro ve makale gibi çeşitli alanlarda eserleri bulunan yazar, kullandığı dil ve üslup ile de Suriye edebiyatında öne çıkmıştır. Yaşadığı dönemdeki yazarlar içinde bu konuda farklı bir yere sahiptir. Keyyâlî'nin hikâyeciliğinde en belirgin vasfı, yazarken "edebu's-sâḫir" diye tabir edilen, hicveden; alaycı ve eleştirel bir dil kullanmasıdır. Yirminci yüzyıl Arap edebiyatında bu üslubu kullanan sayılı yazardan biridir. Bu konuda o kadar başarılı olmuştur ki "Emiru'l-edebi's-sâḫir" ve "Şeyḫu'l-edebi's-sâḫir" şeklinde isimlendirilmiştir.

Eserlerinde kendisinin de kullandığı üslûb hakkında Keyyâlî şöyle demiştir:

"Usame b. Manḳiz'in "el-İ'tibâr" ını okuyan birisi, fasih bir dili olmasına rağmen sonrasında kitapta bir avamca ruhu olduğunu anlar. Son dönem yazarlarından Necîp Mahfuz'un eserleri de böyledir."[130]

Özellikle *Tâbibu'n-nâḥiye* (طبيب الناحية) adlı hikâyede kullandığı dil ve üslubun bariz özelliklerini görmekteyiz. Hikâyede Keyyâlî, bir kasaba doktorunun halka karşı olan yanlış tavırlarını komik bir üslupla ağır bir şekilde eleştirmiştir. İnsanların sosyal statülerine göre farklı muayene türlerinden bahsedilen hikâyede, köy ve kasaba gibi küçük yerleşim birimlerinde yaşanan sağlık sıkıntılarına da değinmiştir.

Hikâyede kasabanın doktoru Resmi Efendi kendi halinde, arkadaşı olmayan ve muayenehanesinde yatıp kalkan birisidir. Kasaba halkı ise belediye tarafından verilen sağlık karnesi ile muayene olan ve ücretli özel muayene olanlar şeklinde iki tabakadır. Bu ayırım kasaba halkı için bir problem olmasa da Resmi Efendi, muayene sırasında bu farklılığı çok bariz bir şekilde gözetmektedir. Eğer hasta belediyeden aldığı sağlık karnesi ile muayeneye gelmişse azarlar gibi muamele edip göndermektedir. Daha hastanın konuşmasına bile müsaade etmeden alelade bir reçeteyle savuşturmaktadır. Mesai saatleri içinde uygulanan bu muayene şekliyle günde yüz elli, iki yüz hasta

[130] Rağıb, *age.*, s. 111.

almaktadır. Ama mesai saatinin bitmesiyle özel muayeneler başlar. Ücretli muayene olan bu hastalara karşı ise Resmi Efendi tam tersini yapar. İzzet ikramda bulunduktan sonra teferruatlı bir muayene yapar. Bu durum halk tarafından da bilinmekte ve onları rahatsız etmektedir. Hikâyenin başkahramanı doktora iyi bir ders vermek ister. Kahramanın bir gün eşi rahatsızlanır. Maddi durumu iyi olmayan kahraman, Resmi Efendi'ye mesai saatleri dışında gider. Üzerlerindeki yeni kıyafetlere bakarak iyi bir ücret alacağını düşünen doktor onları içeri alır. Güzelce ilgilenip ilaç yazar. Resmi Efendi muayene ücreti beklerken kahraman çıkarıp sağlık karnesini gösterir. Hiç beklemediği bu durum karşısında doktor deliye döner. Hikâyeye göre bu olay üzerine doktor kasabayı terk eder.

Hikâyede Keyyâlî, toplumun genelinde yaşanan bir probleme değinmekle beraber, durumu kendine has üslûbuyla anlatmıştır. Bir diğer hikâyede ise Keyyâlî, yine toplumu yakından ilgilendiren siyaset konusu üzerinden bir eleştiri getirmiştir. Bu kez hedefinde, sadece menfaatlerini düşünerek hareket eden, günübirlik yaşayıp hedefleri olmayan insanlar vardır. *Mureşşehu's-sâdeti'l-ekârim* (مرشح السادة الأكارم) adlı hikâyede de yazar, hitabeti etkili olan herkese inanıp peşinden gitmenin yanlış olduğunu anlatmaktadır. Hikâyede belediye seçimleri öncesinde köyde adayların yaptıkları konuşmalardan bahsedilmektedir. Anlatıcı kahraman, kürsüde konuşulanları halkın anlamadığını fakat buna rağmen alkışladıklarını ifade eder. İlk konuşmacı kürsüden inerken sunucu onu övgü dolu sözlerle metheder ve Kuṣ b. Sâide'ye benzetir. Halk aslında Kuṣ b. Sâide'yi tanımamasına rağmen heyecanla alkışlamaya devam eder. Anlatıcı kahraman bu durumu alaycı bir şekilde şöyle tarif eder:

"Halk yeniden ve daha da coşkulu bir şekilde alkışlamaya başladı. Bunun iki sebebi vardı. Birincisi, insanlar Kuṣ b. Sâide el-Iyâdî'yi daha önce duymamış olmaları; ikincisi ise limonata tencerelerinin odaya girmeye başlamasıydı…"[131]

Halk, hatibin daha önce belki de hiç duymadıkları bir kişiye benzetilmesiyle galeyana gelmektedir. Yazara göre bu heyecanın diğer bir sebebi ise, toplantıda ikram edilecek içeceklerin salona getirilmiş olmasıdır. Bunun gibi birçok olayda, cahil

[131] Keyyâlî, "Mureşşehu's-sâdeti'l-ekârim", *age.*, I/143.

kalmış toplumlar amaçlarının farkında olmadan kötü niyetli kimselerin arkasından gitmektedir.

Yazar yukarıda verilen iki örnekte olduğu gibi, çoğu hikâyesinde toplumun kanayan yaralarına değinmiş ve farkındalık oluşturmaya çalıştırmıştır. Akılda kalıcı olması içinde bunu alaycı bir üslupla yapmıştır. Yazar, böylece hikâyeler sırasında insanların gülmelerini, sonunda ise düşünüp ders çıkarmalarını hedeflemektedir.

Çoğunlukla halkın sorunlarını dile getiren Keyyâlî, eserlerinin herkes tarafından rahatça okunmasını arzu etmiştir. Bu nedenle çeşitli radyo ve televizyon programlarıyla sesini daha fazla kişiye duyurmaya çalışmıştır. Bu amaç çerçevesinde hikâyelerinde halkın günlük yaşamda kullandığı atasözleri ve deyimlere sıklıkla yer vermiştir.

Hikâyelerinde geçmekte olan; Türkçedeki "Eşeğe altın semer vursan yine eşektir" atasözüne benzeyen ve "Suya vursan da su yine sudur" "دق الماء و هو الماء" atasözü bütün çabalara rağmen olumlu sonuç alınamayan durumlarda kullanılmıştır. Yine "المخجل في النار" "Utandıran cehennemdedir" atasözü, toplum içinde birini küçük düşürenler için söylenmektedir. Bunun yanında; "الضرب ضرب و الهرب هرب" deyimi her şeyin olup bittiği ve dönüş olmadığı durumlarda, "فالج لا تعالج" deyimi "Umutsuz vaka" anlamında kullanılmaktadır. Tehlikeli ve kalabalık yerler "eşek arısı kovanı gibi" anlamında "مثل عشّ الدبابير" şeklinde, dünyada olup bitenden haberi olmayan kimseler ise "düğünde sağır" anlamında "الأطرش في الزفّة" şeklinde ifade edilmektedir.

Kendi kültüründen olan şeyleri beğenmeyip hep başkalarında olana imrenme durumunu ise "Mahallenin neyzeni beğenilmez" anlamında "زامر الحي لا يطرب" atasözü ile ifade etmektedirler.

Yine halkın günlük hayatta sıkça kullandığı avamca ifadeler de Keyyâlî'nin hikâyelerinde karşımıza çıkmaktadır. شو (ne?), ترغلة (takır takır), بق (ağız), ولك –ولاه (baksana), شلّة (grup, topluluk), ليش (ne için), الولدنات (çocukluk, ciddiyetsizlik), ايش

لا يخرب بيتهم (evleri yıkılsın), شو بك (neyin var?), عفو الخاطر (rastgele), دخلك (sana ne?) الله يلبسك العافية (Allah dirlik vermesin) hikayelerde kullanılmış olan avamca ifadelerden bazılarıdır.

1.2.2.2. Hikâyelerinde Tercih Ettiği Şahıslar

Keyyâlî'nin hikâyelerindeki kahramanlar, günlük hayatta karşılaşabilen insanlardır. Yazar, çevresinden tanıdığı ya da hakkında bir şeyler duyduğu kimseleri hikâyelerine konu etmiştir. Öyle ki hikâyeleri okuyan birisi, yazarın gündelik yaşamını zorlanmadan tahayyül edebilir. Hikâyelerinde şahıslar, devlet dairelerinde, çarşı-pazarlarda ya da kahvehanelerde karşılaşılan sıradan insanlardır. Bazen de yine aynı mekânlarda rast gelinen sıra dışı insan tipleridir. Toplumun sorunlarından uzak hayali kahramanlar değil, insanın bizzat kendisinden bir şeyler bulabileceği gerçek karakterlerdir.

Yazar, günlük hayatta uğraştığı işler gereği halktan uzak gibi görünse de insanların içerisinde sürekli onları gözlemlemiştir. Bunun en güzel örneği ilk hikâye kitabına *Ma'a'n-nas* (مع الناس) *(İnsanlarla Birlikte)* ismini vermiş olmasıdır. Eleştirmenlerin "küçük burjuva yazarı" demelerine sebep olacak kadar üst sınıf insanlar hakkında da kitabı bulunmaktadır. Fakat onun için kaldırımda oturan insanlar makam koltuklarında oturan insanlardan daha önceliklidir.[132]

Keyyâlî'nin, hikâye ve romanlarındaki karakter seçimini toplumun içinden, herkesin kendini onun yerine koyabileceği insanlardan yaptığını bahsetmiştik. Bunun için sürekli insanlarla birlikte bulunmuş, onları gözlemlemiştir. Keyyâlî'nin hikâyelerini yazma sürecini ve karakter seçimini yakın bir akrabası olan Necib Keyyâlî şöyle anlatır:

> *"Akrabalarından birisi, bir seferinde Hasib'in ona verdiği garip bir görevden bahsetmişti. Adam görevi "toplumsal gözlem" ya da "yazar yardımcılığı olarak isimlendirmişti. Olay şu şekilde gerçekleşmiştir: Hasîb*

[132] Ragıb, *age.*, s. 46.

uzun bir aradan sonra İdlib'e bir taziye için gelir ve keskin gözlerle matem ortamında neler olup bittiğini izlemeye başlar. Ölen kişinin ardından abartılı bir şekilde dua eden bir adam dikkatini çeker. Adamın amacı, ev sahibinin ikramlarından en büyüğünü alabilmekti. Hasîb, yemek tepsisi içeriye gelinceye kadar adamın hareketlerini izlemek istiyordu. Mesela, yemek gelince duayı hemen kesecek miydi? Ya da duayı iyice uzatacak mıydı? Belki de bir hata yapacaktı. Bu sırada yazarımız meclisten bir süreliğine ayrılmak zorunda kalır. Acil bir iş için birisi çağırır. Ayrılmadan önce akrabasının yanına yaklaşır ve fısıldayarak: "Gözün şu adamın üzerinde olsun. Az sonra döneceğim. Yaptığı her şeyi bana anlat. Hatta yemek sırasında alnına dokunmasına kadar. Bunu kaç kez yaptığını bilmem lazım" der.[133]

Keyyâlî, bazı hikâyelerinde kendi çevresinden gerçek isimleri hikâye kahramanlarına vermiştir. *Ḫavâtıru'l-mesâ* (خواطر المساء) adlı hikâyesinde ismi geçen Vâil el-Ḥatib, yazarın gerçek hayattan bir arkadaşıdır. Yine Ġâlib el-Bistâmî ve Muhammed el-Bilbîsî de gerçekte hâkimlik yapan iki kişidir. Arap yazarları arasında ailesini ve akrabalarını hikâyelerinde yaşatan tek yazar Keyyâlî değildir. Fakat onu bu konuda farklı kılan şey, yakınları da olsa gerektiğinde hicveden bir üslûbu rahatça kullanmış olmasıdır.[134]

Fakat Keyyâlî'nin hikâyelerinde karakterler, sahip oldukları sosyal kimliklerin üzerinde sözler söylemektedir. Örneğin hikâyedeki bir köylü, hikâyede köyünün dışında bir yer gördüğüne ya da bu konuda eğitim almış olduğuna dair bir ibare olmamasına rağmen, Avrupa kültürüne dair yorum yapabilmektedir. Bu üslup hikayeyeyi sunileştirmekte, gerçeklikten uzaklaştırmaktadır. Böylece yazarın kendi yaşadığı hayatı ve hayata bakış açısını hikâye karakterleri üzerinden iletmek istediği anlaşılmaktadır. Bu da yazarın edebi kişiliğinin zayıf bir yönüdür. Ayrıca yazar, hikâye anlatımında çoğunlukla kendini olayların merkezine koyarak müdahil olmaktadır.

[133] Râğıb, *age.,* s. 120.
[134] *Aynı eser,* s. 46-47.

Yazarın bu tutumu, hikâyeyi objektif bakış açısından uzaklaştırmakta, Keyyâlî'nin fikirlerini yansıtan bir hikâyeye dönüştürmektedir.

Hikâyelerinde sosyal mesajını üzerinden vermek istediği şahısların fiziksel özelliklerine de ayrıntılı olarak yer vermiştir. Örneğin, *Zebûnun vâḥid* (زبون واحد!) adlı hikâyede Ebû İbrahim karakterini "Ebû İbrahim güler yüzlü, geniş kara gözlerinde müşfik baba ışığı olan bir adamdı." şeklinde tanıtmıştır.

Kâtibu'l-'arâiż (كاتب العرائض) adlı hikâyede meyan şerbeti satan adamı, "Meyan şerbeti satan kişi süslü arabasının ardında duruyordu. Temiz, beyaz bir elbise giymişti. Sağlıklı, kırmızı yanaklı, sol kulağının yakınında bir ben bulunan esmer bir adamdı. Güçlü kollarını sıvamış, izzetli ve neşeli bir şekilde bağırıyordu" diyerek fiziksel özelliklerinin yanında karakteristik özelliklerinden de ipuçları vermiştir. *Ah Yâ musâfir* (آه يا مسافر) adlı hikâyede Mary adlı kadından bahsederken, "Mary oturaklı, biraz kilolu, hala eski güzelliği üzerinde, ince ağzı ve kulakları olan bir kadındı. Küçük gözlerinde ve geniş dudaklarında genellikle çocuklara has bir sadelik ve saflık olurdu" ifadelerini kullanmıştır. Yine, *er-Riyâżu's-sundusiyye* (الرياض السندسية) adlı hikayede eczacı Zeynelabidin'i, "Küçük kel başından, küçük gözlerinden ve alaca bıyıklarından başka bir şey görünmüyordu" cümlesi ile tanıtmıştır.

1.3. ESERLERİ

Hâsîb Keyyâlî hikâye, roman, tiyatro, gazete yazıları, makale ve tercüme gibi birçok alanda eser vermiş çok yönlü bir yazardır. Özgür ruhlu ve dar kalıplarla kitap yazmayı reddeden bir insan olması nedeniyle eserlerinde farklılıklar vardır. Hikâye ve roman kitaplarında sayfa sayıları nedeniyle karışıklık olabilmektedir. Bazı hikâyelerini roman gibi uzun yazmıştır. *Ḥallâḳu Dubâi* (حلاق دبي...ونماذج أخرى) ve *Na'ime zaġfaran* (نعيمة زعفران) hikâyeleri buna örnek olabilir. Sayfa sayılarının fazla olması bazı hikâyelerine roman izlenimi vermektedir. *Ḥallâḳu Dubâi* kırk altı, *Na'ime zaġfaran* ise otuz sayfadır. Bu konuda en dikkat çekici hikâye *Tilke'l-eyyâm* (تلك الايام) adlı hikâye kitabında yer alan *Ḥallâku'l-ḥâre* (حلاق الحارة) adlı hikâyedir. Bu hikâye yüz otuz sayfadır.

Hasîb Keyyâlî'ye ait eserlerden bazılarının yayın evi, basım yeri gibi bilgilere kütüphane kataloglarında yer alan künyelelerden ulaşılabilmiş, diğerleriyle ilgili bilgiler için Keyyâlî'nin hayatı hakkında yazılmış kaynaklarda verilen kısa bilgilerle yetinilmiştir. Yazarın doğup büyüdüğü ülke Suriye'nin, şu an içinde bulunduğu durum sebebiyle kaynakların temininde bazı problemler yaşanmıştır. Çalışmanın ana gövdesini oluşturan hikâyeler Suriye Kültür Bakanlığınca hazırlanan, Keyyâlî'ye ait hikâye ve romanların bir arada olduğu *el-A'mâlu'r-rivâiyye ve'l-ḳaṣaṣiyye* adlı eserden temin edilmiştir. Bu koleksiyonda yer almayan *Ḥikâyâtu ibni'l-'amm* (حكايات ابن العم) adlı tek eser ise ayrıca temin edilmiştir.

1.3.1. Romanları

Hasîb Keyyâlî'ye ait sadece iki roman tespit edilmiştir. Bunlar *Mekâtibu'l-ġarâm* (مكاتب الغرام) (1956) ve *Ecrâsu'l-benefseci'ṣ-ṣaġîra* (أجراس البنفسج الصغيرة) ((1970) dır.

Mekâtibu'l-ġarâm (مكاتب الغرام), yirmi üç bölümden oluşmaktadır. Romanda Dellal isimli bayanın ailesi ve çevresi ile olan ilişkileri ele alınmaktadır. Roman özetle, ataerkil doğu toplumunun değer yargılarıyla bir hesaplaşma ve toplumun kadına karşı geri kalmış bakış açısıdır. Yazar bu romanı yayınlamakla toplumu bu geri kalmışlıktan kurtarmayı amaçlamaktadır. Böylece hikâyenin başkahramanı Dellal ve onun gibilerin dudaklarındaki içten gülüşlerin arttığını görebilecektir.[135]

Ecrâsu'l-benefseci'ṣ-ṣaġîra (أجراس البنفسج الصغيرة) adlı romanında Keyyâlî'nin hikâyeciliği ön plana çıkmaktadır. Okuyucu ilk bakışta romanı, bir biri içine girmiş hikâyeler serisi zannedebilir. Fakat eser, hikâye tarzı bölümlerden oluşan bir romandır. Roman, yirmi üç bölümden oluşmaktadır. Roman, bir süre Fransa'da yaşamış bir banka memuru olan Hüseyin isimli kahramanın hikâyesini anlatır. Hüseyin, Fransa'da tanışıp duygusal bir ilişki yaşadığı Fransız kız Şarlot'u aklından çıkaramaz. Onu

[135] Keyyâlî, "Mekâtibu'l-ġarâm", *age.,* II/5-174; Nezîr Ca'fer, "'Âlemu Ḥasîb Keyyâlî er-Rivâî", *Cerîdetu Nizvâ,* S. 78, s. 284.

gerçekten çok sevdiği için memleketine döndükten sonra da hiç unutamaz. Romanda banka memuru Hüseyin'in yaşadığı duygusal buhranlar anlatılmaktadır.[136]

1.3.2. Tiyatro Eserleri

Ḥasîb Keyyâlî, erken yaşlardan itibaren tiyatro eserleri kaleme almaya başlamıştır. Bu tiyatro eserlerinde, toplumsal gerçekleri dile getirmiş ve gündelik hayattaki problemleri yansıtmıştır. *"el-Ḫaṭîbe"* adlı tiyatro eserinde evde kalmış, kadın ve erkek arasındaki ilişkilerden habersiz olan Hafize isimli bir kadını anlatmıştır. Eser, çalışmak için evden çıkan, sonu evlilikle bitmeyen adi duygulara kapılmış doğulu bir kadının hikâyesidir. *"Ra'yuk"* adlı tiyatro eserinde ise Keyyâlî, mütedeyyin bir aile ortamında yetişmiş, evlendikten sonra içki müptelası olduğu ortaya çıkan bir adamla evli olan Ġade isimli kadının hikâyesini anlatır. Ġade, başlarda kocasının bu kötü huyuna karşı direnç gösterse de zamanla onun sofrasını kurmaya başlar. Eser, kadının evdeki durumu ve rolü üzerinde durmaktadır. *"Ḫalaḳtu hevâke"* adlı eserde, kadının fikir ve duygularının çok değişken olduğu, olaylardan çok çabuk etkilendiği anlatılmaktadır. Hikâyedeki kadının okumuş ve kültürlü bir kadın olması da durumu değiştirmez. Yazarın anlatmak istediği şey, bilgi ve kültürün kadının fıtratını değiştirmediğidir. *"el-Udebâ ve'l-Ḥallâḳûn"* adlı eserde de aynı konu işlenmektedir. *"el-İnsicâmu mefḳûd"* adlı tiyatroda ise kadınların erkeklere karşı bakış açısı ele alınmıştır.[137]

Kaynaklarda Ḥasîb Keyyâlî'ye ait zikredilen diğer tiyatro eserleri ise şunlardır:

1. en-Nâsiku ve'l-ḥaṣâd
2. el-Mehru zâhidun
3. Fî ḫidmeti'ş-şa'b
4. Mâ zâ yeḳûlu'l-mâ

[136] Keyyâlî, "Ecrâsu'l-benefseci'ṣ-ṣaġîra", *age.,* II/175-318; Naṣru'd-dîn el-Baḥra, "Ḥasîb Keyyâli ve melḥamatu'l-ḥayâti'l-yevmiyye", *Mecelletu'l-ma'rife,* S. 171, s. 169-170.

[137] Seyfeddîn el-Ḳınṭâr, *el-Edebu'l-'arabiyyu's-Surîyyu ba'de'l-istiḳlâl,* Menşûrâtu vizârati's-seḳâfe, Dımaşk 1998, s.307.

1.3.3. Tercüme Eserleri

Tercüme yapılırken iki farklı yol izlenmektedir. Birisi (et-tercemetu bi'l-mażmûn) yazarın metnin ana fikrini anlayarak kendi dil ve kültürüne uygun şekilde yeniden yazmasıdır. Diğeri ise (et-tercemetu bi'd-delâle) ana metne sadık kalarak cümleleri sadece lafız olarak çevirmektir. Keyyâlî, çoğunluğunu Fransızcadan yaptığı tercümelerinde her iki üslubu da kullanmıştır. Kimi zaman çeviri yaptığı dildeki orijinal ifadeyi kullanırken kimi zamanda Arap kültürüne mâl olmuş ifadeleri tercih etmiştir.[138]

2. Ḥikâyâtu'l-ḳaddu'l-câs̱im
3. Ruûsu'l-âḫarîn
4. İsrâîl fî ḫaṭarin mine's-selâm
5. es-Sâ'atu'l-aḫîra
6. Ġarâmiyyatu Madâm Lafîn
7. Me'sâtu'l-Meliki Kristof

1.3.4. Hikâye Kitapları

Roman, tiyatro ve tercüme eserleri bulunmasına rağmen, Keyyâlî'nin ayrıcalıklı ve en iyi olduğu alan, hikâyedir.[139] Onun, içinde çeşitli hikâyelerin bulunduğu on bir adet hikâye kitabı bulunmaktadır. Daha önce müstakil olarak baskıları yapılmış olan hikâye kitaplarının yeni baskısı, Suriye Kültür Bakanlığı tarafından 2012 yılında, *"el-A'mâlu'r-rivâiyye ve'l-ḳaṣaṣiyye"* adıyla üç cilt halinde yapılmıştır. Hikâyeleri ve iki adet romanı bu koleksiyonda yer almaktadır. Çalışmanın ana bölümünde ayrıntılı olarak inceleneceğinden bu bölümde sadece kitaplarda yer alan hikâyelerin isimlerini vermekle yetineceğiz.

Ma'a'n-nâs (مع الناس): 1952 yılında yayınlanmış olup on bir hikâyeden oluşmaktadır.

---

[138] Abdulkâdir Abdellî, *Turkiye bi 'uyûnî, seḳâfe, edeb, terceme, funûn* (Haz. Mehmet Hakkı Suçin), Dâru Maysaloon, Gaziantep 2018, s. 193-199.
[139] Rağıb, *age.*, s. 113.

1. Zebûnun Vâḥid! (زبون واحد!)
2. Mu‘îdu’l-kulliyye! (معيد الكلية!)
3. Kâtibu’l-‘arâiż (كاتب العرائض)
4. Âh yâ musâfir (آه يا مسافر)
5. el-Luṭf! (اللطف)
6. ‘Aṭṭâru’l-ḥâre (عطار الحارة)
7. Ṭabîbu’n-nâḥiye (طبيب الناحية)
8. Fi’l-ustûdyû (في الاستوديو)
9. Ḥisâbun mażbûṭ (حساب مضبوط)
10. İlâ’d-daḥdâḥ (إلى الدحداح)
11. Emâme’l-ḳaṣri’l-‘adlî(أمام القصر العدلي)

Aḫbârun mine’l-beled (أخبار من البلد): 1955 yılında Beyrut’ta Dâru’l-farâbî tarafından yayınlanmış olup on hikayeden oluşmaktadır.

1. er-Riyâżu’s-sundusiyye (الرياض السندسية)
2. Beyne’d-dumû‘ (بين الدموع)
3. eṣ-Ṣadîḳân (الصديقان)
4. Beyyâ‘u’d-Dirbekkât(بياع الدربكات)
5. Taḳriru teftiş (تقرير تفتيش)
6. Niẓamîyyûn cidden (نظامي جدا)
7. Mureşşehu’s-sâdeti’l-ekârim (مرشح السادة الأكارم)
8. el-Mesâ (المساء)
9. el-Ḥıbru’n-nâşif (الحبر الناشف)
10. Yâ iḫvân (يا إخوان)

Rıḥletun Cidâriyye (رحلة جدارية): 1971 yılında yayınlanmış olup yirmi hikayeden oluşmaktadır.

1. Yevmun ve nıṣf (يوم و نصف)
2. eş-Şeyh ‘aḳḳâbiyye (الشيخ عقابية)
3. Rıḥletun Cidâriyye (رحلة جدارية)
4. es-Sâlife (السالفة)
5. Mecnûnu Seniyye (مجنون سنية)
6. Lev ennehu va‘ade (لو أنه وعد)
7. Yûlyûs ḳayṣer (يوليوس قيصر)
8. el-Muellif (المؤلف)
9. Ṭayyib futtû lî ene eyżan (طيب فتو لي أنا أيضا)
10. es-Sindiyânetu’l-herime (السنديانة الهرمة)
11. Fi’t-taksî (في التكسي)
12. et-Taṣvîru’l-ḥadîs (التصوير الحديث)
13. el-Mihne? Melâk! (المهنة؟ ملاك!)
14. el-Ġarîb (الغريب)
15. Ḫuz! (خذ!)
16. Fî si‘ri’l-meşrûb (في سعر المشروب)

17. ‘Alâ’ṭ-ṭarîḳî’l-kubrâ (على الطريق الكبرى)
18. el-‘Avde (العودة)
19. el-İttifâḳ (الاتفاق)
20. el-Uḫrâ (الأخرى)

Ḥikâyetun basîṭa (حكاية بسيطة): 1972 yılında Şam’da İttiḥadu’l-kuttâbi’l-‘arab tarafından yayınlanmış olup on yedi hikayeden oluşmaktadır.

1. et-Tûm (التوم)
2. ‘Aynâni ve ṣavt (عينان وصوت)
3. Hezeyânu leyletin ṣâife (هذيان ليلة صائفة)
4. ez-Zevebân (الذوبان)
5. el-Kumm (الكُمّ)
6. Ma’a hubûṭi’l-leyl (مع هبوط الليل)
7. Ve ḳalaḳun ḫafîfun uhibbuh (وقلق خفيف أحبه)
8. el-Ḫulâṣa (الخلاصة)
9. Ḥikâyetun basîṭa (حكاية بسيطة)
10. Yûh! (يوه!)
11. Muvâṭinun ‘âlemî (مواطن عالمي)
12. Ṣadîḳatâye’l-mechûletân (صديقتاي المجهولتان)
13. el-Bâi‘u’l-mutecevvil (البائع المتجول)
14. Ṣunduḳu’l-‘acâib (صندوق العجائب)
15. İctima‘un muhim (إجتماع مهم)
16. ed-Defter (الدفتر)
17. Min eyne tu’kelu’l-ketf (من أين تؤكل الكتف)

Tilke’l-eyyâm (تلك الأيام): 1978 yılında Şam’da İttiḥadu’l-kuttâbi’l-‘arab tarafından yayınlanmış olup dokuz hikayeden oluşmaktadır.

1. Ḫallâḳu’l-ḥâre (حلاق الحارة)
2. Ḫâtime (خاتمة)
3. Da‘vetun ile’l-cunûn (دعوة إلى الجنون)
4. el-Muḳâbil (المقابل)
5. Tilke’l-eyyâm (تلك الأيام)
6. ‘İnde ma‘rûf (عند معروف)
7. Fî ġurfeti’l-esâtize (في غرفة الأساتذة)
8. Berâatu’z-zimme (براءة الذمة)
9. et-Timsâl zu’l-ayneyni’l-ḥazîneteyn (التمثال ذو العينين الحزينتين)

el-Ḥużûr fî ekṣere min mekân (الحضور في أكثر من مكان): 1979 yılında Şam'da İttiḥadu'l-kuttâbi'l-'arab tarafından yayınlanmış olup on hikayeden oluşmaktadır.

1. el-'Attâlûn (العتالون)
2. el-İġrâ! (!الإغراء)
3. Ẕâtu leyle (ذات ليلة)
4. Mâ 'asâye en (ما عساي أن)
5. Ḫalfe'ẓ-ẓâhirîn!(خلف الظاهرين!)
6. et-Tâbût (التابوت)
7. Semerun ṣabâḥî (سمر صباحي)
8. İle'l-ebed! (إلى الأبد!)
9. Cinz (Jean) (جنز)
10. Beyyâ'u's-ṣelc (بياع الثلج)

el-Muṭâred (المطارد): 1981 yılında Şam'da Menşûratu vizâreti's-sekâfe ve'l-irsâl tarafından yayınlanmış olup on dört hikayeden oluşmaktadır.

1. 'İydu mîlâd (عيد ميلاد)
2. Ummî, ebî ve'l-usre (أمي، أبي، والأسرة)
3. Erbaatu ezvâc (أربعة أزواج)
4. Hasen (حسن)
5. Hazâ eyżan – Rubbemâ eḥterif (هذا أيضا-ربما أحترف)
6. en-Naṣîb (النصيب)
7. Risâle min ebin âmilin ilâ ibneteyhi 'indemâ tekburân (رسالة من أب عامل إلى ابنتيه عندما تكبران)
8. Târîḫu mâ ehmelehu't-târîḫ - min hayâti'l-muerriḫ Hîrûṭ (تاريخ ما أهمله التاريخ-من حياة المؤرخ هيروط)
9. er-Raculu zû cevzetu'l-ḥalḳ (الرجل ذو جوزة الحلق)
10. et-Ta'ziye (التعزية)
11. el-Muṭâred (المطارد)
12. Mevtu ṣûṣ (موت صوص)
13. Feteyâ'l-ḥulm ve'l-vâḳi' (فتيا الحلم والواقع)
14. el-Mubeyyiż(المبيض)

Ḳıṣṣâtu'l-eşkâl (قصة الأشكال): 1991 yılında Şam'da Dâru'l-cundî tarafından yayınlanmış olup altı hikayeden oluşmaktadır.

1. Ḳıṣṣâtu'l-eşkâl (قصة الأشكال)
2. el-Ḫażża (الخضة)
3. el-Mutelebbis (المتلبس)
4. el-Muṭahhir (المطهر)
5. Meyyitun illa şuveyye (ميت إلا شوية)
6. Manşûrun ilâhî(منصور إلهي)

Ḥikâyâtun muteferriḳa yerbiṭu beynehum ḫayṭun (حكايات متفرقة يربط بينهم خيط): On hikayeden oluşmaktadır.

1. Margarit ve Câkî (مرغريت وجاكي)
2. Fûfû ve eḫûhâ Dûdû (فوفو وأخوها دودو)
3. Şehâdetu'l-'ammi Ferîd (شهادة العم فريد)
4. el-Mumessil (الممثل)
5. el-Bâb (الباب)
6. Seyâ (سيا)
7. Yen'anû … Yen'anuhûn (ينعنو... ينعنهون)
8. es-Sa'âde (السعادة)
9. el-Baṣbaṣa (البصبصة)
10. Sehretun alâ ġavvâr (سهرة على غوار)

Na'îmetu Za'faran (نعيمة زعفران): 1993 yılında yayınlanmış olup sekiz hikâyeden oluşmaktadır.

1. Nışfu nehârin faḳaṭ (نصف نهار فقط)
2. Ḫallâku Dubâi ve Nemazecun uḫrâ (حلاق دبي...ونماذج أخرى)
3. Na'îmetu Za'faran (نعيمة زعفران)
4. Abdurrezzâk (عبد الرزاق)
5. "es-Sekbilît" (السكبليت)
6. Yeftaḥu.. ve te'âle yâ edîbu reca'a (يفتح... وتعالى يا أديب رجع)
7. Abbûd Firîşû (عبود فريشو)
8. Kuhîn el-keḥḥâl (كوهين الكحال)

Ḥikâyâtu İbni'l-'amm (حكايات إبن العم): 1989 yılında Şam'da Dâru'l-yenâbî li'n-neşri ve't-tevzi' tarafından yayınlanmış olup dokuz hikayeden oluşmaktadır.

1. ed-Ders (الدرس)
2. el-Ḫaberu 'inde 'Abdi'l-ġaffâr (الخبر عند عبد الغفار)
3. İbnu'l-'ammi fî ṣaffi'ş-şehâde (ابن العم في صف الشهادة)
4. İbnu'l-'ammi mu'allimen ḫâriḳan (ابن العم معلما خارقا)
5. ez-Zâirâni yunâḳişâni ibne'l-'amm (الزائران يناقشان ابن العم)
6. Ġarîbun yedḫulu 'alâ'l-ḫaṭṭ (غريب يدخل على الخط)
7. el-Mun'atafu'l-kebîr(المنعطف الكبير)
8. er-Risâletu ve cevâbuha (الرسالة وجوابها)

9. Zâtu’l-‘ayneyni’l-ḥazîneteyn(ذات العينين الحزينتين)

2. BÖLÜM

HASİB KEYYALÎ'NİN HİKÂYELERİNDE SOSYAL PROBLEMLER

2.1. AİLE VE KADIN PROBLEMLERİ

İnsan sosyal bir varlıktır. Zihinsel ve bedensel olarak sağlıklı bir hayat sürmesi için diğer insanlarla birlikte yaşamaya ve yardımlaşmaya ihtiyacı vardır. Bu birliktelik ve yardımlaşmanın temelini ise aile oluşturur. İlk insandan bu yana evlilik ve aile, toplumu ayakta tutan en önemli faktör olmuştur. Toplumu oluşturan bireylerin kendilerinden beklenen olgunluğa ulaşabilmesi çoğunlukla aile yapılarının güçlü olmasına bağlıdır.

İnsan faktörünün oluşmasında, temel ahlaki ve insani değerlerin kazanılmasında ailenin önemi inkâr edilemez. Bu yüzden, ailelerin sağlam yapıda olmasında kişi ve toplum açısından sayısız yarar vardır.[140] Aile yapısının bozulduğu toplumlarda zamanla düzen de bozulmaya başlar ve güvensiz bir ortam meydana gelebilir.

Ailenin sosyal sorun olarak değerlendirildiği durumlar, diğer sorunlarda olduğu gibi toplumlara göre değişkenlik gösterebilir. Bu sorunlar genel olarak aile içi şiddet, boşanma, evlilik dışı ilişkiler ve bu ilişkilerden dünyaya gelen çocuk sayısındaki artış, tek ebeveynli çocuklar, çalışan kadınlar ve bu kadınların ev-iş dengesini sağlamakta çektiği güçlükler olarak sınıflandırabilir.[141] Fakat günümüzde evliliklerin çeşitli sebeplerle geciktirilmesi, ebeveynler tarafından engellenmesi toplum içerisinde yeni problemlere yol açabilmektedir. Evlilik dışı ilişkiler, bu evliliklerden dünyaya gelen çocuklar, ahlaki ve psikolojik anlamda yıpranmış gençler bunlardan sadece bazılarıdır.

2.1.1. Evliliklerin Geciktirilmesi ve Zorlaştırılması

Şehir hayatı ve birlikte getirdiği tempo evlenmeyi zorlaştırarak geciktirmektedir. Uzun süren eğitim hayatı, ekonomik durumun uygunluğunun beklenmesi, eş seçiminde zorlanma gibi nedenlerle gençlerin evlenmeleri zorlaşmaktadır. Bu da çeşitli toplumsal sorunlara yol açmakta ve evlenemeyen insanlar, buhrana sürüklenmektedir.[142] Hayat şartlarının zorlaştığı son yüzyılda bu durum daha bariz görülmektedir. Geçmişte yirmili

[140] Nihat Nirun, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1994, s.143.
[141] Sevda Demirbilek, *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi,* Legal Yayıncılık, İstanbul 2005, s.178.
[142] Nirun, *age.*, s.142.

yaşların başı bile evlilik için geç görülürken, günümüzde evlenmek için otuzlu yaşlar beklenmektedir.

Evliliklerin çeşitli nedenlerle geciktirilmesi toplumsal bazı sorunlara neden olabilir. Keyyâlî de hikâyelerinde bu duruma çeşitli örneklerle ortaya çıkabilecek durumları gözler önüne sermiştir. Bu durumun yol açabileceği en büyük problem ahlaki bozulmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaratılıştan var olan bir eğilimin bastırılmaya çalışılması sonucu psikolojik başka sorunlar ortaya çıkabilmekte ve bu da toplumdaki diğer bireylere rahatsızlık veren bir boyuta dönüşebilmektedir.

Evlilik sürecinde uygulanan, başlık parası, yüz görümlüğü gibi bazı adetler evliliğe yeni bir külfet getirmektedir. Böyle durumlarda hikâyelerde örneğini göreceğimiz gibi, bazı kimseler evlilik masraflarından korkarak evlilikten geri durmaktadır. Bunun sonucunda yukarıda bahsedilen sosyal problemlerin ortaya çıkması ihtimali artmaktadır.

İkinci Dünya Savaşından sonra bağımsızlığını elde eden Suriye'de, Fransız işgali ve sonrasındaki darbeler dönemi halkın fakirleşmesine neden olmuştur. Bu dönemlerde evlenmek isteyen gençler, evlilik için öne sürülen ağır şartlar nedeniyle evlilikleri ertelemek zorunda kalmışlardır. Bizzat halkın içinde yaşayarak ve toplumsal problemleri gözlemleyerek hikâyelerini yazan Keyyâlî'de, hikâyelerinde bu durumdan çokça bahsetmiştir. *Rıhletun Cidâriyye* (رحلة جدارية) adlı hikâyede bir örneği şöyle anlatır:

Şam'da avukat olan Abdulfettah Adalet Bakanlığında çalışmaya başlar. Bir gün bakan, konuşma sırasında Abdulfettah'ın ne kadar iyi ve ahlaklı bir genç olduğundan bahsettikten sonra kızından söz eder ve onunla evlenmesini teklif eder. Bu teklifle birlikte bazı şartlar öne sürer. "Ölümlü dünya" diyerek boşanmaları durumunda elli bin lira mehir vermeyi kabul ederse kızıyla evlenmesine izin vereceğini söyler.[143]

Günümüzde sıkça karşımıza çıkabilen bu durum aslında evli çiftlerin birbirine olan güvenini de zedelemektedir. Evliliğin bitirilmesi durumunda yapılacakların konuşulması ailenin temellerinin sağlam atılmadığının bir göstergesidir. Zira ticari bir

[143] Keyyâlî, "Rıhletun Cidâriyye" *age.,* I/341-342.

ortaklık gibi düşünülen bu tür evlilikler, samimi olmadığı için uzun zaman geçmeden sona erebilmektedir.

Evliliklerin gecikmesi ya da engellenmesi durumunda dışarıdan her şey normal gibi gözükse de evlenemeyen gençlerin ruh dünyaları harap olmaktadır. Aynı zamanda belli bir yaştan sonra yapılan evlilikler fiziksel ve ruhsal bir takım sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Uzmanlara göre geç yapılan evlilikler birçok sıkıntıya sebep olmaktadır. Örneğin, otuz yaş üstü evliliklerde boşanma oranları artmakta, bu yaştaki çiftlerin çocuk sahibi olması da zorlaşabilmektedir.

Evlenmek isteyip de bazı nedenlerle bunu geciktirmiş olan bir gencin çektiği sıkıntıları Keyyâlî, *Tilke'l-Eyyâm* (تلك الأيام) adlı hikâyede gündeme getirmiştir. Henüz evlenmemiş olan kahraman, evli olanların yaşamlarına gıpta ederek yaşadığı sıkıntıları şu şekilde anlatır:

> *"Her halükarda o, onlarla birlikte. Konuşan, susan, kalkan, oturan, kızan, razı olan bir kadın… Yanlarında olduğu için (Ya Rabbi, bu mümkün mü? Fakat, öyle olduğunu söylüyorlar!...) uzun, ipeksi, bahar rüzgarı gibi incecik saçlarına ellerini uzatabiliyor ya da okşayabiliyorlar. Ya da kim bilir… Başlarını yatırıp kadınların göğüslerine koyuyorlar. Vay babam, insan kafayı yer! Ama ben, dağılmış ve şelale gibi bele kadar uzanan saçları sadece resimlerde gördüm. Bir keresinde bir arkadaşım bana mayolu bir genç kadın resmi gösterdi. Resmi ondan çaldım, hala günde bin kez bakıyorum…"*[144]

Hikâyede anlatıcı kahraman, başından geçen bu olayı isim belirtmeden kendi üzerinden aktarmıştır. Özel bir isim üzerinden aktarılmadığı için toplumda genellikle yaşanabilecek bir durum gibi anlatılmıştır. Hikâyede bahsedilen olaya bakıldığında karşımıza, evlenememiş ve kendisini toplumdan soyutlamış birisi çıkar. Yaşadığı bu durumu düzeltmek için toplumun içinde olması gerekirken, yalnız başına bir kadın fotoğrafına bakmakla yetinmektedir. Bu da onu daha büyük psikolojik sorunlarla karşı

[144] Keyyâlî, "Tilke'l-eyyâm", *age.*, II/499-500.

karşıya getirebilir. Hikâyede evliliğin neden geciktirildiği ile ilgili bir ayrıntı bulunamamıştır. Sadece bu durumun sonuçlarından bahsedilmiştir.

Bununla ilgili başka bir örnek ise *Emâme ḳasri'l-'adlî* (أمام القصر العدلي) adlı hikâyede vardır. Anlatıcı kahraman adliye sarayı önünde gündelik yaşanan olayları anlattığı hikâyenin ilk bölümünde cadde üzerinde işi olmayan gençlerin yoldan geçen kadınları gözetleyerek beklediklerinden bahseder. Olay şöyle anlatılır:

"Bu yorucu şamatanın arasında iki tuhaf delikanlı ya da şehir ahalisinden serseriler durur. Bunların geçenleri izlemek ya da araba bekleyen kadınlara bakmaktan başka işleri yoktur. O kadınlardan birisi bacağını arabanın basamağına uzatınca keskin gözlerle onu nişan alırlar…"[145]

Hikâyede bir önceki olaya benzer bir şekilde, karşı cinsle olan ilişkilerini evlilik yoluyla sağlıklı bir birlikteliğe dönüştüremeyen gençler, kaçamak bakışlarla bu sorunlarının üzerini örtmeye çalışmaktadırlar. Daha önce de belirtildiği gibi belli etmeseler bile evlilik meselesini farklı sebeplerle geciktiren insanlar topluma, özellikle de kadınlara karşı bu tür rahatsızlıklar verebilirler.

İbnu'l-ammi fî ṣaffi'ş-şehâde (ابن العم في صف الشهادة) adlı hikâyede yukarıdakine benzer bir durum söz konusudur. Lise yıllarında yurttaki anılarından bahseden anlatıcı kahraman, arkadaşlarının cumartesi akşamları yaptığı bir ritüelden bahsetmektedir. Hikâyeye göre gençler, hafta sonlarında Cemiliye mahallesinde caddelere çıkarak Yahudi kızlara aşk şiirleri okumaktadırlar. Yahudi kızların ilgisine karşılık gençler de onlara bazı iyilikler yapmaktadır. Bu iyilikler, genellikle Yahudilerin cumartesi yasağı nedeniyle yapamadığı iyilikleri onların yerine yapmak şeklinde olmaktadır.

Gündelik hayatta kadınlara karşı yapılan sözlü veya fiziksel tacizin engellenebilmesi ya da azalması evliliklerle mümkün olabilir. Evlilik bu tür hadiseleri tamamen ortadan kaldırmasa bile büyük oranda azaltacaktır. Hikâyede de görüldüğü üzere yaşı ve sosyal durumu uygun olan gençlerin evlenmemesi veya evliliklerin geciktirilmesi toplumun ahlaki yapısı için bir tehdit olabilir. Askerlik, eğitim ve kariyer

[145] Keyyâlî, "Emâme ḳasri'l-'adlî" *age.*, I/84.

evliliklerin geciktirilmesinde karşımıza çıkan mazeretlerdendir. Muhammed Ferid Vecdi Kyom Frer'den konuyla ilgili yaptığı alıntıda şunları nakletmiştir:

> *"Bugün evliliğin önüne duvar çeken engellerin günden güne artmakta olduğunu, hele evliliğin en fazla yolunu kesmekte olan iktisadi sayısız birçok sebebin mevcudiyetini, erkek-kadın herkes bizzat tecrübeyle anlamıştır. Hatta insanların birçoğu bu engellere göğüs germe imkânını elde etmekten ümit kestiklerinden bekârlığa sabretmek için olanca gayretlerini sarf ediyorlar. Öyle ise şimdi biz kolayca diyebiliriz ki, evlenmeksizin, yani tabiî olmayan, sûnî hayat şartları içinde yaşamalarından dolayı, her iki cinse mensup birçok kişinin bütün toplumu tehdit edecek hadiselerin meydana gelmesine sebep olmaları zaruridir."*[146]

Açıkça belirtildiği gibi evlilik doğal bir ihtiyaç olup bunun engellenmesi veya ertelenmesi her iki cins için de aşılması zor bir durumdur. Toplum içerisinde bu konuda hassasiyet gösteren ailelerin sayısı az olmamasına rağmen bazı gençlerin ayrıntılı şekildeki istekleri de evliliklerin geciktirilmesine neden olmaktadır. Buna örnek olabilecek bir hadise *Yâ iḫvân* (يا إخوان) adlı hikâyede yaşanmıştır. Hikâyede Cuma hutbesinde evlilikten bahseden imam, bazı gençlerin evlenmemek için mehri mazeret gösterdiklerini söyler. Ancak bunun gerçek olmadığını kendi başından geçen bir olayla anlatır:

> *"(Gençler) Evlenmemelerine neyi mazeret gösteriyorlar? Mehir! Yalan efendim. Kardeşlerim size bir örnek vereyim. İbrâhim eş-Şa'âr… Ona bizzat dedim ki: 'İbrâhim, gel evlen.' 'Hocam, ben züğürdüm' dedi. Ona dedim ki: Hocasının gözü, seni kızım Safiye ile evlendireyim. Senden hiçbir şey de istemem. Çeyiz masrafları, evin döşenmesi… Kardeşlerim, ahmak ne cevap verdi biliyor musunuz? Dudağını büktü ve tiksinerek: 'Daha delirmedim' Neymiş efendim. 'Safiye, çirkinmiş?' Başım gözüm üstüne."*[147]

[146] Muhammed Ferid Vecdi, *Müslüman Kadını* (Çev. Mehmed Akif), Erkam Yayınları, İstanbul 2013, s. 76.
[147] Keyyâlî, "Yâ iḫvân" *age.*, I/153-154.

Hikâyede imam, gençlerin öne sürdüğü gibi her ailenin yüksek mehir talep etmediğini, hatta bazılarının mehir bile istemediklerini belirtmektedir. Fakat bazı gençler kendi mazeretlerinin önüne mehiri koyarak örtbas etmek istemektedir. İmam, İbrâhim eş-Şa'âr adlı gence kendi kızıyla evlenmesini, bütün masrafları da kendisinin karşılayacağını teklif eder. Fakat İbrâhim eş-Şa'âr kızı beğenmediği için bu teklifi kabul etmez.

Evlenecek olan gençlerin birbirini beğenmesi en doğal haklarıdır. Nitekim beğenmeden, farklı sebeplerle evlenen kişiler, bir süre sonra bu durumdan rahatsız olup yabancılara karşı ilgi duymaya başlayabilirler. Kendi eşinde bulamadığı fiziksel güzelliği dışarıda arayabilir, bu da aldatmalara ve boşanmalara neden olabilir. Hikâyede de olduğu üzere fiziksel uyumun ön plana çıkartılıp diğer konuların önemsenmediği durumlarda evlilikler zorlaşmaktadır.

Feteya'l-ḥulm ve'l-vâki' (فتيا الحلم والواقع) adlı hikâyede Keyyâlî bu duruma örnek olabilecek bir genç kızın hikâyesini anlatır. Kız, on beş yaşlarında gittiği sinema filminde bir sinema yıldızına aşık olur ve bu yüzden geç yaşlara kadar evlenemez. Kız, filmden sonra sürekli o oyuncuyu düşünmeye başlar. Evlendiklerini ve o adamın evinin reisi olduğunu hayal eder. Uzun perçemli, gür sakallı, geniş omuzlu ve uzun boylu olan bu oyuncu gibi birisi karşısına çıkmazsa evlenemeyeceğine inanır. Yirmi yaşlarında biriyle nişanlanır. Ama hayalindeki yıldıza benzemediği için onunla evlenmez. Aslında nişanlandığı kişi, düşündüğü birçok özelliğe sahip olmasına rağmen hepsinin bir arada olmasını istediği için kız evlenmeyi kabul etmez. Otuz yaşında başka bir adamla nişanlanır. Yine aynı gerekçelerle onunla da evlenmez. Otuz beş yaşına geldiğinde çevresinden evde kalanların hikâyelerini duymaya başlar. Mesela amcasının kızı kırk yaşında olmasına rağmen evde kalmıştır. Bu tür söylemlere ve baskıya dayanamayan kız sonunda köse, kısa boylu ve sıska bir adamla evlenmeyi kabul eder.

Bu hikâyede karşımıza iki tür toplumsal problem çıkmaktadır. Birincisi daha önce de bahsedilmiş olan, mükemmel bir eş adayı arayan kişilerin uzun yıllar evlenemiyor olmasıdır. Bunun mümkün olmadığı bilindiği halde bekleyip hayal kırıklığına uğrayan gençlerin sayısı az değildir. İkinci problem ise evlenme çağında olan kişilerin çevreleri tarafından eş seçimleri ve evlilik zamanlarıyla ilgili baskı

görmeleridir. *Yâ iḫvân* (يا إخوان) adlı hikâyede imam, kendi başından geçen bir olayla yukarıda geçen durumlara örnek verirken eşlerin birbirlerine karşı sabırlı olmalarını, hata ve kusurlarını hoş görmelerini şu sözlerle öğütler:

> *"Ben Ümmü Safiye ile evlendiğimde onun huylarıyla benimkiler arasında karanlık ve derin bir deniz vardı. Kardeşlerim, Allah bizi affetsin ama gerçekten çok çirkindi. Buna rağmen yaraya tuz bastım ve şansıma düşeni aldım. Kısmetim ve nasibim, ne yapayım! Annem münasip görmüş. Anneme karşı gelebilir miydim kardeşlerim? Cennet, annelerin ayakları altındadır. Ben dünya cehennemini, ahirette cennetle değiştirdim."*[148]

Evlilik öncesi insanların birbirlerini tam anlamıyla tanımaları mümkün değildir. Bazı davranışlar birlikte yaşanılan sorunlarla birlikte ortaya çıkar. Evlilik sürecinde olan insanların karşı tarafa samimi olup onların bilmesi gereken her şeyi söylemeleri gerekir. Aksi takdirde hayal kırıklığına uğrayan bireyler bu durumu kontrol edemeyerek evliliği zor bir sürece sokabilirler. Hikâyede de bahsedildiği gibi hiçbir kimse mükemmel değildir. Evli çiftlerin birbirlerinin kusurlarını kapatarak yaşamayı öğrenmeleri, özellikle de fiziksel yapıları gibi değişmeyecek hususlarda daha anlayışlı olmaları gerekir. Bu şekilde daha sağlıklı ve ömür boyu süren aile kurumları kurulabilir.

Hikâyelerde yazar evli olmayan gençlerin, karşı cinse bastırılamayan hisleriyle ortaya çıkan ahlaki problemleri ortaya koyar, fakat herhangi bir çözüm önerisi sunmaz. Fakat imamın hutbede evlilikten bahsettiği bölümde onun nasihatleri üzerinden mehirle ilgili çözüm önerileri sunar. Yine aynı hikâyede imamın eşinin de fiziksel anlamda çirkin olduğundan fakat bu durumu kabullenerek evliliğini korumasından bahseder. Bu örnekle de evliliklerin gereksiz harcamalar nedeniyle geciktirilmemesi ve eşlerin birbirlerini olduğu gibi kabul etmesi gerektiğini vurgular.

Evliliğin toplum açısından ne kadar önemli bir kurum olduğunu, aile bağlarının zayıfladığı, evlilik dışı ilişkilerin yaygınlaştığı toplumlarda gözlemlemekteyiz. Hikâyelerde de bahsedildiği gibi evlenmeyen ya da evlenemeyen insanlar, toplumun

[148] Keyyâlî, "Yâ iḫvân" *age.*, I/152.

huzuru için bir tehdit oluşturabilirler. Çünkü fıtrî bir ihtiyaç olan evlilik nikâhla meşru bir şekilde giderilmediği zaman, gayri meşru ilişkilere kapı aralanmış olur.

Nikâh insanın yaratılışındaki haysiyeti ve saygınlığı korumak için yapılan bir akittir. Bu sayede neslin ve ailenin korunması mümkündür. Nikâhsız ilişkilerde toplum için sayısız zararın olduğu çok açıktır. Günümüzde bu tür çarpık ilişkiler neticesinde ahlak ve toplum düzenini tahrif eden birçok yeni sorun ortaya çıkmıştır. Nikâhın insan onurunu ve toplumun huzurunu koruduğu gerçeğinden yola çıkarak evlilik dışı ilişkilerle birlikte ne kadar çok sosyal problemin ortaya çıkacağı anlaşılabilir. Keyyâlî hikâyelerinde bu duruma örnek olabilecek bazı insanlardan bahsetmiştir.

Beyne'd-dumû' (بين الدموع) adlı hikâyede anlatıcı kahraman, arkadaşı Mervân'ın yabancı kadınlarla olan ilişkisinden bahseder. Evinde annesi ile yalnız yaşayan kahraman arkadaşının, kendinden küçük kızlarla sürekli onların evine geldiğini anlatır:

> *"Kız arkadaşlarını bana getirmek onun âdetiydi. Çünkü kendi evinde kız kardeşinin çocukları, küçük kardeşleri bazen de mahallenin çocukları olduğu için bunu yapması imkânsızdı. Aşk, hepimizin bildiği ve Mervan'ın da söylediği gibi gizlilik ister. Bu da annem ve benim -rahipler gibi yalnız yaşadığımız için- evimde bolca var."*[149]

Hikâyede bahsedilen Mervan isimli kahraman, anlatıcı kahramanın evine yanında kızlarla birlikte gitmektedir. Bunun nedeni adamın evlilik dışı ilişkilerini rahatça yaşayabileceği ortamın o evde olmasıdır. Çünkü evde anlatıcı kahraman ve annesi yalnız yaşamaktadır. Bu da adamın yaptığı şeyin her ne kadar nefsine hoş gelse de toplum tarafından yanlış görülen bir davranış olduğunu gösterir. Toplumun gözü önünde yapamayacağı yanlış bir davranış olduğu için kahraman, rahat hareket edebileceği arkadaşının evini tercih eder.

Yine *Yâ iḫvân* (يا إخوان) adlı hikâyede köyde yaşayan bazı kimselerin, şehre giderek gayri meşru ilişkiler içinde olduğunu köyün imamı eleştirmiştir. Hikâyede köy camisinde hutbe okumakta olan imam, evlilikten ve öneminden bahseder. Cemaati evlilik dışı ilişkiler hususunda sert bir şekilde uyaran imam, o gün namaza gelmemiş

[149] Keyyâlî, "Beyne'd-dumû'", *age.*, I/108.

birisinin işlediği bir suçu örnek gösterir. İnsanların köyden Şam'a giderek evlilik dışı ilişkiler yaşadığını da belirten imam şunları söyler:

> *"Ey Nevfel eş-Şa'âr, yaptıkların ortaya çıktı, -Allah muhafaza- Ey İbrahim, dün seni Ümmü Mu'iz'in evinden çıkarken görmüşler. Yazık! Kardeşiniz İbrahim şu anda elimde olsaydı en az seksen sopa vururdum. Ama şimdiki moda gençler evlenmeden görüşmeye devam ediyor. Kardeşlerim, -Allah muhafaza- gerekli gereksiz Şam'a gitmeye alıştınız. Kardeşlerim, evlilik fenalık ve azgınlıktan alıkoyar. Bunu şimdiki gençlere söylüyoruz ama mırın kırın edip kaçıyorlar…"*[150]

İmam, modern çağla birlikte toplumların geneline yayılan bir sosyal problemden bahsetmektedir. Dönemin Suriye'sinde muhtemelen çok fazla görülmeyen bu tür olaylar, halk tarafından da abes karşılanmaktadır. Dinen ve ahlaken yanlış olan evlilik dışı ilişkileri sağlıklı bir insanın tasvip etmesi düşünülemez. Fakat günümüzde o kadar yaygınlaşmış bir durumda ki, rahatsız olan insanların sayısı azaldı. Ne yazık ki, toplum tarafından kabullenilmiş gibi görünen bu davranış, rahatsız olan az sayıdaki insan tarafından bile görmezden gelinmeye başlanmıştır. Bunun çözümü, toplumun ve bireylerin haysiyetini koruyacak olan nikâhtır. Fakat aynı hikâyedeki örneğin de anlatıldığı gibi, gençler farklı sebeplerle bundan geri durmaktadır.

Evlilik dışı yani gayri meşru ilişkilerin neticesinde ortaya çıkan bir diğer problem ise kürtajdır. Evli çiftlerin kimi zaman başvurduğu bu yöntem, genellikle yasak ilişkilerden neşet eden çocukların alınması işlenen suçun üstünün örtülmesinde kullanılmaktadır.

Kürtaj, ana rahminde teşekkül etmeye başlamış çocuğun cerrahi yöntemle alınması, bir nevi onun tercihi sorulmadan öldürülmesi anlamına gelmektedir. Sadece insanı merkez alan düşünce ekollerinin, anne babanın bireysel tercih hakkıdır diyerek masum göstermeye çalıştığı kürtaj, aslında ana rahminde hayata tutunmaya çalışan ceninin yaşam hakkını gasp etmektir. Yaşama hakkı, bireysel tercih hakkından çok daha önemli ve önceliklidir. Bu nedenle rahimdeki canlıyı öldürmek hem çok büyük suç, hem

[150] Keyyâlî, "Yâ iḫvân", *age.,* I/152.

de toplumsal bir problemdir. Kürtaja zorla ya da isteyerek maruz kalan kadının psikolojik olarak gördüğü zarar da bu olayın başka bir yönüdür. Ayrıca kürtaj, gayrı meşru ilişkilerden dünyaya gelebilecek bebeklerin alınmasıyla, bunun getireceği utancın üstünü örtme imkânı sağlamaktadır. Bu da gayrı meşru ilişkileri kolaylaştırmakta, hatta teşvik bile etmektedir.[151]

el-Muḳâbil (المقابل) adlı hikayede otuz beş yaşlarında evli ve çocuklu bir bayan bir oturumda tanıştığı yine evli bir adama aşık olur. Gizli gizli görüşmeye başlarlar. Zaman geçtikçe samimiyet artar ve ikili cinsi münasebette bulunur. Kadın hamile olduğunu anlayınca adama gelir ve durumu haber verir. Yaşadıkları bu yasak ilişkinin üzerini örtmek için çocuğu aldırmaya karar verirler. Kadın sadece bu işleri yapan bir doktor bildiğini fakat doktorun ücret konusunda acımasız olduğunu söyler. Kadın doktorun ücret tarifesini şu sözlerle ifade eder:

"Senden bir şey istemiyorum. Fakat ben de elli var. Doktor ise (sadece bu işi yapan bir doktor olduğunu duydum) yüz elliden aşağı kabul etmiyormuş. O da evli olanlardan. Eğer evli değilse Aman Allah'ım. Vahşi bir kaplana dönüşüyormuş."[152]

Hikâyede sorunun sadece maddi boyutu ele alınmıştır. Yazar, durumdaki ironiyi alaycı bir dil kullanarak eleştirmiştir. Bu durum, gayri meşru bir ilişkinin gizlenmesi için ortaya çıkmasına rağmen yazar bu işin yüksek bedelinden bahsetmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi özellikle yasak ilişkiler sonrası istenmeyen çocuğu dünyaya getirmemek adına birçok cana acımasızca kıyılmaktadır. Evli çiftlerin de başvurduğu bu yöntem toplum için büyük bir problemdir. Evlilik dışı ilişkiler ve bunun sebep olduğu kürtaj olaylarını önlemenin yolu evlilik olarak gösterilmiştir. Hikâyede doktorun evli çiftlerle evli olmayanlara farklı tarife uyguladığı görülmektedir. Bu da yukarıda bahsedildiği gibi evli çiftin sadece daha fazla çocuk istemediğinden dolayı bu yönteme başvurmasıdır. Diğeri ise toplum nezdinde utanılacak bir olayın üstünü kapatmak istemektedir. Durumun hassasiyetini ve evli olmayanların üzerindeki baskıyı bildiğinden bundan nemalanmak istemektedir.

---

[151] Serdar Demirel, *Yerelden Küresele Ahlaki Duruşumuz,* Rıhle Kitap, İstanbul 2010, s. 106-107.
[152] Keyyâlî, "el-Muḳâbil", *age.*, II, 492.

Toplumun ahlaki ve kültürel yapısının nüvesi olan aile kurulduktan sonra da çeşitli sosyal problemler ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi, ailedeki geçimsizlikler, özellikle de kadınlara karşı olan şiddet eğilimidir. Keyyâlî'nin de hikâyelerinde yer verdiği bu konu, hemen hemen her toplumda karşılaşılabilen bir sorundur. Bu bölümde aile içi geçimsizlik ve şiddete neden olan etkenler ve bunların sonuçları üzerinde duracağız.

2.1.2. Aile İçi Geçimsizlik ve Şiddet

Aile, insanlar arasında iletişimi ve istikrarı sağlayan, sosyal ve ekonomik niteliklerini, içinde bulunduğu toplumdan alan en temel yapı taşıdır.[153] Toplumun sosyal ve kültürel kökleri aile içinde büyümeye başlar. Toplum nezdinde bu denli önemli bir yere sahip olan aile kurumunun güçlü bir yapıda kalması gerekir. Nitekim aile bağlarının zayıf ya da güçlü olması topluma doğrudan etki eden bir olaydır. Kişinin kendi başına yaşadığı problemler sadece kendini ilgilendirirken, aile içinde yaşanan problemler toplumu doğrudan etkilemektedir.

> "*Geçim konusunda, bir zamanların zahmetsiz grubu olan aile, XX. yüzyılın ikinci yarısında geçim sıkıntısı çeken, doğum kontrolü ve hesapları yapan, küçülme hareketlerini benimseyen görünüm içindedir. Öte yandan nesebi sahih olmayan çocukların (evlilik dışı ve gayri meşru doğan çocukların) sayılarında görülen artışlar, işlenen suçlar hakkında istatistik veriler, toplumlarda sosyal organizasyonsuzluk (social disorganization) açısından gittikçe genişleyen ve yayılan sorunu karşımıza çıkarmıştır."*[154]

Evlilik, iki farklı hayatı yaşayan iki insanın hayatlarını birleştirmesi, ortak şeylere sevinip kederlenmesidir. İki farklı yaşamdan gelen ve fıtratı farklı olan iki insanın aynı evde uzun süre birlikteliğinde sorunların meydana gelmesi normal bir durumdur. Sevgi ve saygı çerçevesinde kurulan yuvalarda bu tür geçici durumların aşılması kolay olacaktır. Fakat aile kurmanın dışında, farklı niyetlerle bir araya gelen

[153] Sezer Ayan, *Aile ve Şiddet, Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet*, Ütopya Yayınları, Ankara 2010, s. 80.
[154] Nirun, *age.*, s.144.

çiftler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çünkü aileyi ayakta tutan sevgiden mahrum olan bu tür evlilikler çok uzun evlilikler olmamaktadır.

Ḫuz̲ (!خذ) adlı hikâyede evliliğin sadece maddi nedenlerle düşünülmesi konusu ele alınmıştır. Anlatıcı kahraman, hikâyede ailesinden bahseder. Memur olan babasının vefat ettiğini ve annesinin de otuz lira emekli maaşı aldığını söyler. Durumlarının pekiyi olmadığını anlatan kahraman, bu durumdan kurtulmak için zengin bir kadınla evlenmeyi düşünür. Fakat bunu başaramaz. Sadece müreffeh bir hayat yaşamak adına yaşlı bir kadınla evlenmeyi göze aldığını fakat yapamadığını şu sözlerle ifade eder:

"Sonra ben de yaşlı ve zengin bir kadını kendime âşık etmeye hevesli olamadım. En başta aşk bu sonuçta…"[155]

eṣ-Ṣadîḳatâye'l-mechûletân (صديقتاي المجهولتان) adlı hikayede de benzer bir durum vardır. Memur maaşları yetersizdir. Anlatıcı kahramana göre dilenmeden, yarınından endişe duymadan yaşamak sadece zengin bir kadınla evlenmekle mümkündür. Aksi takdirde alınan maaşla düzgün bir hayat sürmek çok daha zor olacaktır.

Her iki hikâyedeki örneklerde görülen sosyal sorun, evlilik kurumunun ciddiye alınmamasıdır. Evlilik yapma niyetinde olan kahramanların, bunu mutlu bir yuva kurmak adına değil, evlenecekleri kişilerin mal varlığından istifade etmek için yapmak istedikleri görülmektedir. İlk hikâyedeki kahramanın daha sonradan evlilikten vazgeçmesinin nedeni de daha sonra ortaya çıkabilecek sosyal problemi tanımlamaktadır. Ona göre evlilik aşkla olmalıdır. Bu nedenle zor durumda olmasına rağmen, sadece para için böyle bir evliliğe cesaret edemediğini ifade eder.

Bu hikâyelerde karşımıza çıkan temel sorun, evliliklerin geciktirilmesi bölümünde de olduğu gibi maddi kaynaklıdır. Tarafların evlilik sürecinde birbirlerinin şahsi özelliklerinden ziyade gelir durumu ve mal varlığı gibi diğer vasıflarla ilgilenmeleri, daha sonradan ortaya çıkabilecek olan bazı sorunların da tetikleyicisidir. Kahramanın "aşk bu sonuçta" diyerek özetlediği evliliğin, maddi nedenler ön plana çıkarıldığında zayıfladığı görülebilmektedir.

[155] Keyyâlî, "Ḫuz̲", *age.*, I/313.

Zihinlerini meşgul eden olumsuz şeyleri birbiriyle açık bir şekilde konuşamayan eşlerin ortak noktaları gitgide azalır ve eşler birbirine yabancılaşır. Gönülden ve isteyerek paylaşılmayan evlilik hayatı, bir süre sonra zorunlu bir ilişkiye dönüşür. Bu da birlikte yiyip içen, uyuyan karı-kocalar olmasına rağmen, duygusallıktan uzak bir aileyi beraberinde getirir.[156] Samimiyetten uzak böyle bir beraberlikte huzurlu bir aile ortamı oluşma ihtimali ise düşüktür.

Evlilikte birbiriyle konuşup dertleşmeyen ve bir süre sonra aile içinde sorunlar yaşamaya başlayan bir çiftin karşılaştığı sıkıntılar *'Attâru'l-ḥâre* (عطار الحارة) adlı hikâyede konu edilmiştir. Hikâyede mahallede aktarlık yapan Ebû Muhammed Şa'ban'ın dükkânında çok fazla vakit geçirerek ailesine zaman ayırmadığını anlatılır. Ebû Muhammed'in karısı bu durumdan oldukça rahatsızdır. Kadın, kocasına ilgisizliğinden dolayı sitem eder ve şunları söyler:

"...Dükkanın canı cehenneme...! Şuraya beş dakika otur da iki çift laf et. Ben anlatayım, sen de dinle. Yani dükkâna âşık mısın?"[157]

Her insanın konuşup dertlerini ve kederlerini paylaşma ihtiyacı vardır. Özellikle aynı hayatı paylaşan eşler arasında bu ihtiyaç daha fazladır. Ev hanımı olan kadınların, gün içerisinde çok fazla iletişim halinde olmadıkları göz önünde bulundurulduğunda durumun önemi takdir edilebilir.

Birbirini dinlemesini bilmeyen eşler arasında tartışma ve kavgalar olabilir. Bunun sebebi karşı tarafın isteklerini ve beklentilerini anlayamamaktır. Eşinin ne istediğini bilmeyen kimse bunu taşkınlıkla halletmeye çalışır. Evlilik hayatı boyunca bu tür şeyler zaman zaman olabilir fakat sürekli devam etmesi sorunları daha büyük hale getirebilir.[158]

Eşlerin birbiri ile konuşup dertleşmesi ruh sağlıkları açısından da oldukça önemlidir. Fakat her iki tarafın da, aileyi ilgilendirmeyen konularda konuşmaması ve evin dışındaki olumsuz örnekleri eve taşımaması gerekir. Erkeğin sürekli iş yerinde yaşanan olumsuzluklardan, kadının da eğer çalışmıyorsa gün içerisinde komşularının

---

[156] İbrahim Ethem Özgüven, *Evlilik ve Aile Terapisi,* Pdrem Yayınları, Ankara 2000, s. 115.
[157] Keyyâlî, "'Attâru'l-ḥâre", *age.,* I/54.
[158] Mustafa Topaloğlu, *Eşinizle Güzel Geçinmek İster misiniz?,* Yakamoz Yayınları, İstanbul 2008, s. 117.

olumsuz hallerinden bahsetmesi ailede olumsuzluklara neden olabilir. Bunun nedenini aynı hikâyede görebiliriz. Yine *'Attâru'l-ḥâre* (عطار الحارة) adlı hikâyede Ebû İbrâhim'in, eşiyle oturup konuştuklarında sürekli dedikodu yapmasından rahatsız olduğu ve bunu istemediği şöyle anlatılır:

> "*Fakat Ebû İbrahim, yanına oturduğunda karısının ne isteyeceğini biliyordu. Yalan ve zanla dolu o bulanık torbayı delmek istiyor. Oturup birilerinin karısını başkalarına sevgili yapar, birilerinin kızını kaçırır, kızlara, babaların yakaladığı ve elinden büyük kazaların çıkacağı aşk mektupları yazdırır…*" [159]

Hikâyede kadının aileyi ilgilendirmeyen konularda konuşuyor olması, adamı bir süre sonra rahatsız etmeye başlamış ve bu sözleri duymamak için dükkânında daha fazla vakit geçirmeye başlamıştır. Bu durumun farkında olmayan kadın, eşinin kendisiyle yeterince ilgilenmediğini düşünmektedir. Erkeğin eşinin konuşup paylaşma ihtiyacını göz ardı etmemesi, kadının da gereksiz konularda konuşmaktan kaçınması gerekir.

> *"Kadınları erkeklerden ayıran özelliklerinden biri "çok konuşan ve çok konuşulan bir varlık" olmalarıdır. Dertli ama dermansız, güzel ama güçsüz olan kadın elbet konuşacak, konuşarak paylaşmaya, paylaşarak azaltmaya çalışacaktır sorunlarını. Öte yandan, araştırılan ama bilinmeyen, ne yaptığı ne yapacağı kestirilemeyen varlık elbet konuşulur, ünlü gizemi belki çözülebilir umuduyla. Almanya'da yayımlanmış bilimsel bir araştırmaya göre, Alman kadınları günde ortalama 26 bin sözcük kullanıyormuş (küçük boy bir kitap!). Ancak 13 bin sözcükle konuşan Alman erkeklerinden tam iki kat fazla. Kadınlar konuşuyor erkekler dinliyor denebilir. İngiltere'de davalı bir koca, karısıyla neden konuşmadığını sorgulayan bir yargıcı şöyle yanıtlamış, "Nefes almak için bir ara verse, neden konuşmayayım?" Anlayışlı ve sevecen başka bir koca, aile doktoruna*

[159] Keyyâlî, "'Attâru'l-ḥâre", *age.*, I/54.

danışmış, "Eşim son günlerde nefes alırken konuşamıyor, ciddi bir sorunu olmasın?"[160]

Yukarıda bahsettiğimiz evlilik sorunlarının sık sık tekrar etmesi durumunda çiftler birbirine karşı soğukluk yaşamakta ve uzaklaşmaktadır. Bu soğukluk eşlerin birbirlerine olan saygısını azaltmakta ve sürekli birbirlerinin olumsuz yanlarını görme hatasına düşürmektedir. Evlendiklerinde aralarında olan muhabbet ve sevgi sayesinde birçok engeli aşmış olan bu çiftler, olumsuz hadiseler neticesinde birbirlerine tahammül edemeyecek seviyeye gelebilirler. *ez-Zevebân* (الذوبان) adlı hikâyede buna benzer örnek bir durum anlatılır. Konuşmalarından eşini artık pek sevmediği anlaşılan anlatıcı kahraman, arkadaşlarıyla sohbet etmektedir. Karısından memnun olmadığını dile getirir ve bunun kendisi için büyük bir sorun olduğunu şu sözlerle ifade eder:

"Allah beni ahırı, yemi ve yuları hak eden bir karıyla imtihan ediyor. Suriye'de bir milyon kadın varsa bu en kötüsü. Zavallı; ne ilim, ne güzellik, ne de mal… Genizden konuşan, kötü kokan, kısa… Bacağı da çarpık… Dahası tartışma, kavga gibi bütün şerleri toplayıp yemek zamanı başımdan aşağı döküyor…"[161]

Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde kahraman, eşini arkadaşının eşiyle kıyas ederek kendince ne kadar kötü bir hayat yaşadığını anlatmaya çalışır:

"Onun karısı ise saygın bir aileden kırkına yaklaşmış zarif bir kadın. Onu bir kez bir yakınının yanında gördüm. Kendi kullandığı bir arabayla geldi. Az konuşan, asil bir gülüşü olan biri. (Karımın ise günde yüz kez sinirlerimi bozan yapmacık bir gülüşü var) Yaşı biraz geçkin, yüzünde de biraz yorgunluk var. Ama vücudu fena değil. Etine dolgun, ince belli, yuvarlak göğüslü. Benim karımda ise ne beden ne de yüz. Güzelliğin canı cehenneme. Onun karısı gerçek bir hanımefendi. Kendi kendime dedim ki: 'Bu insan benim yarın boşayacağım karımla beş gün yaşasa hemen bir taksi çağırıp saatte yüz km. hızla gitmesi için ekstra para verirdi…"[162]

---

[160] Bozkurt Güvenç, *Erkek Egemen Dünyada Kadın Sorunları Sözlüğü,* Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2014, s. 68.
[161] Keyyâlî, "ez-Zevebân", *age.,* I/379.
[162] *Aynı eser*, I/382.

Yaşadığı hayatın iyi yönlerini görmek yerine olumsuz tarafından bakan kahraman, bir de eşini başkalarıyla kıyas ederek durumu içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir. Hâlbuki övgüyle bahsettiği arkadaşının eşi, aynı hayatı paylaşmadığı için uzaktan görebildiği kadarıyla tanıyordu. Buna mukabil kendi eşiyle de evlendiği sıralarda diğer kadında gördüğü güzel tavırları görmüş olmalı ki onunla aynı hayatı paylaşmayı kabul etmişti. Fakat hikâyede de görüldüğü gibi aile içinde yaşanan olumsuzluklar eşlerin birbirlerine karşı negatif bir bakış açısı içinde olmalarına neden olabilmektedir.

Evlilik hayatında yaşanan en büyük problemlerden birisi de karı-kocaların birbirlerine, özellikle de erkeklerin kadınlara uyguladığı şiddet olaylarıdır. Diğer sorunların tetiklediği fakat temelinde kişisel bozukluklar nedeniyle ortaya çıkan bu eğilim, aile saadetini çok daha fazla etkilemekte ve çoğunlukla boşanma ile sonuçlanmaktadır.

Bireyin bedensel ve ruhsal zarar görmesine sebep olan şeylere şiddet, bunun aile içinde yaşanmasına da aile içi şiddet adı verilmektedir. İnsanların bakım, beslenme ve güven gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabildiği huzur ortamı olan aileler bazen de şiddetin uygulandığı yerler olabilmektedir.[163] *eṣ-Ṣadîḳân* (الصديقان) adlı hikâyede Keyyâlî, eşi vefat eden, kocasının sağlığında kendisine şiddet uyguladığını anlatan bir kadına yer vermiştir. Kadın, yaşadığı şiddet olaylarından birisini gözyaşları içinde şöyle anlatır:

"O hayatta iken bir tek güzel gün hatırlamıyorum. Yerin kulağı var, onu yutmasın. Tulum gibi içerdi. Bir arife günü, -arkasından konuşmak gibi olmasın- çocuklarının annesini, beni dövdü. Bayram günü çocuklarla beni yemeksiz bırakıp küçük hizmetçisi ile içmeye gitti."[164]

Aile içinde yaşanan ve en büyük yıkıma neden olan problem şiddettir. Psikolojik baskı şeklinde de yaşanabilen şiddetin en zararlı boyutu fiziksel olandır. Hikâyeden de anlaşılacağı üzere kadının ölen kocası kendisine fiziksel şiddet uygulamış ve

[163] Aliye Mavili Aktaş, *Aile İçi Şiddet, Kadının ve Çocuğun Korunması*, Elma Yayınevi, Ankara 2006, s. 13.
[164] Keyyâlî, "eṣ-Ṣadîḳân", *age.,* I/117.

çocuklarıyla birlikte aç bırakmıştır. Buna benzer olayların genellikle kadınlar tarafından daha çok yaşandığı bilinmektedir. Bunun sebebi, erkeğin mizaç olarak daha sert ve kadının ise bedenen daha zayıf olmasıdır. Eğitimsiz ve evlilikte eşlerin birbirine olan sorumluluğundan habersiz insanların başvurduğu bu yöntem evlilikte ağır sonuçlara neden olabilmektedir.

Genellikle kadınların maruz kaldığı şiddet ve olumsuz tavırlarla bazen erkekler de karşılaşabilmektedir. *Ma'a hubûṭi'l-leyl* (مع هبوط الليل) adlı hikâyede Ebû Azîz isimli adamın karısı vefat eder. Bunun üzerine adam başka bir kadınla evlenir. Fakat yeni eşi sorunlu bir tiptir. Adam evden ayrılarak kahvehanede yatıp kalkmaya başlar. Bir gün evli olan kızı onu ziyarete gelir. Adam yaşadığı sıkıntıları ve yalnızlığını kızına şu şekilde anlatır:

> *"Önceden bütün yemekleri tattıran bir eşe sahip olan ben çok geçmeden gençliğinin baharında ölümün onu elimden aldığını gördüm. Yerine taş yediren bir kadınla evlendim! Rahmetli annen sağken kahvehaneye senede, hatta iki senede bir kez bile girmezdim. Yatağımı yasemin çiçeklerinden yapardı. Bakanların gözü gömleğimde kalırdı. Erkeklerin arasında çiçek gibiydim. Ya şimdi? Kıyafetime baksana. Altmışında bir evsiz… Memurluk günlerinde mesaiye gider gibi kahvehanede mesai yapıyorum…"*[165]

Bu hikâyede kahraman eşi tarafından gördüğü kötü muamele nedeniyle evini terk etmek zorunda kalmıştır. Ölen eşiyle yaşadığı günlerin özlemini çeken bu adam kahvehanede yatıp kalkmaktadır. Bu hikâyede olduğu gibi erkek ya da kadınlardan eşleri tarafından şiddete maruz kalanların birçoğu, mahalle baskısı nedeniyle boşanma yolunu tercih etmeden, ya aynı evde problemlere rağmen yaşamaya çalışmakta ya da evini terk ederek ayrı yaşamaktadır.

Toplumun en önemli birimi olan aile içerisinde eşlerin yaşadığı problemler zamanla topluma da sirayet eder. Nitekim bu tür evliliklerde sorunlu olan eşler, toplum içerisinde de sorunlu tavırlar sergileyebilir. Yine bu tür sorunlara maruz kalarak yetişen

[165] Keyyâlî, "Ma'a hubûṭi'l-leyl", *age.*, I/398.

çocuklar da toplum içerisinde uyum sorunu yaşayabilir ve toplum huzuruna karşı yeni bir tehdit oluşturabilir. Bu nedenle ailede çiftlerin birbirlerine karşı anlayışlı davranmaları, farklı olan yönlerini kabul ederek saygılı olmaları gerekir. Farklı yapıda olan kadın ve erkeğin birlikte yaşamaları sonucu bazı problemlerin ortaya çıkması gayet doğaldır. Fakat aile huzuru ve bunun devamlılığının sağlanması iki tarafın da birbirlerinin eksiklerini tamamlamasına bağlıdır. Herkesin tek taraflı kendisine karşı anlayış bekleyip diğerinin beklentilerini göz ardı etmesi hikâyelerde örneklerini okuduğumuz türde problemlere neden olmaktadır.

Eşlerin birlikte yaşamalarının, daha büyük problemlere yol açabileceği durumlarda boşanma toplum huzuru için faydalı bir seçenek olabilir. Aile içerisinde yaşanan geçimsizliklerin nedenleri ve sonuçları hakkında verilen örneklerden sonra bu bölümde, sorunlu ailelerin nihai çözüm olarak başvurdukları boşanma konusunu ele alacağız.

2.1.3. Boşanma

Boşanma ailede tarafların birinin ya da her ikisinin iradesiyle örf, adet ve hukuk kuralları dairesinde evlilik birliğinin sona erdirmesidir. Boşanma hiçbir toplumda hoş karşılanan bir hadise değilken, çağın getirdiği şartlar içerisinde kimi toplumlarca kabullenilmiş bir durum haline gelmiştir. Bunda kadının ekonomik bağımsızlığını kazanması, dini duyarlılığın azalması ve ailenin kutsallığının zayıflaması gibi nedenler etkilidir. Boşanmaya sebep olan diğer sebepler ise yoksulluk, aldatma, kıskançlık, şiddet olayları, işsizlik, uyumsuzluk ve eşler arası şiddetli geçimsizliktir.[166] Bu tür olumsuzlukların kısa süreli yaşanması aşılabilecek bir durum olsa da sürekli devam etmesi halinde ailede huzursuzluk meydana getirir. Müdahale edilmeyen sorunlar da bir süre sonra evliliğin son bulmasıyla sonuçlanabilir.

Boşanmanın birçok nedeni olmasına rağmen zamanın getirdiği birçok yenilik de boşanma sürecini tetikleyebilmektedir. Endüstriyel toplumların artması, hızlı şehirleşmeye bağlı sosyal problemlerle birlikte boşanma oranlarını artırmıştır. Bu

[166] Demirbilek, *age.,* s.180-181.

gelişmelerden önce aile bireyleri birbirlerine daha çok zaman ayırabilirken, günümüzde hayatın yoğun akışı içinde insanlar ailelerini ihmal etmektedirler.

> "*Endüstri bölgelerinde şehirleşme hareketleri sonunda boşanmaların artması, boşanma olaylarının belirli yaşlarda görülmesi, doğum kontrolü düşüncelerinin ve isteklerinin sosyal teşvik görmesi ile doğum olaylarının azalması evli çocuksuz kadınların, evlenmemiş kızların iş merkezlerinde çalışmaları, iş hayatından ve hayat şartlarından doğan zorluklara aile sosyolojisi konularını ön plana getirmiş oldu."*[167]

Evlilik müessesesinin sonuna kadar devam etmesi toplum açısından çok büyük faydalar sağlasa da çiftlerin yaşadığı bazı problemlerin sonunda boşanmanın da gerekli olabileceği söylenebilir. Eşlerin şahsi haklarının ihlal edildiği durumlarda evlilik birliğinden fayda sağlanamıyorsa hoş olmayan bu çözüm uygulanmaktadır.[168] Evlilik bağının çabuk bozulması toplum için problem oluştursa da sorunlu hale gelmiş evliliklerin istenmeyerek sürdürülmesi de ayrı bir problemdir. Bu nedenle birlikte yaşamanın imkânsız olduğu durumlarda çiftlerin boşanması her iki taraf için de faydalı olacaktır.

Her toplumda olduğu gibi yazarın yaşadığı bölgede de birçok boşanma hadisesi gerçekleşmektedir. Hasîb Keyyâlî hikâyelerinde çeşitli nedenlerle boşanan insanlara yer vermiştir. Keyyâlî'nin hikâyelerinde yer verilen boşanma olaylarının birçoğu, küçük yaşta evlendirilip evlilik hayatının zorluğundan dolayı boşanmış kahramanlara aittir. Farklı şartlarda yapılan bu evliliklerin ortak noktası, yaş farkından dolayı yaşanan problemdir. Bu nedenle bu kızlar, dul kalarak evlerine dönmek zorunda kalmışlardır.

Lev ennehu va'ade (لو أنه وعد) adlı hikâyede bu evliliklerden birisine yer verilmiştir. Anlatıcı kahraman, evinin penceresinden komşusu Ebû Yasîn'nin evine doğru bakarken komşu kızı Hîfâ'yı görür. Geçen sene kendinden çok büyük birisiyle evlendirilip kısa sürede boşanması aklına gelir ve üzülerek şunları söyler:

---

[167] Nirun, age., s.144.

[168] Akın Çakın, Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması Nedeniyle Boşanma, Adil Yayınevi, Ankara 1999, s. 1.

"Geçen sene evlendirildi. Fakat on beş gün sonra boşanma kâğıdıyla geri döndü. Peki neden? O babasına benzeyen geniş ve düşük ağzından dolayı mı? Yoksa o kirpikleri az gözlerinden mi? Karım, onunla boşandığı adam arasında başka bir şey olduğunu anlattı. O tecrübesiz bir çocuk, adam ise tecrübeli, çok şeyler görmüş biri… Neyse ki evine döndü ve birkaç hafta içinde okul kıyafetine ve harçlığına kavuştu…" [169]

İle'l-ebed (إلى الأبد!) adlı hikâyede ise anlatıcı kahraman radyoda tarih programı yaparken bir kadın telefonla bağlanır. Reşa ismindeki kadın kendisini tanıtırken dul olduğundan bahseder. Bunun sebebi küçük yaşta evlendirilmiş olmasıdır:

"On sene önce on üç yaşında bir çocukken evlendim ve on dördümde anne oldum. Onunla on seneden fazla yaşayamadım…"[170]

Örnek verilen bu iki hikâyelerin ilkinde okul çağında küçük bir kız olduğu anlaşılan kahraman, kendisinden yaşça büyük bir adamla evlendirilir. Fakat hikâyede de belirtildiği gibi küçük kızın hayata karşı tecrübesiz oluşu ve adamın tecrübeli ve büyük olması soruna sebep olur. On beş gün sonra da kız boşanarak evine dönmek zorunda kalır. İkinci olayda ise radyo programına katılan kadın, on üç yaşında iken evlendirildiğinden ve çocuk yaşta iken çocuk sahibi olduğundan bahseder. Fakat ilk olayda olduğu gibi bu evlilik de boşanma ile sonuçlanır.

Ḫalfe'ẕ-ẓâhirîn (خلف الظاهرين!) adlı hikâyede de benzer bir durum söz konusudur. Küçük yaşlarda yaşlı bir adamla evlendirilmiş olan Rîm isimli kadından bahsedilir. Rîm hikâyede zorla evlendirildiğini ve sonunda evden kaçtığını anlatır. Yaşadığı o günleri "Ölsem daha iyiydi" diye tarif eden Rîm şunları söyler:

"Ben on üçümdeyken benden büyük biriyle evlendirildim. Onu hiç sevmedim. Evlilik tamamen benim isteğim dışında alelacele yapıldı. Bu hikâye, göz açıp kapayıncaya kadar başımdan geçiverdi. Başımı alıp Humus'ta memur olan erkek kardeşimin yanına kaçtım. Burada da kardeşimin arkadaşları etrafımı sardı. Benimle evlenmek istiyorlardı.

[169] Keyyâlî, "Lev ennehu va'ade", *age.,* I/252.
[170] Keyyâlî, "İle'l-ebed", *age.,* I/574.

Kardeşim de ısrar etti. Bir kere daha evlenmek mi? Tövbeler olsun. Ölürüm daha iyi…"[171]

Bu olay, diğerlerine benzer şekilde başlamasına rağmen farklı sonuçlanmıştır. İsteği dışında büyük biriyle evlendirilen Rîm, bu duruma fazla dayanamayarak evden kaçmıştı. Daha sonra çevreden evlilik teklifleri alsa da yaşadığı bu travmadan sonra evliliğe sıcak bakmamaktadır.

Genellikle doğu toplumlarında yaygın olan bu tür evliliklerin, bütün herkes tarafından tasvip edilmediği, halkın da bu durumdan rahatsız olduğu bir başka hikâyede belirtilmiştir. *Ḥallâḳu'l-ḥâre* (حلاق الحارة) adlı hikâyede Nebîha isimli küçük kız, yetmiş yaşındaki Hacı Ali ile nişanlanmıştır. Bu durum hakkında konuşan mahalleliler kızın durumuna çok üzülürler. Abdülhamid önce inanamadığı bu olaya karşı tepkisini şu sözlerle gösterir.

- *"Anne, baba, bütün ailenin gözü kör olsun. Evlerini perişan ettiler. Bunu daha önce hiç kimse yapmadı: Daha on beşini bile tamamlamamış bir kız…*
- *Doğrusunu söylemek gerekirse on dört…*

Abdulhamid'in araya girmesine aldırış etmedi:

- *Yetmiş yaşında biriyle evlendirecekler. Tövbe tövbe, belki de daha fazla…"*[172]

en-Naṣîb (النصيب) adlı hikayede de yine kendisinden yaşça büyük birisiyle evlenmesi için zorlanan bir kadın konu edilmiştir. Fakat bu hikâyede durum biraz farklıdır. Kadının bu adamla evlendirilmek istenmesi maddi nedenlere bağlanmıştır. Latîfe adındaki kahraman seksen yaşındaki bir adamla evlendirilmek istenir fakat kadın bunu kabul etmez. Ablası Ümmü Adnan onunla konuşarak ikna etmeye çalışırken adamın sahip olduğu bazı özellikleri şu şekilde sayar:

[171] Keyyâlî, "Ḫalfe'ẕ-ẓâhirîn", *age.,* I/552.
[172] Keyyâlî, "Ḥallâḳu'l-ḥâre", *age.,* II/416.

"Adamın güzel bir emekli maaşı var. Eğer ölürse maaş sadece senin nasibin olur. Adamın içinde at koşacak kadar büyük kendi evi de var. Yetmez mi?"[173]

Hayat tecrübesi olmayan ve evliliğin getirdiği yükü taşıyamayacak kadar küçük yaşta kız ve erkeklerin evlendirilmesi sakıncalıdır. Evlenmenin bireylere ve topluma olumlu katkıları çoktur. Fakat buna hazır olmayan bireylerin evlendirilmesi geçimsizlik, şiddet ve boşanma olaylarıyla sonuçlanabilir. Ayrıca özellikle kız çocuklarının yaşadığı bu durumda yapılan başka bir yanlış ise onun rızasının alınmamasıdır.

Bu tür evlilikler genellikle ailenin ve yakın çevrenin seçtiği eş ile çocuğun isteği dışında psikolojik ya da fiziksel baskıyla kabul ettirilen evliliklerdir. Çocuğun eş adayını seçmesi ya da aile tarafından seçilen eş adayını beğenmesi söz konusu değildir. Kız çocuğunun tek seçeneği, mutsuz olacağını bile bile evlenmektir. Bu ailelerde gelenekler, örf ve adetler hayati konulardır. Ailelerde miras gibi konuların yanı sıra tanıdıkla evlenme gereksinimi de erken yaşta evliliklere neden olmaktadır. Bu nedenle erken yaşta gerçekleşen evliliklerin çoğu zorla yaptırılan evliliklerdir.[174]

Boşanmaların çoğunda karşılaşılan sebeplerden biri de çiftlerden birisinin içki ve kumar müptelası olmasıdır. Bu alışkanlık devam ettiği ve bırakılmadığı takdirde ilişki boşanmaya kadar gidebilir. *Lev ennehu va'ade* (لو أنه وعد) adlı hikâyede Hîfâ karakterinin küçük yaşta evlendirilip boşanmasından bahsedilmiştir. Hikâyenin devamında teyzesinin de kendisi gibi dul bir kadın olmasından bahsedilir. Kendisi öğretmen olan kadının ilk evliliğinden bir kızı olur fakat mutlu olmaz. Çünkü adam kaba saba biridir ve kadının mallarını çalar. Filistinli olan ikinci eşi iyi birisi fakat kumarbazdır. Ondan da boşanmak zorunda kalır ve kardeşi Ümmü Yâsin'in evine yerleşir.

es-Sâlife (السالفة) adlı hikayede boşanma nedeni olarak karşımıza farklı bir faktör çıkar. Nevaf el-Muhammed köyde yaşamaktadır ve kuyu izni almak için devlet dairesine başvurur. Memurla konuşması sırasında iki evli ve dört çocuğu olduğunu

[173] Keyyâlî, "en-Naşîb", *age.,* III/73.
[174] Talip Yiğit, *İmkansız Bir Yaşam, Çocuk Evlilikler,* Kimlik Yayınları, İstanbul 2017, s. 104.

belirtir. Memurun eşleri arasında sorun olup olmadığını sorması üzerine Nevaf, ikinci eşiyle zorunlu bir sebepten dolayı evlendiğini kendine has üslubuyla şöyle anlatır:

> *"Aslında Nevaf'ın ilk eşi Ümmü Ḫalef'in üzerine evlenme niyeti yoktu. Fakat bazı olaylar onu, bunu yapmaya zorladı. Yıllar önce zengin bir ağanın dört yüz baş civarındaki –içinde dokuz, on tane koç, iki tane de iğdiş edilmiş koç- sürüyü güdüyordu. Memur dedi ki:*
>
> - *İğdiş edilmiş koç ne?*
> - *Hadım edilmiş, çoban ve eşeği nereye giderse oraya giden koç. Sürü de onu takip eder. Fakat sürü, bereketi bütün insanlara yetecek gerçek bir hazine. Ümmü Ḫalef'ten olan çocuklar sürüyü ekinden uzak tutmak, süt sağıp onu çalkalamak için küçüklerdi. Nevaf'ın çölde nereyi bulursa oraya giden bir abisi vardı. Nevaf, fakir olan bu abisini yanına çağırdı, sürüye ortak etti. Sonra onu Mucavire kabilesinden on altı-on yedi yaşlarında güzel bir kızla evlendirdi. Bu yaştaki bir kız, koç isteyen koyun gibi olur! Fakat, Nevaf'ın her türlü erkeklik belirtisi olan abisi koç değilmiş. İğdiş bir koçmuş ve küçük koyunu mahvetti. Koyun, başka sürülerde erkek kokusu almaya başladı. Bunun haberi Nevaf'a gelince onu boşattırdı ve memnun olacağı sürüye getirdi. Koyun, o günden beri sürüyü hiç terk etmedi."*[175]

Hikâyede bahsedilen kahraman iki kadınla evlidir. İkinci eşiyle evlenmesini kendi mizacına has üslubuyla anlatmaktadır. İkinci evliliğini yaptığı eşi Ümmü Halef öncesinde dul bir kadındır. İlk eşinden boşanma nedeni ise kocasının onun isteklerini karşılamamış olmasıdır. Hikâyede mizahi bir dille anlatılan duruma göre, kadın ilk evliliğinde kocasından yeterince ilgi görmez. Çünkü adam, evliliğin sorumluluğunu taşıyacak ve eşinin ihtiyaçlarına karşılık verebilecek olgunlukta değildir. Kadın, yaşadığı rahatsızlığı belli etmeye başlar. Boşanmak zorunda kalan kadın, kocasının erkek kardeşine ikinci eş olmayı kabul eder. Ümmü Halef isminden de anlaşılacağı gibi

[175] Keyyâlî, "es-Sâlife", *age.*, I/237-238.

kadın yeni evliliğinden çocuk sahibi olmuştur. Ayrıca Nevaf'ın da söylediği üzere kadın yeni hayatından memnundur.

Yevmun ve nışf (يوم و نصف) adlı hikâyede yazar, doğu kültüründe çok yaygın olan çok evliliğe değinmiştir. Yukarıdaki örnekte çok evliliğin zorunlu bir sebeple yapıldığı anlatılmıştır. Bu hikâyede ise çok evliliğin aynı adamla evli olan kadınları rahatsız edebileceği gerçeği dile getirilmiştir. Bu durumu Ebu Ahmed isimli kahraman bir kadın gözünden bakarak anlatır. Bir kadının ömrü boyunca eşine, tek başına sahip olamayacağını ve bir gün üzerine bir kuma gelebileceğini ifade eder. O güne kadar "eşim" diye hitap ettiği kocasına artık "eşimiz" diyecektir:

"Ebû Ahmed, beni doğulu erkeklerin kadınlarına has (sadık) olmadıklarına ikna etti. Kadın, ömrü boyunca "benim eşim" diyemez. Çünkü bir sabah kalktığında "eşimiz" demeye başlayabilir…"[176]

Çok evlilik meselesi, doğu kültüründe karşımıza sıkça çıkan toplumun gelenekleri arasında yer alan bir uygulamadır. Fakat birden fazla evlilik yapan kimselerin eşler arasında dengeyi sağlayamaması bir problem olarak değerlendirilebilir. Böyle bir durumda aile içerisinde huzursuzluk gündeme gelebilir ya da süreç boşanma ile sonuçlanabilir. Yazarın hikâyede gündeme getirdiği ve bu kültürden olmayan birisinin bu gelenekle ilgili yorumu da olumsuz yöndedir. Çünkü kadın kahraman çok evliliğin erkeğin karısına olan sadakatini zedelediğini düşünmektedir.

Herkesin görünen ve görünmeyen olmak üzere iki dünyası vardır. Görünmeyen tarafında zaafları, sırları ve mahrem hayatı vardır. Evlilikten sonra buna eşlerin ve ailenin sırları da dâhil edilir. Bu sırların ifşa edilmesi durumunda aile hayatının düzeni ve kontrolü kaybolur. Nitekim yapılan araştırmalarda, ailede yaşanan sorunlara sebep olarak birinci sırada alkol ve kumar sayılır. Bundan sonra boşanmalara en fazla aile sırlarının ifşasından kaynaklanan iftira ve dedikodular sebep olmaktadır.[177]

Her toplumda ailenin kutsiyeti ve mahremiyeti vazgeçilmez bir gerçektir. Aile dışında kimsenin aileye müdahale hakkı olmadığı gibi aile içinde yaşanan her şey de

[176] Keyyâlî, "Yevmun ve nışf ", *age.*, I/184.
[177] Topaloğlu, *age.*, s. 123-124.

orada kalmalıdır. Bu kuralın ihlal edildiği ailelerde karı-kocanın ortak hayatlarına müdahale edildiği ya da aileye has halleri ifşa olduğu için aralarındaki saygınlık da azalır. Buna örnek olabilecek bir olay *ez-Zevebân* (الذوبان) adlı hikâyede görülmektedir. Hikâyede bir kadın, kendisiyle yeterince ilgilenmediği gerekçesiyle, kocasını onun yakın bir arkadaşına şikâyet eder. Anlatıcı kahramanın evine gelen kadın, yaşadığı sıkıntıları ayrıntılı bir şekilde anlatır. Özellikle cinsel yaşamından oldukça şikâyetçi olan kadın, kocasının arkadaşına bunları anlatmaktan da çekinmez. Kadının anlattıkları üzerine şu konuşma geçer:

- *"Beni mazur görün ama söylemek istiyorum. Senin birden fazla gebe kaldığını duymuştum.*
- *Düşük yaptım. Doktor bana, onun spermlerinin zayıf olduğunu söyledi. Nasıl gebe kaldıysam artık! Tesadüf. Ölme eşeğim ölme. Sarkık bir şey, ölü. Ayda, ya da iki ayda bir kez. O da sürükleyerek, zorla…"*[178]

Hikâyede sorunlarından bahsedilen kadın, kocasından beklentileri konusunda haklı olmasına rağmen aileye ait en mahrem şeyleri bir yabancıya anlatarak daha büyük bir sorun yaratmıştır. Bu da yukarıda bahsedildiği gibi aile içi sırların ifşası ve mahremiyetin hiçe sayılmasıdır.

Yukarıda geçen bütün problemlerin temelinde evlilik kurumunun önemini yitirdiği ve saygınlığının ciddiye alınmadığı görülmüştür. Maddi değerlerin ön planda tutulması ve kültürel eşitliğin göz ardı edilmesi evliliklerde problemlere yol açabilmektedir. Hikâyelerin genelinde görüldüğü üzere evlenme sürecinde ve sonrasındaki sorunlar, çiftlerin birbirlerine karşı görevlerini yerine getirmemeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durumun daha ileri boyutlarda olduğu ailelerde işin boşanmaya kadar varabildiği örnekler karşımıza çıkmıştır.

Aile hayatında yaşanan sosyal problemleri ele aldıktan sonra bu bölümde, kadınların karşılaştığı problemler üzerinde duracağız. Gelişmemiş toplumlarda kadınlar hakkındaki olumsuz görüşler, eğitim haklarının ellerinden alınması, sadece cinsel bir obje olarak görülmeleri, iş dünyasında yaşadıkları olumsuzluklar ve bunun aile

[178] Keyyâlî, "ez-Zevebân", *age.,* I/384.

hayatlarına etkileri gibi konuların Keyyâlî'nin hikâyelerine nasıl yansıdığını inceleyeceğiz.

2.1.4. Kadınların Karşılaştığı Genel Problemler

İnsan neslinin devamı için vazgeçilmez bir unsur olan kadın, tarih boyunca insanlığın gündemini meşgul etmiştir. Kadın, ailenin ve toplumun önemli bir bireyi olduğu için ilim, sanat ve fikir alanlarına hep ilgi duyulmuştur. Kadının yaşadığı sorunlar toplumun şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.[179] Hemen hemen her dönemde kadınlar, toplumda statülerinin belirsizliği nedeniyle ötekileştirilmeye maruz kalmıştır.

İnsanlık var olduğu günden bu yana çoğu toplumda kadının statü olarak geride olduğu, insanlık için bir musibet olduğu, hatta bizzat şeytan olduğu bile düşünüle gelmiştir. Özellikle eğitimsiz ve geri kalmış toplumlarda daha sık görülen bu problem, kadının hor görülmesi, şiddete maruz kalması, yaşama ve eğitim gibi temel haklardan mahrum kalması gibi başka problemleri de beraberinde getirmiştir.

Kadınların karşılaştığı en büyük sosyal problem, şüphesiz onların da erkekler kadar yaşama hakkının olmadığı düşüncesidir. Yeryüzü, kız çocuğu dünyaya getiren annelerin ayıplandığı, kızı olan babaların utandığı dönemlere birçok kez şahitlik etmiştir. *el-'Attâlûn* (العتالون) adlı hikâyede bunun bir örneğini görmekteyiz. Bakanlıkta daire başkanı olarak çalışan Sabbâh evlendikten sonra uzun süre çocuğu olmaz. On yıl sonra bir kız çocuğu dünyaya gelir. Fakat Sabbah durumdan yine memnun olmamıştır. Çünkü o, bir erkek çocuğu olmasını istemektedir.

Eğitimsiz toplumlarda sıklıkla görülebilen bu hadise, insanlık tarihi boyunca hep yaşanmıştır. Yalnızca Yaratıcının tasarrufunda bulunan cinsiyet gibi bir konuda insanların birbirini suçlaması, bunu bir kusur sayması toplum için büyük bir problemdir. Aynı hikâyede bu meseleye halkın bazılarının bakışı ve kız çocuğu dünyaya getirmenin suç olarak kabul edilmesi şu şekilde anlatılır:

[179] Nirun, *age.*, s. 315.

"Bu, Arapların "sâlisetu'l-esâfî" (taşlarla örülüp ateş yakılan ocak) diye adlandırdığı bir durumdur... Erkek çocuğunun kaderi kız çocuğunun kaderinden iyidir. Annem, kız çocuğunun kanadı kırık olur, derdi. Ama kim bilir? Belki de kız çocuğu daha bereketli, daha az zahmetli olur…"[180]

Arap toplumunda "sâlisetu'l-esâfî" ifadesi aslında, kız çocuklarının doğuştan hor görülmesini anlatır. Üç tarafı taşlarla çevrilip yakılan ateş anlamına gelen bu ifade, halk arasında kızların kaderine benzetilmiştir. Bu, kimsenin müdahalesi ya da seçimiyle gerçekleşmeyen cinsiyet olayının, kızların ve onu dünyaya getiren annenin bir kusuru olarak görülmesi ve bu yüzden ömür boyu kaderlerinin kötü olacağı düşüncesidir. Hikâyede uzun süre sonra çocuğu olmayan kahraman, bu duruma şükredip sevineceği yerde çocuğu kız olduğundan üzülmektedir. Gerekçesi erkek çocuklarının bu hayatta daha şanslı olduğu düşüncesidir.

Çocuğunun kız olmasını istemeyen ve onu bir zaaf olarak gören zihniyetin ortaya koyduğu başka bir yanlış da kadınların insanlık için bir musibet, bir bela olduğu düşüncesidir. *Beyne'd-dumû'* (بين الدموع) adlı hikâyede anlatıcı, sevdiği kadını Mervan isimli arkadaşıyla birlikte görünce çok öfkelenir ve aslında cahil birçok erkeğin düşüncelerini yansıtan şu cümleleri sarf eder:

"Kadınlar! Bir tür şeytan, bir tür musibet! Kim ipleri bir kadının eline verirse o saf ve aptaldır. Adem'den beri hayatımıza musallat olan bu bela bizi kovmanın peşinde…"[181]

Yazarın hikâyelerinin birçok yerinde bu konuyu ele almasının nedeni çok sert bir dille eleştirmek istemesidir. Vermek istediği mesaj, insan neslinin devamı için iki cinsten birisi olan kadın hakkında sarf edilen bu sözlerin tamamıyla yanlış olduğudur. Çünkü bu sözleri söyleyenlerin de bir kadın tarafından dünyaya getirildiği düşünüldüğünde, bu sözlerin cehalet ürünü sözler olduğu hemen anlaşılır. Yaratılan hiçbir şeyin gereksiz olmadığı ve her canlının bir boşluğu doldurduğu gerçeği ortadayken, içlerinde en üstün varlık olan insan cinsinden kadının, dünya için bir bela olması düşünülemez. Kâinattaki her şey ne eksik ne de fazladır. Olması gerektiği kadar

[180] Keyyâlî, "el-'Attâlûn", *age.,* I/503.
[181] Keyyâlî, "Beyne'd-dumû'", *age.,* I/114.

ve olması gerektiği yerdedir. Kadınsız ya da erkeksiz bir dünya eksiktir. Bu anlamda erkeği ön plana çıkarıp kadınların varlığını ve yaşam hakkını hiçe sayan bütün düşünceler batıldır.

Kadına karşı yanlış olan bakış açılarından birisi de kadının erkekten daha az akıllı olduğu düşüncesidir. Yine aynı cehalet kaynağından beslenen bu görüş de geri kalmış toplumlarda yaygındır. *Ḥallaḳu'l-ḥâre* (حلاق الحارة) adlı hikâyede Abdulhamid'in dükkânında toplanan üç arkadaş, evlilik ve kadınlar hakkında konuşmaya başlar. Abdulhamid'in bu konudaki görüşleri yukarıda belirtilen türdedir.

"Hepimiz geri kafalıyız ama kadınlar daha da geri kafalı. Çünkü erkekler dışarıda takılır. İnsanları görür ve birbirinin tecrübelerinden istifade ederler. Kadınlar ise boğulan kimseye benzerler. Birbirlerini cehalet ve ilkellik kuyusuna çekerler…"[182]

Hikâyede erkeklerin sohbet ettiği bir ortamda Abdülhamid isimli kahraman kadınlar hakkında bir yorumda bulunur. Ona göre kadınlar genelde evde oturduğu için sürekli dedikodu yapar ve kendilerini geliştirme fırsatı bulamazlar. Dönemin şartları düşünüldüğünde Suriyeli kadınların çalışma hayatında fazla aktif olamadığı bir gerçektir. Fakat evde duruyor olmaları kültürel ya da zihinsel anlamda erkeklerden geri olacakları anlamına gelmez. Ayrıca bu mantıkla dışarıda dolaşıp sosyalleşen herkesin ileri düzey insanlar olması gerekirdi. Fakat öyle olmadığı hayatın değişmez gerçeğidir. O nedenle zekânın ya da kültürel seviyenin ölçüsü ne evde oturmak, ne de çalışma hayatında olmaktır. Böyle bir kıstasla erkekleri kadınlara üstün tutmak bile kahramanın seviyesini ortaya çıkarmaktadır.

Kadınlara karşı bu tür bir yanlış bakış açısı içinde olanlar, toplumda içinde de bu tutumlarını açıkça sergilemektedirler. *Emâme'l-ḳasri'l-'adlî* (أمام القصر العدلي) adlı hikâyede otobüse yetişemeyen bir kadın koşarak otobüse tutunur ve o şekilde yolculuk yapmaya çalışır. Otobüsün bilet görevlisi kadını azarlar ve aralarında şu konuşma geçer:

- *"Durmasını beklesene kadın! Kör müsün? Kadınların da onları icat edenin de canı cehenneme!*

[182] Keyyâlî, "Ḥallaḳu'l-ḥâre", *age.*, II/345.

Biraz durdu, sonra daha yüksek bir sesle devam etti:

- Vallahi, eğer beni kadın olarak yaratsaydı kendimi asardım…"

Sonra başını otobüsün içine soktu. Yaşlı kadın kısık bir sesle karşılık verdi:

- Ne oluyor sana ya! İnşallah soyun kurusun…"[183]

Hikâyede yaşlı kadının maruz kaldığı problem, diğerleri gibi erkek cinsinin üstün olduğu ve kadınların yaratılış itibariyle geri kafalı olduğu düşüncesiyle aynıdır. Yaptığı işin yoğunluğu nedeniyle gergin olan otobüs görevlisi, koşarak otobüse tutunan yaşlı kadına karşı öfkeli davranmıştır. Fakat söylediği sözlerden adamın, kadınlar hakkındaki genel tavrını anlayabiliriz. Çünkü adamı kızdıran yaşlı kadının otobüse tutunarak yolculuk etmesi olmalıyken, o bu olay üzerinden kadınlara hakaret etmeyi tercih etmiştir. Bu da bazı insanların, kendi cehaletlerini başkalarına yakıştırarak üstünü örtme çabasına bir örnektir.

Târîḫu mâ ehmelehu't-târîḫ min ḥayâti'l-muerriḫ Hirûṭ (تاريخ ما أهمله التاريخ-من حياة المؤرخ هيروط) adlı hikâyede eski dönemlerde kadınların oy kullanma hakkından mahrum olmalarından bahsedilmiştir. Burada yine kadınların toplumdaki konumlarının küçümsenmesi ya da görmezden gelinmesi sonucu ortaya çıkmış bir durum karşımıza çıkmaktadır. Tarihçi Muhammed Nâzım el-Mâşî ile bir söyleşi yapılır. Anlatıcı kahraman hikâyenin sonunda söyleşi hakkında bazı düzeltmeler yapar. Bu tarihçinin siyasete girmeye aday olduğu sıralarda gerçekleşen bir seçim konuşmasında yapılan yanlışlıklardan da bahseder. Miting sırasında halka hitaben "Beyefendi ve hanımefendi kardeşlerim" diye seslenir. Fakat o dönemde kadınların seçme ve seçilme hakkı olmadığından meydanda hiç kadın yoktur.

Yukarıda geçen *el-'Attâlûn* (العتالون) adlı hikâyede kız çocuğu olmasını istemeyen babanın gerekçesi, kız çocuklarının kaderlerinin hep kötü olacağı gibi yanlış bir düşünce idi. Yine bu yanlışın devamı niteliğinde, okulda yanlış davranışlarda bulunabilecekleri korkusuyla kız çocukları bazı babalar tarafından okula gönderilmemektedir. *et-Tûm* (التوم) adlı hikayede Şehriban isimli kızın babası, okuma

[183] Keyyâlî, "Emâme'l-ḳasri'l-'adlî", *age.*, I/85.

yazma öğrenip "okuldaki erkeklere aşk mektupları mı yazacak" diyerek onu okula göndermez.[184]

Yeterli derecede eğitim görmemiş ve erkek ya da kadın herkes bazı konularda cahil kalabilir. Ama yine kadınlar hakkındaki doğuştan geri kafalı oldukları vehmi, toplumda kadınlara karşı önyargılara sebep olmaktadır. Aslında kendisinin de bilmediği birçok mesele olmasına rağmen bazı erkekler, bildiğini zannettiği bir konuda kadınları küçük görebilmektedir.

Hezeyanu leyletin sâife (هذيان ليلة صائفة) adlı hikâyede anlatıcı kahraman, eşinin sürekli boynunda önlük mutfakta, salonda, çocuk odasında vs. ev işleriyle uğraşmasından şikâyet eder. Sadece bu işlerle ilgilenip başka hiçbir mesele de fikri olmaması onu rahatsız eder. Onunla kültürel bir sohbet yapıp dünya ve ahiret gibi konularda sohbet etmek ister. Fakat gününün neredeyse tamamı ev işleriyle geçmekte olan Hamide kocasının beklediği cevapları veremez. Kahraman, karısına şöyle bir soru sorar:

- Bu dünya hakkında ne düşünüyorsun Hamide?

Yaptığı işten ellerini çekti. Kızıl ve uykulu gözlerini bana doğru kaldırdı ve dedi ki:

- Ateş pahası…

Gülerek dedim ki:

- Onu kastetmiyorum. Mesela cennet, cehennem, hesap, ceza…"[185]

Hikâyede kahramanın sorduğu soru, muhatap tarafından iki türlü anlaşılabilecek bir sorudur. Sorudan, hem bu dünyanın maddi yönü hem de manevi tarafı anlaşılabilir. Anlatıcı kahraman, içinde bulunduğu düşünce dünyasından dolayı kadına manevi yaşamla ilgili bir soru yöneltmiştir. Fakat kadın, gündelik ev işleri ile fazlaca meşgul olduğundan ve soru sorulduğunda yine bir ev işini yapmakta olduğundan soruyu maddi anlamda algılar. Cevabını da kendine göre, pahalılıktan dem vurarak verir. Adamın

[184] Keyyâlî, "et-Tom", *age.*, I/357.
[185] Keyyâlî, "Hezeyanu leyletin sâife", *age.*, I/372.

beklediği cevap bu olmadığı için durumdan şikâyetçidir. Karısının kendisini anlamadığını düşünür. Bu durum aslında sosyal hayatın içinde fazla bulunamayan, kitap okumayan, kendini geliştirebileceği bir çevreye sahip olmayan insanların genel problemidir. Sürekli evde duran eşinin sosyal gelişimi için çaba göstermeyen kahraman, sorumluluğu da ona yıkmaktadır.

Yine kadınların evlendikten sonra sosyal hayattan uzak oldukları bazı toplumlarda, evlenmeden önceki kadar zayıf ve bakımlı olamamaları *Yevmun ve nışf* (يوم و نصف) adlı hikâyede şu şekilde eleştirilmiştir. Uçakta görmüş olduğu güzel bir hostesle karısı arasında kıyaslama yapan Ebû Ahmed karısı hakkında şunları söyler:

> *"Onun bu işi –hosteslik- yaptığını düşündüm de..! Nişan zamanı incecikti, diğer Allah'ın kulları gibi kıpır kıpırdı. Fakat beni kaptıktan sonra Şamlıların dediği gibi kendini saldı. Sonra alın teriyle kazandığımızı sucuğa, dolmaya, böreğe, yağlı ete, kızarmış köfteye –yağı az olunca tadı olmuyor- yatırmaya başladık. Ümmü Ahmed birinci ve ikinci hamileliğinde besili bir dana gibi enine genişledi…"*[186]

Hezeyanu leyletin sâife (هذيان ليلة صائفة) adlı hikâyede yaşanan problemin bir benzeri de bu hikâyede anlatılmaktadır. Diğer hikâyedeki gibi bu kadın da sosyal çevresi olmayan sürekli ev işleriyle uğraşan bir ev hanımıdır. Kişisel bakımına ve fiziksel görünüşüne dikkat etmemektedir. Dışarıda bakımlı kadınlarla karşılaşan eşi, onu o kadınlarla kıyas ederek beğenmemektedir. Evli ve çalışmayan kadınların genelde karşılaştığı bu durum, evliliklerin sağlığı açısından dikkat edilmesi gereken önemli bir konudur. Hikâyelerdeki kadınların, eve gelen eşini temiz ve düzgün kıyafetlerle, kendine çeki düzen vererek, eşinin karşısına gündelik elbiselerle ve pejmürde bir şekilde çıkmasının soruna yol açtığı görülmüştür. Zira bu durum devam ettikçe erkeğin kadına karşı ilgisi azalabileceği anlaşılmaktadır.

Yukarıda geçen üç hikâyede yazar, aile hayatındaki bazı durumlara eleştiriler getirdiği gibi aynı zamanda kadınlara bazı tavsiyelerde de bulunmuştur. Eleştirdiği konular üzerinden kadınların kendilerini yetiştirip kültürlü olmalarını, kendilerini

[186] Keyyâlî, "Yevmun ve nışf ", *age.*, I/168.

eğitmelerini ve evlendikten sonra da bakımlı olmalarının aile saadetleri için daha faydalı olacağını öğütlemektedir. Böylece toplumun birçok ailesinde karşımıza çıkabilecek bu sosyal problemlere karşı çözüm önerileri sunmuştur.

Toplumda erkeklere göre daha duygusal bir yapıya sahip olan kadınların karşılaştıkları problemler, erkeklere göre daha fazladır. Bunlardan bazıları kocası hastalık, ölüm ve hapis gibi sebeplerle yalnız kalan kadınların karşılaştığı sıkıntılardır. Yıllarca ev hanımı olarak yaşamış bir kadının böyle bir durumla karşılaştığında geçimini temin edebilmesi kolay olmayabilir.

el-Ḫulâsa (الخلاصة) adlı hikayede de Ebû Samir isimli kahraman, işlediği suçlardan dolayı hapse düşer. Onun hapse girmesiyle herhangi bir geliri kalmayan karısı, zor günler geçirir. Parası bitme noktasına gelen kadın, eşini hapishanede ziyaret eder. Ebû Samir, kendisini ziyarete gelen eşine elinde kalan yirmi yedi lirayla idare etmesi gerektiğini söyler. Fakat hayat şartları düşünüldüğünde pek de mümkün değildir. Kocası hapiste iken kadının dışarıda çektiği sıkıntılar hikâyede şöyle anlatılır:

"Kadın, Mevâkîdî ailesinden zengin olanların kapılarını çalmaya başladı. Kimse ona yardım etmedi. Sanki kabir kapılarını çalar gibiydi... Zavallı kadın. Gerçekten sıkıntıda…"[187]

Hikâyede kocası hapse düşen kadın, daha önce herhangi bir işte çalışmadığı için geçimini sağlamakta güçlük çekmektedirler. Bunun için akrabalarından yardım talebinde bulunur. Ancak ona kimse yardım etmek istemez. Kocası hapisten çıkıncaya kadar sıkıntı çekmeye devam eder. Hikâyede kadının yaşamış olduğu bu sıkıntı, toplumda genelde görülen bir problemdir. Eşi erken yaşta vefat etmiş ya da boşanmış kadınlar, öncesinde bir meslekleri yoksa maddi sıkıntı çekmektedir. Özellikle çocuklarıyla bu şekilde yalnız kalmış kadınlar daha da zorlanmaktadırlar.

Kadınların genel problemlerinden birisi de her geçen dönem ihtiyaçlarının artıyor olmasıdır. Bunun sebebi, eski dönemlerdeki yaşam şartları ile günümüz arasındaki uçurumdur. Sosyal hayatta, özellikle çalışma alanında eskiye kıyasla çok daha fazla bulunan kadının, zamanla ihtiyaçları da değişmiştir. Popüler kültürün de

[187] Keyyâlî, "el-Ḫulâsa", *age.,* I/411.

etkisiyle önceleri yokluğu bile hissedilmeyen birçok ihtiyaç, temel ihtiyaç seviyesinde algılanır olmuştur. Bu da ailelerin içyapısını ve gelir gider dengesini olumsuz anlamda etkilemektedir.

Hezeyânu leyletin ṣâife (هذيان ليلة صائفة) adlı hikâyede anlatıcı kahraman arkadaşları ile iş yerinde sohbet etmektedir. Kadınlar üzerine konuşulmaktadır. Bu sırada içeri Abdusselâm'ın eşi girer. Ebu Ṣayyâḥ, kadını sohbetin içine dâhil etmek ister ve "Günümüz kadınları hakkında ne düşünüyorsun?" diye sorar. Kadın bu soruya zamane kadınlarının eskiye nazaran ihtiyaçlarının çoğaldığını belirterek şu şekilde cevap verir:

> *"Sizin de bildiğiniz gibi günümüzde kadınlar, nenelerimiz ve onların neneleri gibi değiller. Abdusselam bilir. Çamaşır makinası, elektrikli ütü, kapının önünde araba, bebeklere bakıcı… Bunların hepsi ihtiyaç oldu. Saçlarını kendisi yapan kadın, artık kuaför salonlarına gider oldu. Kuaför salonları da saç kesimlerini Londra ve Paris'e çevirdi. İşte günümüz kadınları…"*[188]

Hikâyedeki kadının da belirttiği gibi günümüz kadınlarının ihtiyaçları hem değişmiş hem de fazlalaşmıştır. Hikâyede kadınların eskiden olan ihtiyaçları ile günümüzdeki kadınların ihtiyaçlarının değiştiği anlatılmıştır. Bunun nedeni olarak çalışma hayatında fazlalaşan kadın nufüsü gösterilebilir. Sadece ev işleriyle uğraşan kadınlar ile aktif çalışma hayatında bulunan kadınların gündelik yaşantıları aynı olmayabilir. Bu nedenle gereksinimleri de zamanla değişmiştir.

Kadınların gündelik hayatta yaşadığı genel problemlerden bahsettikten sonra bu bölümde kadınların çalışması ile ilgili ya da çalışma hayatında karşılaştıkları problemleri ele alacağız.

[188] Keyyâlî, "Hezeyânu leyletin ṣâife", *age.*, I/376.

2.1.5. Kadınların Çalışması ve Karşılaşılan Problemler

Endüstri toplumunda çekirdek aile modeli çok yaygın iken, endüstri sonrası toplumlarda farklı aile biçimleri ortaya çıkmıştır. Artık tek tip aile modelinden bahsetmek mümkün değil. Önceden evli çiftler ve çocuklardan oluşan, erkeğin çalışıp kadının ev ve çocukların bakımıyla ilgilendiği aileler vardı. Modern çağdaki hızlı değişimle eşlerin her ikisinin de çalıştığı, tek ebeveynli, çocuksuz, evli olmayan gibi birçok aile modeli ortaya çıkmıştır. Doğu toplumlarında bu değişim batıya göre daha yavaş olsa da etkileri görülmektedir. Aile temellerini koruyan, sağlam yapıda aileler mevcut olmasına rağmen birçok aile popüler kültürün etkisiyle değişim yaşamıştır. Yaşanan bu değişimler aile içi ve toplumsal yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır.[189] Bu yeni durumdan sonra, uzun zaman ataerkil yapıda olup kadının sadece anne ve eş olarak bilindiği toplumlarda çalışma hayatına daha aktif bir şekilde katıldığı görülmektedir.

Aile bireylerinin her birisinin ailenin huzuru ve düzeni için yerine getirmesi gereken görevler vardır. Kadınların çalışma hayatına katılması durumunda evdeki görevleri gereğince yerine getiremez. Bu durum kadının aile yaşamında karışıklıklara neden olabilir. Bu karışıklık bunalıma dönüşebilir, evlilikte isteksizliğe sebep olabilir. Kadının görevlerini yerine getirememesinden dolayı eşinde görülecek etki bu kez kadında psikolojik baskı oluşturur ve nihayetinde evliliği bitirme eğilimi ortaya çıkabilir.[190]

Bedenen ve ruhen farklı yapıda oldukları için, aynı çalışma ortamının etkileri kadın ve erkekte farklı olabilmektedir. Fabrika ve sanayi gibi iş yerlerinde beden gücüne dayalı işler yoğun olduğu için buralarda çalışmak zorunda kalan kadınlar erkeklere nazaran daha fazla yıpranmaktadırlar. Bunun yanında erkek sayısının daha fazla olduğu ve kültür seviyesinin düşük olduğu bu tür ortamlarda kadının üzerindeki psikolojik baskı daha da artabilir. Birazdan üzerinde duracağımız gibi bu mevzudaki en büyük problem kadınların çalışma hayatında maruz kaldıkları sözlü ve fiziksel taciz olaylarıdır.

Kadınların ev dışı çalışma hayatına girmesi onlar adına ekonomik özgürlük anlamına gelirken, ailesi ve yaşadığı toplum adına yeni sorunlar ortaya

[189] Demirbilek, *age.,* s.177-178.
[190] Arzu Karaca Çakınberk, İş'te Kadın Olmak, Nobel Yayınları, Ankara 2011, s. 172.

çıkarabilmektedir. Kadının çalışması, kadınların temel görevleri olan ev işleri ve çocuk bakımının aksaması, bununla birlikte ailede huzursuzluk gibi sonuçlar doğurabilir. Her iki eşin birlikte çalışması durumunda yorgun düşen çiftler birbirlerine gerekli ilgiyi gösterememektedirler. Bir süre sonra ilişkiler zayıflayıp geçimsizlikler baş göstermektedir.[191]

İki ebeveynin de çalıştığı ailelerde yaşanan problemlerden birisi de çocukların kaliteli bir şekilde yetiştirilememesidir. Bakım evleri ve bakıcılara bırakılan çocuklarda, anne şefkati ile yetişen çocuklara nispeten daha çok ruhsal problem ortaya çıkmaktadır.[192] Çeşitli sebeplerle ihmal edilen çocukların gelişimi, diğerlerine göre daha zayıftır. Zira bir çocuğa annesinden daha iyi kimse bakamaz.

Beyyâ'u'd-Dirbekkât (بياع الدربكات) adlı hikâyede annesi çalıştığı için onun ilgisinden mahrum olan bir çocuğa yer verilmiştir. Hikâyede çocuk, darbuka satmakta olan Mustafa adlı kahramandan darbuka satın almak ister. Satıcı ile çocuk arasında kısa bir konuşma geçer. Mustafa çocuğa annesinin nerede olduğunu sorar. Çocuk, annesinin gecelere kadar çalıştığını ve onu çok göremediğini söyler. Öyle ki çocuğunu sevmeye bile vakit bulamamaktadır. Çocuk bu durumu şöyle anlatır:

> *"Ahmed Efendi'nin evinde çamaşırcı bir kadın! Yani gece ellerinin yaraları kabarmış bir şekilde döner. Duman gözyaşlarını tetikler ve gözleri dolar. Ayaklarını, gününün azabını dindiren yırtık yatağını sürükleyen bir bitkinlik… Terbiyesi kendi sorumluluğunda bulunan çocuğunun tatlı esmer yüzünü okşayacak kadar bile vakti olmaz…"*[193]

Hikâyede çalışan kadınların, özellikle de fabrika, temizlik gibi yorucu işlerde çalışan kadınların yaşadığı genel bir problem anlatılmaktadır. Gün boyunca çalışıp bedensel olarak zayıf düşen kadın, akşam evine döndüğünde ne evdeki işleriyle ne de çocuklarıyla yeterince ilgilenemez. Birçok işi bir arada yaparken kendine de zaman ayıramaz. Bir süre sonra bu durum kadın da bıkkınlığa, ailesinde de huzursuzluğa neden olabilir. Hikâyede bu durum çarpıcı ifadelerle tasvir edilmiştir. Çocuğun annesi çamaşır

[191] Demirbilek, *age.,* s.189-190.
[192] *Aynı eser,* s.191.
[193] Keyyâlî, "Beyyâ'u'd-Dirbekkât", *age.,* I/129.

yıkamaktan elleri yara bere olmuş, ayakta durmaktan ayakları şişmiş bir kadındır. Çocuk, bunu annesine duyduğu üzüntü ve özlem ile dile getirir.

Tilke'l-eyyâm (تلك الأيام) adlı hikâyede yine yorucu işlerde çalışan kadınlardan birinin durumu anlatılmıştır. Anlatıcı kahraman, pazarda çalışıp bir şeyler satarak, zor durumda olan eşlerine yardımcı olan kadınlarından bahseder. Bataklığın etrafında yetişen sazlıklardan hasır işleyerek pazarda satan bu kadınların durumu şu şekilde tasvir edilir:

> *"Saman kokusu ise, hasır işiyle uğraşıp onu Çarşamba pazarında satan küçük çiftçilerimize has bir kokudur. Bunlar, fakir işçilerin karılarıdır. O kadınlar pazar yerine gider ve sazlık desteleri satın alırlar. Bir hasır yapana kadar uğraşır. Yaptığı hasırı gelecek hafta pazara götürür ve birkaç dirhem karşılığında satar. Bu şekilde hem kendine, hem de ekmek parası için sabahtan akşama kadar çalışan aile reisine yardımcı olur. Bu yüzden o kadınların kapı ardında dedikodu edecek, misafir ağırlayacak vakitleri yoktur."*[194]

Hikâyede kadınların sazlıklardan topladıkları hasırları işleyerek pazarda sattıklarını, bu nedenle evlerine yorgun döndükleri anlatılmıştır. Bunu da ağır işlerde çalıştıkları halde evin masraflarına yetişemeyen eşlerine yardım için yapmaktadırlar. Bu nedenle bazı kadınların yaptıkları gibi komşularıyla çene çalıp dedikodu yapacak vakitleri de yoktur. Fakat bu kadınlar, bütün yorgunluklarına rağmen ev işlerini de eksiksiz yapmaya çalışmaktadır. Çalışma hayatı ile ev işlerini bir arada yürütebilen kadınların az olduğu düşünüldüğünde, hikâyede bahsedilen kadınların çektiği zorluklar anlaşılabilir.

Risâle min ebin 'âmilin ilâ ibneteyhi 'indemâ tekburân (رسالة من أب عامل إلى ابنتيه عندما تكبران) adlı hikâyede ise anlatıcı kahraman, öncesinde maddi durumları iyi iken sonradan kötü duruma düşmüş olan kadınlardan bahseder. Kahramanın anlattığı bölge, pamuk yönünden zengin bir bölgedir. Fakat pamuk topları açılmadan koparıldığından, tüccarlar pamuğu çıkarmak için işçi tutmaktadırlar. Hamallar, büyük çuvallarla bu işi

[194] Keyyâlî, "Tilke'l-eyyâm", *age.*, II, 498.

yapan kadınlara pamuk toplarını götürür, onlar da pamukları çıkarırlar. Hamallar kadınların daha önce zengin olduklarını bildikleri için kadınlar, bu işi gece yapmaktadırlar. Kahraman bu durumu şöyle ifade eder:

"Bu hamallar harika insanlar. Pamuk işi yapanların önceleri varlıklı olup sonradan zor duruma düşen kadınlar olduklarını biliyorlar. Bu yüzden pamuk toplarını kadınlara yatsı namazından sonra karanlıkta dağıtırlar."[195]

Hikâyede kadınların çalışma hayatında yaşadığı sıkıntıların yanında farklı bir sosyal problem de dile getirilmiştir. Varlıklı bir yaşamın ardından zor duruma düşen insanlar, daha sonra statü olarak daha aşağı işlerde çalışmakta bir hayli güçlük çekmektedirler. Fiziki anlamda bu tür işlere zamanla alışsalar da psikolojik olarak bunu kabul etmeleri zor olmaktadır. Önceki sosyal çevrelerinin kendilerini görüp ayıplamaları en büyük korkularıdır. Hikâyede anlatılan kadınlar da tıpkı bunun gibi yaptıkları işin başkalarınca görülüp bilinmesini istememektedirler. Bu yüzden pamuk toplarını onlara getiren hamallar, bu iş için birçok şeyin üzerini örten geceyi tercih etmektedirler.

Kadınların çalışma hayatında karşılaşabilecekleri sorunlardan birsi de fiziksel güç gerektiren bazı mesleklerde zayıf kalarak başarısız olabilmeleridir. *Yevmun ve Nışf* (يوم و نصف) adlı hikâyede Avrupa'da ilk defa kadın polis gören Muhammed Ahmed el-Âvî, kadınların bu işi yapamayacağını düşünmektedir. Kendi memleketinde böyle bir polisin hırsızı bile yakalamaktan aciz olacağını şu alaycı ifadelerle dile getirir:

"Şam'daki polislerin şu kızcağız gibi olduğunu düşümdüm. Düşünsene, bir çorap satıcısını kandırıp bir düzine çorabı çekip alsan, satıcı bağırsa ve bunun gibi bir ceylan çıkagelse. Seni tutuklasa ve hapse yollasa…" [196]

Ahmed el-Âvî'nin ilk defa kadın polis görmesi üzerine yaptığı bu yorum kadınlara acıma hissinden değil, aslında onları küçümsemesindendir. Bir hırsızlık olayı olduğunda bir kadın polisin hırsızı tutuklamaya gücünün yetmeyeceğini düşünmektedir. Bazı meslekler fiziki güce dayalı olduğundan bütün kadınların buna güç yetirmesi

[195] Keyyâlî, "Risâle min ebin 'âmilin ilâ ibneteyhi 'indemâ tekburân", *age.,* III, 78.
[196] Keyyâlî, "Yevmun Ve Nışf ", *age.,* I/166.

mümkün olmayabilir. Hikâyede de kahraman kadın bir polisin erkek bir zanlıya karşı koymasının mümkün olmadığını düşünmektedir.

Bu yeni problemlerden birisi de, çalışma ortamlarının kadının narin yapısına uygun olmamasıdır. Yukarıda fiziksel olarak yaşanan zorluklartan bahsedilmişti. Şimdi ki hikâyede ise kadınların çalışma hayatında yaşadığı ahlaki sorunlar dile getirilmiştir. Erkeklerin çoğunlukta olduğu ve genellikle eğitimsiz insanların çalıştığı iş yerlerinde en büyük zararı kadınlar görmektedir. *Ah yâ musâfir* (آه يا مسافر) adlı hikâyede buna benzer bir durum anlatılmaktadır.

Yazar'ın Şam'daki komşusu Mary, eskiden şarkıcı olarak bir pavyonda çalıştığından bahseder. Kadın, önceleri adından söz ettiren bir sanatçı iken sonraları gözden düşmeye başlar. Nihayetinde yeni bir şarkıcının yıldızı parlayınca pavyon sahibi kadını kovar. İşsiz kalan kadın, açlık ve yoksulluğa tahammül edemeyerek "el-Manzaru'l-cemîl" isimli kahvehanede çalışmak zorunda kalır. Bu kahvehane, alkol ve esrar bağımlısı adamların takıldığı bir mekândır. Zavallı kadın başlarda bu ortamda çalışmak istemese de sonunda mecbur kalır. Bu durumu kendisi şöyle ifade eder:

"Bu duruma teslim olmamak için iki haftadan fazla direndim. Fakat bileziğin parasının suyu çekilince silahı kırılıp düşmanın kuşattığı bir asker gibi boyun eğdim. Benim nezdimde düşman "el-Manzaru'l-cemîl" kahvesinde şarkı söylemek…"[197]

İş hayatında kadınların sayıca artması iş yerlerinde cinsel taciz olaylarında artışa neden olmuştur. Her iki cinsin de maruz kalabildiği bu durum, kadınların başına daha sık gelmektedir. Bu tacizler, sözlü, fiziksel ya da rahatsız edici bakışlar şeklinde olabilmektedir.[198] Bütün bunlara rağmen kadınlar, çeşitli zaruretler nedeniyle bu tür yerlerde çalışmaya devam etmektedirler. Kimisi de zaruret olmadığı halde maruz kaldığı bütün sorunları görmezden gelerek çalışmayı sürdürmektedir.

Hikâyenin devamında bahsi geçen kahvehanede şarkı söylemeye başlayan Mary, sürekli tacizlere ve kötü muameleye maruz kalır. Kahvehanede sahne aldığı akşamlardan birinde yaşadığı zorlukları, şu şekilde anlatır:

[197] Keyyâlî, "Ah yâ musâfir", *age.,* I/42.
[198] Çakınberk, *age.,* s. 113-116.

"Sarhoşun biri hareketlendi. Sabahtan beri içkili gibi görünüyordu. Sarhoşluğundan kekeleyerek "Hanımefendi, keman" diye bağırdı. Bir diğeri bana elma fırlattı ve göğsüme denk geldi…"[199]

Bu hikâyede de örneğini gördüğümüz gibi içki içilen ve erkek müşterilerin fazla olduğu mekânlarda, onların daha çok eğlenmesi için sanatçılar kadınlardan seçilir. Özellikle de genç ve güzel olmalarına dikkat edilir. Bu da hikâyede kahramanın yaşadığı gibi taciz ve şiddet olaylarını birlikte getirir. Mary, şarkı söylediği sırada sarhoş olan müşteriler ne yaptıklarını bilmedikleri için ona zarar vermektedirler. Geçimini sağlamak için bu mekânda mecburen çalışan Mary ise her gün bu zorluklara katlanmak zorundadır.

Bu şartlarda çalışmak zorunda kalan kadınların karşılaştığı başka bir tehlike de, gençliklerini ve güzelliklerini zamanla kaybetmeleridir. Sahne sanatlarında fiziksel görünüm büyük önem taşıdığı için sanatçılar bunu kaybettiklerinde işlerini de kaybederler. Sesiyle belli bir üne sahip olsa da kahvehane, gazino vb. küçük çaplı yerlerde önemli olan fiziki görünümdür. Hikâyede Mary isimli sahne sanatçısı da zamanla yaşlanarak güzelliğini kaybetmiştir. Mary, şaşaalı sahne günlerinin ardından başına gelen bu durumu şöyle anlatır:

> *"O gün pavyon sahibi bize gelir, iki yüzlü ve şüpheli bir gülüşle yüzüne vurur. Gıpta maskesi altında üzüntü ile der ki: "Hanımefendi durum ortada, pavyon giderlerini karşılamıyor, müşteriler eskisi gibi ödeme yapmıyor. Hükümet vergi üstüne vergi koyuyor. Yani! Kısacası, bir şarkıcı ile idare edeceğiz" Anlayacağın pavyon sahibi, genç şarkıcı ile devam etmek ister ve sen kolayca kapıya koyulursun…"*[200]

Uzun yıllar bu işi yapmış ve başka bir meslek öğrenememiş olan bu kadın, işten çıkarıldığı anda büyük bir boşluğa düşer. Bildiği bir meslek de olmadığı için sokaklarda açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Mary hikâyenin devamında şunları söyler:

---

[199] Keyyâlî, "Ah yâ musâfir", *age.*, I/44.
[200] *Aynı eser,* I/40-41.

"Kapıya koyulduğumda elimde hayatımı idame ettirecek bir sanatım yoktu. Dikiş, iğne, triko… İnsanlara dostça hitap etmeye, onlara yüksekten bakmaya, yüzlerce başa bakmaya, yüzlerce boğazın nöbetleşe, alkışlarla "Âh, ey yolcu" diye yırtılmasına alıştım. Ben, elimde mendil, dudaklarımda muzaffer bir gülümseme… Yaşlı udcu udunu akort edip benden işaret bekler, davulcu darbukayı lüküsün ışığı üstünde ısıtır. Güler yüzlü pavyon sahibi iftiharla bağırır: "Dinleyin, ey peygamber âşıkları, dinleyin. Bunların hepsi göz açıp kapayıncaya kadar bitiverdi. Ve ben kapının önünde kırık içki şişesi gibi kaldım…"[201]

Yazar, hikâyedeki kadın örneği üzerinden şarkıcı gibi şöhret sahibi kimselerin uzun yıllar mesleğini icra ettikten sonra düştüğü boşluğu tasvir etmiştir. Belli bir yaştan sonra sahneleri terkekmek zorunda kalan bu insanlar, eğer yapacak başka meslekleri yoksa kötü bir duruma düşebilmektedir. Hikayedeki kahramanın yaşadığı durumda buna örnektir.

Kadınlar için en büyük esaret, bedenen zayıf ve narin olmalarına rağmen rızık kaygısıyla erkeklerle aynı sahada rekabet ettirmeye çalışmaktır. Çocuklarına bakmalarının yanı sıra gün boyunca ağır şartları altında fabrikalarda ve sokaklarda, kendisini hayatın korkunç maişet kavgasının ortasına atmaktadır.[202]

Toplumun temelini oluşturan en önemli etmen aile olduğu gibi ailenin bir arada olmasında kadın önemli bir yere sahiptir. Toplumda yaşanan problemlerin çoğu kadının ailedeki konumu ya da ailenin toplumdaki yeriyle doğrudan ilişkili olabilmektedir. Kadının ailedeki önemi vurgulamak isterken "Yuvayı dişi kuş yapar" atasözü de bunu ifade etmektedir. Nitekim genellikle evin geçimi için dış dünyada mücadele ederken kadın, evinde ve en önemlisi de çocuklarının yanında büyük bir rol üstlenmektedir. Bu rol, çocukların faydalı bireyler olarak topluma kazandırılmasıdır. Babanın da bunda payı olmasına rağmen bu önemli görevde asıl iş anneye, yani kadınlara düşmektedir. Doğru bir ortamda, doğru ebeveynlerin yetiştirdiği insanlar, toplum nizamına olumlu katkılar sağlamaktadır. Aksi halde sorumsuz bireyler yetişmekte ve toplum için yeni bir problem

[201] Keyyâlî, "Ah yâ musâfir", *age.,* I/41.
[202] Ferid Vecdi, *age.,* s. 76.

daha ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ailede çocukların yetiştirilmesinde birincil rol oynayan kadınların sorunları, toplum için göz ardı edilemeyecek sorunlardır. Yukarıda bahsedilen kadınlarla ilgili sosyal problemler, neticede yine topluma mâl olan yeni sorunlar doğurmaktadır. Problemlerden uzak huzurlu bir kadın, huzurlu bir aile, o da huzurlu bir toplum demektir.

Bu bağlamda problemlerini ele almış olduğumuz aile yapısının bozulması, toplumsal düzenin de bozulması demektir. Aile içi anlaşmazlıklar, şiddet olayları, eşlerin vazifelerini yerine getirmemeleri gibi nedenlerle ortaya çıkan sorunlar, sonunda toplumca hiç hoş karşılanmayan boşanma olaylarına neden olabilmektedir. Yazar hikâyeleri aracılığıyla bulunduğu topluma, aile hayatında yaşanabilecek problemleri örneklerle gösterir ve bir anlamda bu durumlara karşı dikkatli olmalarını tavsiye eder. Dikkat edilmediği takdirde olayın toplumun genelini ilgilendiren sorunlara yol açabileceğini söyler. Ayrıca kadınların yaşadığı problemleri de gündeme getirerek toplumun bu konuda daha hassas ve anlayışlı olmasını öğütler.

Bu bölümde Hasîb Keyyâlî'nin hikâyelerine yansımış olan aile ve kadın problemlerini inceledik. Toplumun temelini oluşturduğunu düşündüğümüz aile ve kadına ait sorunları ilk başlıkta ele aldıktan sonra, şimdi de toplumun şekillenmesinde önemli bir yeri olan eğitim problemlerine ele alacağız.

2.2. EĞİTİM PROBLEMLERİ

Dünya hayatının başladığı ilk günden itibaren insanlar, bilgi ve birikimlerini diğer insanlara aktararak kademeli olarak günümüzdeki bilgi düzeyine ulaşmışlardır. Bu bilgi aktarımında kullanılan yöntem, genel anlamıyla eğitim olarak isimlendirilir.

Eğitim, kaynaklarda farklı şekillerde tarif edilmiştir. Bunlardan birisi, *"Eğitim, bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerdeki diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır"*[203] şeklinde tarif ederken bir diğeri, *"Bireyin toplumsal yeteneğinin ve en elverişli düzeyde kişisel gelişmesinin elde edilmesi için seçilmiş ve denetimli bir çevreyi (özellikle okulu) içine alan toplumsal bir süreçtir"* şeklinde tarif etmiştir.[204]

İnsanlar arasında eğitim, suç oranlarını azaltan ve toplumu dengeleyici bir unsur olarak görülmektedir. Çünkü topluma faydalı ve nitelikli bireyler eğitim sayesinde yetiştirilebilmektedir. Daha da önemlisi toplumda herkesin, eğitim sayesinde istenilen seviyelere ulaşabileceği düşüncesi yaygındır.[205] Eğitimsiz insanların zarar verme potansiyelinin daha fazla olduğu düşünülür. Her iki durumun da istisnaları bulunsa da eğitim sürecinden geçmeyen insan, toplum içinde uyum sorunu yaşar ve problemlere neden olabilir.

2.2.1. Eğitimden Mahrum Kalma

Her toplumda çeşitli nedenlerle az ya da çok yaşanabilen eğitim sorunlarının yansımaları, Hasîb Keyyâlî'nin hikâyelerinde de görülür. Yazar, toplumda eğitimli insanların önemini vurgularken, eğitim olmadan toplumda ne tür problemlerin ortaya çıkabileceğini belirtir. Eğitimli insanların topluma katkısı çok olduğu gibi bundan mahrum yetişen insanlar da toplum açısından bir tehdit oluşturmuştur.

---

[203] Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981, s. 4.
[204] *Aynı yer.*
[205] Nurşen Adak, *Sosyal Problemler Sosyolojisi, Dünya'dan ve Türkiye'den Örnekler,* Siyasal Kitabevi, Ankara 2009, s. 68.

Eğitim sorunlarının başlıcaları ve diğer eğitim problemlerinin ortaya çıkmasındaki etkenler, insanların bazı nedenlerle eğitimden mahrum olmalarıdır. Buna örnek, kırsal kesimlerdeki eğitim kurumlarının yetersizliği ve ileride ele alacağımız kız çocuklarının eğitimden mahrum bırakılmasını gösterebiliriz. Eğitim almamış ya da çeşitli nedenlerle eğitimden uzak kalmış bireyler, toplumda uyması gereken kurallara daha az riayet etmektedir. İstisnai durumlar olmakla birlikte genellikle toplumsal problemlerin birçoğu eğitimsizlikten kaynaklanmaktadır.

et-Tûm (التوم) adlı hikâyede kırsal kesimlerle eğitim imkanlarının kısıtlı olması ya da hiç olmamasıyla ilgili bir bölüm bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak anlatıcı kahraman, beldelerinde sadece ilkokulun olduğunu, lise eğitimi için Halep'e gitmek zorunda olduklarını söyler. *Rıhletun cidâriyye* (رحلة جدارية) adlı hikâyede de benzer bir durum söz konusudur. Bir yolculuk esnasında köylü bir çocukla tanışan anlatıcı kahraman arasında eğitim üzerine şöyle bir diyalog geçer.

Ebu's-Servâl şöyle der:

- *"Bu amcaoğlum.*
- *Sen de mi okumuyorsun?*
- *Altıya kadar okudum, sonra bıraktım.*
- *Köyde okul yok mu?*
- *Altıya kadar var."*[206]

Her iki hikâyede de olduğu gibi özellikle gelişmemiş toplumlarda kırsal bölgelerdeki insanların eğitim almaları ya imkânsız ya da sınırlıdır. Bu durum bazen devletin gücünün yetmemesinden, bazen de köylerde okulun açılmasını gerektirecek yeterli sayıda öğrencinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Fakat her iki durumda da başka bir yerleşim yerine ulaşım imkânı olmayan insanlar, bu haktan mahrum kalmaktadır. Bunun yanı sıra başka bir sosyal problem olan yoksulluk da eğitim için engel olabilmektedir. Küçük yaşlardan itibaren maddi nedenlerden dolayı çalışmak zorunda olan kimi insanlar okula gitme fırsatını hiç bulamamaktadırlar.

[206] Keyyâlî, "Rıhletun cidâriyye", *age.,* I/225.

el-ʻAṭṭâlûn (العتالون) adlı hikâyede yazar, küçük yaşlardan beri çalışmakta olan gencin konuya örnek olabilecek durumunu hikaye eder. Bu genç, uzun yıllardır geçim derdi yüzünden okula gitme fırsat bulamaz. Resmi daireye eşya taşımak üzere gelen bu genç ile Ṣabâḥ isimli memur arasında şu konuşma geçer:

- *"Efendim, benim okuma yazmam yok.*
- *Biliyorum. Maalesef. Yaşın yirmi dört yirmi beşi geçmez. Ama sen tek kelimeyle on beş yıldan fazladır ekmek için mücadele ediyorsun…"*[207]

Bazı çocukların eğitimden mahrum kalmasının sebebi de sağlık problemleridir. Özellikle köy gibi küçük yerleşim yerlerinde tedavi imkânı bulamayan hasta çocuklar, okula gidemez. Böyle durumlarda çocuk ya tamamen eğitimden uzaklaşmakta ya da uzun süre ara verdiğinden dolayı okula karşı soğukluk yaşamaktadır. Tedavisi zor olan hastalıklarda çocuk okula dönse bile kendinden küçüklerle okula devam edeceği için adaptasyon sorunu çekebilmektedir. *el-Ḫaberu ʻinde Abdulġaffar* (الخبر عند عبد الغفار) adlı hikayede sağlık sorunlarından dolayı okula ara veren bir çocuğun yaşadığı problemlere değinilmiştir. Hikâyede anlatıcı kahramanın amcaoğlu Abdulgaffar, yaşıtları daha üst sınıflarda olmasına rağmen altıncı sınıfa gitmektedir. Sınıf arkadaşlarının yanında kendini büyük hissettiği ve bu durumun hoşuna gitmediği anlaşılmaktadır. Alıntı ile örneklendirilen bu bahis, sağlık nedeni ile eğitim hayatı geciken ve bu nedenle farklı bir sorunla karşılaşan bir çocuğu anlatmaktadır.

Eğitimden mahrum olan insanların toplum için problem teşkil etmesine örnek olacak bir olay *et-Tûm* (التوم) adlı hikâyede yaşanmıştır. Hikâyede anlatıcı kahraman, hikâyenin başlarında mahallelerinde bulunan bir gençten bahseder. Asıl ismi Fuat olan bu genci herkes Tom lakabıyla bilmektedir. Zamanla şerrinden herkesin korktuğu biri haline gelir. Adam öldürmeye ve insanları haraca bağlamaya başlar. Öldürdüğü kişinin cenaze törenine katılacak kadar rahat davranan Tom'a şerrinden korkarak kimse bir şey diyemez. Hikâyeye göre bu durumun sebebi çocuğun okula gitmemesi ve eğitimsiz bir şekilde büyümüş olmasıdır.

[207] Keyyâlî, "el-ʻAṭṭâlûn", *age.,* I/511-512.

Hikâyede bahsedilen duruma göre eğitimden uzak bir hayatın içinde büyümüş olan Tom, büyüdükçe toplum için tehlikeli biri olmaya başlamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bütün suçlar eğitimsiz kişiler tarafından işlenmese de suç işleme oranlarında bu insanlar, büyük bir çoğunluğu teşkil etmektedir. Yani eğitimden uzak olmakla suç işleme ihtimali doğru orantılıdır.

Burada değinilmesi gereken başka bir nokta daha bulunmaktadır. Suç oranlarının eğitimden mahrum kalmakla bağlantısı olduğu kadar, bu şansı bulanların eğitim şartlarıyla da bağlantısı vardır.

> *"Suç ve öğrenim ilişkisi üzerine gerçekleştirilen araştırmalar, doğrudan suç ve öğrenim düzeyi ilişkisi üzerine odaklaşmaktan çok, büyük ölçüde bireyin okul yıllarındaki başarı durumuna, ders ve ödevlere olan ilgisine, okul yöneticilerine ve öğretmenlerine yönelik geliştirdiği tutumlara, okula devam etme sıklığına veya okuldan kaçma durumuna, okuldaki arkadaş gruplarıyla olan ilişkisine vb. faktörler üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Bir anlamda, suç ve öğrenim ilişkisini konu edinen araştırmalar büyük ölçüde, okul değişkenleri üzerinde ağırlıklı olarak durmaktadır."*[208]

Bunun yanı sıra öğretmenlerin kullandığı öğretme metodu, öğrencilere yaklaşımı, ceza ve ödül yöntemleri de bireyin eğitime olan bağlılığını etkilemekte, geleceğini şekillendirmektedir.

Eğitimden mahrum kalmanın toplumda karşımıza çıkardığı bir başka problem de, cahil insanların doğru ve yanlışı ayırt edememesidir. Bu kişisel anlamda çok büyük bir mesele sayılmayabilir. Fakat toplumun birçoğu aynı durumda olduğunda durum değişir. Çünkü eğitimsiz insanların kandırılması ve istenilen yöne çekilmesi çok kolaydır. O kimseler, önlerinde olan şeyin doğru ya da yanlış olduğunu, ancak bir zarar ya da fayda gördüklerinde anlayabilirler. Bunu idrak ettiklerinde ise birçok şey için geç olabilir.

---

[208] Zahir Kıymaz, "Öğrenim Düzeyi ve Suç: Suç-Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, Elazığ 2004, s. 304.

Mureşşehu's-sâdeti'l-ekârim (مرشح السادة الأكارم) adlı hikâyede yazar, eğitimsizliği nedeniyle hitabeti güçlü olan herkesi iyi insan sanan kişilere yönelik eleştiride bulunmuştur. Yazar, hitabeti etkili olan herkese inanıp peşinden gitmenin yanlış olduğunu anlatmaktadır. Hikâyede belediye seçimleri öncesinde köyde adayların yaptıkları konuşmalardan bahsedilmektedir. Anlatıcı kahraman, kürsüde konuşulanları halkın anlamadığını, buna rağmen alkışladıklarını ifade eder. İlk konuşmacı kürsüden inerken sunucu onu övgü dolu sözlerle metheder ve Kuṣ b. Sâide'ye benzetir. Halk aslında Kuṣ b. Sâide'yi tanımamasına rağmen heyecanla alkışlamaya devam eder. Anlatıcı kahraman bu durumu alaycı bir şekilde şöyle tarif eder:

"Halk yeniden ve daha da coşkulu bir şekilde alkışlamaya başladı. Bunun iki sebebi vardı. Birincisi, insanlar Kuṣ b. Sâide el-Iyyâdî'yi daha önce duymamış olmaları; ikincisi ise limonata tencerelerinin odaya girmeye başlamasıydı…"[209]

Hatibin sunucu tarafından daha önce belki de hiç duymadıkları bir kişiye benzetilmesiyle halkın galeyana gelmesidir. Yazara göre bu heyecanın diğer bir sebebi, toplantıda ikram edilecek olan içeceklerin salona getirilmiş olmasıdır. Bunun gibi birçok olayda, cahil kalmış toplumlar, amaçlarının farkında olmadan kötü niyetli kimselerin arkasından gitmektedirler. Çoğu zamanda cehaletin kör ettiği gözler, kandırılmış oldukları kendilerine söylense bile bunu görememektedir.

Bir toplumun ileri seviyelere gelmesi bireylerin önce ahlâk ve karakter eğitimi, daha sonra da kişiliklerine uygun mesleki eğitim almaları ile mümkündür. Bunun yetersiz olduğu durumlarda daha çok problemin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Okumayan, etrafında yaşanan olayların farkında olmadan yaşayan insanlar, kaynağını bilmediği mesnetsiz bilgilere hemen itibar etmektedirler. Bu anlamda günümüzde de aşırı bir bilgi kirliliği söz konusudur. Zamanla toplumun kabul edip inanmaya başladığı bazı batıl inançlar eğitimsizliğin bir sonucudur. Bu bölümde batıl inançlardan ve bilinçsizce bunlara inanan insanların durumundan bahsedeceğiz.

[209] Keyyâlî, "Mureşşehu's-sâdeti'l-ekârim", *age.,* I/143.

2.2.2. Batıl İnançlar

İnsanların önceleri basit alışkanlıklar şeklinde uyguladıkları bazı adetler, üzerinden zaman geçtikçe bir inanç haline dönüşmektedir. Bunlardan bazıları dine ve mantığa uygun olsa da bazıları bu anlamda batıldır. Eğitimsizliğin ve cehaletin beslediği bu inançlar, gerçeği yansıtmadığı için sosyal problemlere neden olabilmektedir. Keyyâlî, kendi üslûbuyla halkın yaşattığı batıl inançlardan bazılarını hikâyelerinde konu edinmiş ve alaycı bir şekilde eleştirmiştir.

Örneğin, Hüsnî ez-Zaîm'in 1949 yılında Cumhurbaşkanı seçilmesinden önceki süreci ve halkın bu süreçteki tepkisini konu edinen *er-Riyâżu's-Sundusiyye* (الرياض السندسية) adlı hikâyede bunlardan bir tanesi yer alır. Halk arasında Cumhurbaşkanı seçileceği kesinleşen Hüsnî ez-Zaîm hakkında uydurma haberler yayılır. İnsanlar onda olağanüstü hallerin olduğunu düşünürken başkentte büyük bir gazete konuyla alakalı bir belge yayımlar. Belgeye göre bir müneccim, o doğduğunda babasının kulağına gelecekle ilgili bir şeyler fısıldamıştır. Gazetede yer alan haber şu şekildedir:

> *"Günlerce insanlar Hüsnî ez-Zaîm'den başka bir şey konuşmadı. Başkentte büyük gazetelerden birisi Hüsnî ez-Zaîm'in nesebinin Hz. Ömer (r.a)'e dayandıran ve Fas'lı bir müneccimin o küçükken açtığı falda esrarengiz şeylerin olduğunu iddia eden eski bir yazma eser yayımladı. Müneccimin, Hüsnî ez-Zaîm'in merhum babasının kulağına "Bu çocuk hazine, üzerine düşmeniz gerek... Bir denizden diğer denize kadar hükmedecek!" diye fısıldadığı söyleniyor..."*[210]

Hikâyede, Cumhurbaşkanı seçilecek olan Hüsnî ez-Zaîm, önceleri çok tanınan biri olmasa da seçim sürecinde çok meşhur birisi olduğu anlatılır. Halk, sürekli gündemde olan Zaîm hakkında her türlü mecliste konuşmaya başlar. Seçimin galibi halkın gözünde netleşince, Zâim hakkında uydurma hikâyeler de yayılmaya başlar. Bunun bir nedeni de aslında, Suriye halkının yirminci yüzyılda işgale maruz kalması, ardından darbelerle sürekli yönetim değişiklikleri yaşamasıdır. Baskılı dönemler geçiren halk, yeni yöneticiler hakkında gerçek olmasa da olumlu haberler yayarak

[210] Keyyâlî, "er-Riyâżu's-Sundusiyye", *age.*, I/96-97.

onların güvenini kazanmak istemektedir. Böylece yönetime geldiklerinde seçim sürecinde gösterdikleri ilgiye karşılık iyi muamele görmeyi ümit etmektedirler.

el-Ḫulâsa (الخلاصة) adlı hikâyede ise dünyanın her yerinde görülebilecek bir batıl inanca değinilmiştir. Bu inanç, hayatta iken doğru işler yapmış ya da öyle sanılan kişiler öldükten sonra mezarlarının kutsal sayılıp aşırı ihtiram gösterilmesidir. Hikâyede bu durum, yine eleştirel bir dille ele alınmıştır. Ebû Sâmir isimli kahraman, Şeyh Recep'e ait bir türbe olduğunu ve insanların ona çok değer verdiklerini söyler. Türbeye, dört bir taraftan insanlar gelerek toprağına yüz sürerler ve adaklar adarlar. Bu durum hikâyede şu şekilde anlatılmıştır:

"Mesala Şeyh Receb'in ülkenin batısında türbesi var. Dünyanın dört bir tarafından onu ziyarete geliyorlar. Bana, "Bu Şeyh Recep ne yaptı da bu millet onunla teberrük edip ona adaklar adıyor?" diye sorsan, ben bu Şeyh Recebi şahsen tanıyorum. Def çalıp şiş batırmakta iyiydi…"[211]

Hikâyede anlatıcıya göre, Şeyh Recep aslında insanların düşündüğü kadar salih bir zat değildir. Fakat hayatta iken ona değer veren insanlar, öldükten sonra da kabrine aynı değeri göstermiş, böylece diğer insanlarda onun çok büyük bir zat olduğuna inanmıştır. Fakat sorunlu olan davranış, insanların Şeyh Receb'i yanlış tanıyor olmaları değildir. O veya başkası, herhangi birinin kabrine aşırı hürmet gösterip ondan medet umulmasıdır. Bu tür inançlar genellikle dini ilgilendiren alanlarda ortaya çıkmaktadır. Özellikle türbe gibi yerlere yapılan ziyaretlerde birçok yanlış uygulama, ibadet olarak kabul edilmektedir. Bu da tamamen cehaletten ve cahil insanların yanlış yönlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu tür inançlarla birlikte toplumun asli inancı zarar görmekte, sonradan uydurulmuş batıl adetler, ibadetlerin yerini almaktadır.

Bu hikâyede örneğini gördüğümüz türbeye adak adama olayı, Müslüman olduğu halde bunu yapanlar için büyük bir tehlike arz etmektedir. Mezarın veya türbenin yanındaki bir şeye çaput bağlamak, taş yapıştırmak, para atmak, tuz serpmek, bahçesinde veya eşiğinde kurban kesmek, mum yakmak ve mezardaki ölüden dilekte bulunmak, kabir ziyareti sırasında yapılan batıl inançlardandır.

[211] Keyyâlî, "el-Ḫulâsa", *age.,* I/413.

"*Putperestlik dönemlerinden beri asırlar boyu devam ede gelen ve halen yaşamakta olan uzak doğu dinlerinden Müslüman halkımızın arasına giren çok ciddi ve tehlikeli bid'atlardan birisi de; adağı Allah'tan başkasının adına adamak ve başkasının adını anarak kurban kesmektir. Bu, bilerek yapıldığı takdirde, yapanı küfre sürükler, dinden çıkarır. Çünkü ibadet, yalnız Allah için ve yalnız O'nun adı ile yapılır. Bunun için herhangi bir hayvanı ya da bir kurbanı keserken Allah'ın adını anmak, en azından bilerek O'nu anmayı terk etmemek şarttır. Aksi halde, Allah'tan başkasının adı anılarak veya bilinçli bir şekilde Allah'ın adı anılmayarak kesilen hayvanın etini yemek dinen caiz değildir."*[212].

Batıl inançların yaygın olduğu en büyük ikinci alan ise sağlıktır. Aslında yine dini inanışlarla bağlantılı olan bu adetler, çoğu zaman insan hayatını tehlikeye atabilmektedir. *'İnde ma'rûf* (عند معروف) adlı hikâyede buna örnek olabilecek bir olay anlatılmaktadır. Anlatıcı kahraman, yaşadığı bölgede yaygın olan bir batıl inançtan bahsetmektedir. Hastaların tamamen kulaktan dolma bilgilerle tedavi edildiği bu inancı, kahraman "üç aşamalı" olarak tarif eder. Hikâyede hastanın geçirdiği bu aşamalar şöyle anlatılır:

"Hastanın iyileşmesi için üç aşama var. Hasta bu üçgenin içine düştüğü zaman önce doktora, yani mahallenin şeyhine götürülür. Bu, -dediğin gibi- bir ritüeldir. Şeyh, onu güzelce muayene eder ve okunacağına mı, okunarak masaj mı yapılacağına, yoksa okunarak masaj yapılıp hem de elbisesinden bir parça mı alınacağına karar verir. Okuma ve masaj yıldızlar altında olur. Hastanın durumu kötüye giderse –beklenildiği gibi- daha gelişmiş, daha iyi bir yönteme –bir uzmana- başvururlar. Peki o nedir? Bir evliyanın türbesidir. Hastayı orada makam sahibinin koruması ve güveni altında yatırırlar. İlk hasat zeytinin yağından getirirler ve türbenin pencerelerindeki kandil şeklinde büyük bir kabın içine koyarlar. Veli'nin "Dembekiyesi" (tabutun üzerine koyulan sarık) binlerce ipek mendille kaplanır. Sabah yağ lambası boş, mendiller kaybolur ise bu, velinin –Allah

[212] Mustafa Varlı, *Bid'at, Hurafe ve Batıl İnançlar,* Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 37.

için- hastadan hoşnut olduğunun ve onu iyileştirmeye karar verdiğinin işaretidir. Gerçekte ise, hastalığın şiddeti artar ve hasta benzi sararmış bir kemik yığını haline gelir. O zaman hastanın ailesi, -her zaman işe yarayan- en büyük yönteme başvurmaktan başka çare bulamaz. Onu şehrin en büyük şeyhinin yanına götürürler. Bu, öyle basit bir şey değil. Hep işe yarayan tedaviye hastanın elbiselerini soyarak başlar. Sonra kepekli un getirilir. – Dikkat et, un kepekli olacak- Hasta sırt üstü uzanır. Un, hastanın karnına dökülür. Sonra üzerine yavaş yavaş su dökülür ve yoğrulur. Hasta zaten ölü gibi olduğu için acı duymaz. Hastanın üzerinden hamur toplanarak şamdan yapılır ve içine bir mum konur. Mum yakılır ve sokağa bırakılır. Rüzgar kısa süre sonra mumu söndürür. Hamur biraz yağlı olur. Sonra bizler gibi aç bir köpek gelir. Önce şamdanı koklar, sonra da onu yer… Sen şimdi bana, şeyhin hamuru neden büyük bir kapta değil de hastanın göğsünde yoğurdunu soruyorsun. Ağzına sağlık… Böylece hamur üçlü aşamayı içine alır. Köpek gelir, hamuru ve bütün hastalığı da yemiş olur…"[213]

Hikâyede ayrıntılı bir şekilde anlatılan bu tedavi yöntemi, tamamen batıldır. Beldede uygulanan ve halkın çoğunun itibar ettiği bu sözde tedavi yöntemi, hastanın iyileşmesi şöyle dursun, daha da kötüleşmesine neden olur. Hatta nihayetinde çoğu hasta, gerçek tedaviden uzak olduğu için ölür. Ama insanlar, bu yaptıklarının kendilerince doğru olduğunu düşünmekte, sonuçlarını görmelerine rağmen, yöntemin batıl ve zararlı olduğunu kabul etmemektedirler. Yazarın "üç aşamalı" diye isimlendirdiği bu süreçte ilk olarak mahallede bu işleri yapan sözde şeyhe gidilir. Şeyh hastanın tedavi şekline karar verir. Hikâyede hastanın okunduğu ya da masaj yapıldığı belirtilmiştir. Şeyhin, hastanın durumuna göre kadınlarda taciz niyetiyle masaj yapmaya, erkeklerde ise sadece okumaya karar verdiği söylenebilir. Eğer bu yapılan faydalı olmazsa sırasıyla türbeye, sonra da daha büyük bir şeyhe götürülür. Türbede bir kaba konan zeytinyağı ve türbeye konulan ipek mendiller sabah kaybolursa, türbede yatan kişinin onu iyileştirmeyi kabul ettiği düşünülür. Son yöntem ise daha

[213] Keyyâlî, "'İnde ma'rûf", *age.*, II/526-527.

trajikomiktir. Soyulan hastanın vücudu üzerinde hamur yoğrulur ve hamuru bir köpek yediğinde hastalığı da yemiş sayılır.

Cahil toplumlarda sıkça karşımıza çıkan bu tür uygulamalar dinen de büyük bir sosyal problemdir. *"Yapımı dinen uygun olmayan ve cahillerin uygulayışıyla, Allah'tan başkasından medet isteme anlamıyla şirke dönüşen "Türbeden şifa bekleme" anlayışı da, dini yönden haram olan maddelerle ve türbeden şifa beklemek gibi yöntemlerle ölüden şifa ummak, dinen caiz değildir."*[214] Bu nedenle yazar, özellikle Müslüman ülkelerde inananların, dinlerini korumak ve içine şüphe karıştırmamak adına bu tür sakıncalı işlerden kaçınması gerektiğini anlatmak istemektedir.

Ayrıca, bu batıl yöntemde dikkat çeken detay, uygulanan şeylerin hiç birisinde hastaya direk bir tedavinin yapılmıyor olmasıdır. Her gittiği yerde hasta dışında bir şeylere yönelerek, hastanın iyi olması beklenmektedir. Bu durumun yetersiz sağlık hizmetlerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Fakat tek sebebi bu değildir. Birçok yerde imkânlar olmasına rağmen insanlar, bu batıl inançlara olan bağlılığından dolayı yapmaya devam etmektedirler. Bu da toplumların dine olan bağlılığından ve bu tür işleri yapanların dini halka karşı bir araç olarak kullanmasından kaynaklanmaktadır. Çoğunlukla cahil insanların itibar ettiği bu inanışların son bulması için halkın eğitimle bilinçlendirilmesi gerekir.

Yukarıda birkaç örneğini verdiğimiz batıl inançlar, genellikle inanç boşluğundan ortaya çıkmaktadır. İnsanların din ve inançla ilgili bilgileri, sağlıklı kaynaklardan elde edemediği dönemlerde bu tür şeyler artmaktadır. Tarihte Peygamberlerin yokluğunda neşet eden putperestlik gibi, inancın zayıfladığı zamanlarda da toplumlarda din dışı batıl inançlarda kendine yer bulabilmektedir.

Eğitimsizlik, cehalet ve inanç zayıflığından dolayı ortaya çıkan başka bir sosyal problem ise din sömürüsüdür. Böyle insanları bulup istifade etmeyi bekleyen din tüccarları, her toplumda ve inanç türünde karşımıza çıkabilmektedir. Bu bölümde hikâyelere yansıyan din sömürüsü örneklerini inceleyeceğiz.

---

[214] Varlı, *age.,* s. 412.

2.2.3. Din İstismarı

İnançlar, insanlar için daima vazgeçilmez bir unsur olmuştur. İnsanda inanca olan ihtiyaçtan dolayı herkes bir inancı benimsemiş ve o yönde hayatını şekillendirmeye çalışmıştır. Hiçbir şeye inanmama iddiası bile aslında bir inanç olarak kabul edilmiştir. İnanç, hayata doğrudan etkisi olan bir faktör olduğu için insanların bu konuda problem yaşaması da kaçınılmaz olmuştur.

Batıl inançların yanı sıra cahil insanların en çok aldandığı alan dindir. Özellikle doğu ülkeleri gibi dini konularda hassas olan toplumlarda, dini sömüren insanlar çok fazla görülmektedir. Din, hakikatinin farkına varmadan aileden kalan miras gibi yaşandığında cahil insanların kandırılması en zayıf noktası olabilir. Keyyâlî'nin hikâyelerinde din adamlarına gösterdikleri saygı nedeniyle sorgusuz bir şekilde inanan ve onlar tarafından aldatılan insanlardan örnekler karşımıza çıkar.

İnancın sistemleştirilmiş hali olan din, bu anlamda tarih boyunca insan hayatının merkezinde bulunmuştur. Çeşitli kişi ve gruplarda bu durumu fırsat bilerek, dini ve ona ait değerleri kendi çıkarlarına alet etmişlerdir. Dünya menfaati elde etmek için dinde ve –sözde- din adına, tahrifler yapmışlardır.[215] Birçok şekilde karşımıza çıkabilecek bu kişiler, genellikle halkın itibar ettiği bir dini lider olarak görünüp onların inançlarını sömürü aracı olarak kullanmaktadırlar.

eṣ-Ṣadîḳân (الصديقان) adlı hikâyede bir din adamının köylüden para almak için nasıl dini duyguları istismar ettiği anlatılmıştır. Köyün birçok işini aynı anda yürüten Ahmet Muhammed Recep'in ilçeye tayininden sonra köyde biri vefat eder. Daha önce kabir kazma işini de Ahmet Muhammed yaptığı için mezar kazacak kimse bulunamaz. İmam, birisinin para ile bu işi yapmak istediğini duyar. Kendi cebinden vermek yerine bağışçıları galeyana getirerek bu işi onlara yaptırmak ister. İmam orada bulunanlara, anlatıcı kahramanın *"Şeyh bu veciz sözleri nereden araklıyor bilmiyoruz"* dediği şu sözleri söyler:

[215] Mehmet Görmez, "Din İstismarı", *Din İstismarı,* (Ed. Lamia Levent Abul), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 9.

"Kim bir mü'min kardeşi için güzel bir kabir kazarsa, Allah'ta onun için Adn cennetinde bir köşkün temelini kazar."[216]

Hikâyede imam, köylünün dini hassasiyetini suiistimal ederek onlara işi hallettirmeye çalışır. Mezar kazma işini orada bulunanlara yaptırmak için bu konuda bir hadis söyler. Fakat anlatıcı kahramana göre böyle bir hadis yoktur. Bu, imamın işini yürütmek için uydurmuş olduğu bir hadistir. Genellikle okumamış ve bu konularda fazla bilgisi olmayan insanlar olduğu için, onları rahatça kandırabilmektedir. Çünkü halk söylenen sözün ayet ya da hadis olduğunu duyduktan sonra bunu doğrulayacak bilgiye sahip değildir.

Buna benzer bir olayı *eş-Şeyh 'aḳḳâbiyye* (الشيخ عقابية) adlı hikâyede görmekteyiz. Hikâyede, çocuklara Kur'ân ve dini bilgiler öğreten bir zaviye anlatılmaktadır. Zaviyenin şeyhi, günlük derslerin dışında Perşembe günleri mahalle halkını zaviyede toplar. Verdiği vaazdan sonra onlardan, zaviyenin ihtiyaçları için diyerek yardım ister. Fakat bu toplananlar şeyhin cebine gitmektedir. Şeyh bununla da yetinmez. Anlatıcı kahraman, ailelerin eğitim için gönderdiği çocukları şeyhin nasıl kullandığını şöyle anlatır:

> *"Perşembe toplantılarında somun ekmekten birkaç gümüş paraya kadar bir şeyler getirirdik. Fakat Perşembe toplantıları şeyhin tek gelir kaynağı değildi. Başka ek gelirleri de vardı. Çavuşun yönettiği şarkıcılar korosu gibi… Şeyh doğum, sünnet ya da düğün haberi alır almaz (Beldenin her yerinde muhbirleri vardı) şarkıcılar korosuna şenlik olan eve gitmelerini emrederdi…"*[217]

Hikâyeden de anlaşılacağı üzere zaviyenin hocası, çocukları şehirde yapılan merasimlerde ilahi söylemeye gönderir ve gelen parayı da cebine indirir. İnsanların, din eğitimi alsın diye gönderdikleri çocukları kendi çıkarları uğruna çalıştırır. Hikâyenin başlarında da belirtildiği gibi velilerin çoğu durumu bilmesine rağmen, bu tür yerlere olan saygısından dolayı susar. Çünkü dini eğitim verilen yerde yaşananları sorgulasa

---

[216] Keyyâli, "eş-Ṣadîḳân", *age.,* I/122.
[217] Keyyâlî, "eş-Şeyh 'aḳḳâbiyye", *age.,* I/202.

inancı ile ilgili kınanmaktan korkar. Onu engelleyecek kimse de olmadığı için şeyh, insanların dini duygularını istismar etmeye devam eder.

Hikâyenin devamında insanların saygıda kusur etmeyip, dediği her şeyi yaptıkları şeyhin gerçek yüzünü yine anlatıcı kahraman ortaya koymaktadır. Şeyh, insanların gözünü boyamasını iyi bilen, fakat gerçekte dinle imanla alakası olmayan biridir:

> *"Öğretmen; ilkokul, lise, sonra öğretmen okulu diye devam eden bir insan… Ama şeyhin düzeninin adı bile yok. Şeyh, fakat namaz kılmaz. Öğretmen, fakat öğretmez. Zühd ve dünya malını küçümsemeyle gösteriş yapar, fakat Perşembe grubundan az verenlere kin besler. Bunun yanında çocukların ailelerinin yanında yapmacık ve ikiyüzlü bir gülüş, bize gelince sopa, falaka ve iğrenç küfürler…"*[218]

Çocuklarını zaviyeye bırakmak için geldiklerinde, güler yüzlü ve samimi davranışlarda bulunan şeyh, aileleri gidip çocuklarla baş başa kaldığında gerçek yüzünü göstermektedir. Onlara küfürler edip dövmekte ve sözde onlara öğrettiği dini kendisi hiç yaşamamaktadır. Çocuklar, bunları evlerinde anlatsa bile halk, cehaletten dolayı olayı araştırma ihtiyacı bile hissetmemektedir.

Sözde din adına hizmet ettiğini söyleyen bu tür insanlar, halkın bu zayıf yönünü kullanmaktadır. Fakat kaçırdıkları ayrıntı, aslında çok önemli bir sosyal problemdir. Zira din adına bir şeyler yaptığını söyleyen herkesin, güzel davranışları temsil ettikleri dine atfedildiği gibi, işledikleri hatalar da şahıslar yerine dine dayandırılmaktadır.

> *"Dürüst ve iyi niyetli, hak ve hukuka riayetkâr, erdem ve ihsanı ilke edinmiş bir mümin olmak, samimi olmak demektir. Samimiyet ise, attığı her adımdan, verdiği her karardan art niyeti ve riyayı uzak tutmayı gerektirir. En önemlisi de dinini ve dinî değerleri dünya menfaatine kurban etmekten, Allah'ın rızası dışında rıza ve onaylar almak uğruna dinini feda etmekten şiddetle sakınmayı gerektirir. Din ile samimiyet arasındaki bu vazgeçilmez bağı kuramayan birçok kişi ve grup, tarih boyunca dinden faydalanarak*

[218] Keyyâlî, "eş-Şeyh 'aḳḳâbiyye", *age.*, I/204.

çeşitli kazançlar elde etme yoluna gitmiş, düşünce ve eylem bazında sapmalar yaşarken çıkarlarına dini alet etmekten çekinmemiş ve tarih boyunca din istismarı ile dini tahrif kol kola yürümüştür."[219] Bu nedenle dini temsilen toplumun önünde duran insanların bu gerçeği düşünerek çok daha dikkatli davranması gerekir.

Toplumların refah seviyesi, hayata karşı bakış açılarıyla doğrudan bağlantılıdır. Eğitim, insanların doğru bakış sahibi olmaları için önemli bir etkendir. Eğitimin yeterince ve doğru kaynaklardan alındığı toplumlarda insanlar, kendilerini ilgilendiren her konuda bilgi sahibi olurlar. Böylece dini ya da dünyevi herhangi bir meselede onları aldatmak ve duygularını istismar etmek isteyen kimselere fırsat vermemiş olurlar. Eğitim, bu anlamda her toplum için öncelikli çözülmesi gereken problemlerdendir.

Bununla birlikte halkın önünde duran din adamlarının da kendilerini toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak kadar geliştirmesi gerekir. Asıl vazifeli kişilerin, görevlerini eksik yaptığı toplumlarda ehil olmayan kişilere fırsat verilmiş olur. Sağlam kaynaklardan dinini öğrenemeyen halk, yanlış insanların yönlendirmelerine maruz kalacaktır. *er-Riyâżu's-Sundusiyye* (الرياض السندسية) adlı hikâyede din görevlilerinin kendilerini geliştirip insanlara daha fazla faydalı olmaması eleştirilir.

Hikâyede, 1949 yılında Suriye'de Cumhurbaşkanı seçilen Hüsnî ez-Zaîm'in bazı arkadaşları ona bir vesileyle ulaşmak isterler. Eczacı Zeynelabidin, Munîb el-'Aṭṭar ve cami imamı Şeyh Abdulfettah bunu nasıl yapacaklarını konuşmaya başlarlar. Munîp bir tebrik telgrafı çekme fikri sunarken İmam Abdulfettah, Hüsnî ez-Zâîm'in seçimden sonra yanlarına bile uğramadığını öne sürerek gerek olmadığını söyler. Konuşma bu şekilde devam ederken Munîb özelde Abdulfettah olmak üzere cami imamlarına *"Şeyh Abdulfettah, sen benim için yazar mısın? (Gerçi) Senin yirmi senedir minberde durup "Yâ ibâdallah, itteḳullah…" demekten başka bir marifetin yok."*[220] şeklinde ağır bir eleştiri de bulunur. İmam ise şu şekilde cevap verir:

[219] Görmez, *age.,* s. 9-10.
[220] Keyyâlî, "er-Riyâżu's-Sundusiyye", *age.,* I/98.

"Ben? Yalan! Kalk da sana Mısır müftüsünün bile yazamayacağı bir mektup yazayım, kalk. Bana, bilmiyor diyor, daha neler!"[221]

Dini liderlerin hikâyede eleştirilen durumu dikkate alarak sadece cami içerinde değil, hayatın her alanında halkın yanında olmalılardır. Böylece, hem onların sorunlarına çözüm üretebilir hem de imamın ve temsil ettiği dinin sadece camilerde söz sahibi olduğu düşüncesini kırabilir. Çünkü her ne kadar imamlara karşı toplumda bir saygı bulunsa da içten içe insanlar onların cami dışında vasıfsız ve etkisiz bireyler olduğunu düşünmektedir. Bu da böyle düşünen halkın değil, imametin mahiyetini kavrayamamış imamların suçudur. Bu dar düşüncelere sahip din görevlilerinden biri de *Yâ* iẖvân (يا إخوان) adlı hikâyede okullara gitmenin haram olduğunu söylemektedir.

Cuma hutbesinde imam, Züheyr Ḥemş isimli öğretmenden bahsederek onun evlilik hakkındaki düşüncelerini cemaate anlatır. "Evlilik ve benim aramda uçurum var" diyen öğretmene kızan imam, "Bu tür okullara çocukları göndermek haram" diyerek modern eğitim veren kurumları kötüler. Eleştiri, her ne kadar öğretmenin söylediği söz üzerine olsa da imam, hedef olarak okulları gösterir.

Birçok ülkede eğitim kurumları işlevsel görünse de metotlar hususunda halen yanlış uygulamalar bulunmaktadır. Özellikle geri kalmış toplumlarda eğitimde şiddet olayları günümüzde bile yaşanmaktadır. Fiziksel ve psikolojik baskı şeklinde ortaya çıkan şiddet olaylarının eğitimde görülmesini ve sonuçlarını bu bölümde ele alacağız.

2.2.4. Eğitimde Şiddet

Toplum içerisinde bireyin şiddet gördüğü ortamlardan birisi de eğitim kurumlarıdır. Öğretmen, öğrenci, yönetici gibi toplumun birer parçası olan bireylerin bulunduğu eğitim kurumlarında şiddet olayları sıkça görülebilmektedir. Çünkü eğitim kurumları, öğrencisi, öğretmenleri, yöneticileri ve çalışanlarıyla toplumun önemli bir parçasıdır. Ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Bu nedenle toplumla iç içe olan ve yine aynı toplumun içerisinde yetişmiş insanların idare ettiği eğitim kurumlarında da şiddet olayları yaşanabilmektedir.

[221] Keyyâlî, "er-Riyâżu's-Sundusiyye", *age.*, I/98.

Eğitim kurumlarında uygulanan şiddet de diğer sosyal alanlarda olduğu gibi fiziksel, duygusal ya da cinsel istismar şeklindedir. Bu konuda yapılan araştırmalarda yeteri kadar nesnel veriye ulaşılamamaktadır. Bu da yetkili mercilerin konuya hâkim olmaması ve gerekli önlemleri alamaması gibi olumsuz sonuçlara yol açmaktadır.[222] Özellikle doğu toplumlarında eğitim kurumlarına ve eğiticilere olan aşırı güvenden dolayı içeride olup bitenler fazla sorgulanmamaktadır. Böylece yaşanılan şiddet olayları da kimsenin haberi olmadan devam etmektedir.

Eğitim kurumlarında yaşanan şiddet olayları, eğitim sürecine olumsuz etkisi olan, istenmeyen bir şekilde sonuçlanan, öğrenci gelişimini engelleyen suç içerikli davranışlardır. Gelişmemiş ya da gelişmekte olan birçok ülkede bu şiddet olayları gözlemlenmektedir.[223] Geleneksel eğitimin yaygın olduğu toplumlarda ailelerin birçoğunda şiddetin ve aşırı disiplinin faydalı olacağı görüşü hâkimdir. *eş-Şeyh ʻaḳḳâbiyye* (الشيخ عقابية) adlı hikayede anlatılan olay, bu duruma güzel bir örnektir.

Hikâyede anlatıcı kahraman Mustafa, babası tarafından yaz tatilinde din eğitimi alması için bir zaviyeye götürülmek istenir. Zaviyenin şeyhi, sert tabiatlı ve öğrencilerine şiddet uygulayan biri olduğu için annesi ağlayarak buna engel olmak ister. Fakat babası öğrencilerin terbiyesi için bunun gerekli olduğunu düşünerek –çocuk istemese de- çocuğunu bu hocanın zaviyesine götürür. Hatta baba, hocanın uyguladığı eğitim metodunu överek, hocanın bir ya da iki hafta önce Şeyh el-Ḥaddâdîn'in oğlunun elini bilekten kırdığını anlatır. Ona göre ne kadar çok baskı varsa eğitim o kadar iyidir. Baba, çocuğun elinin kırılması, eğitim faaliyetlerinin devamı için normal ve övgüye layık bir durum olduğunu düşünmektedir.

Geleneksel eğitimde öğrencilerden beklenen ilk erdem itaattir. Bunun sağlanması için kullanılan en yaygın yöntem ise şiddettir.[224] Gelişmemiş toplumlarda kabul gören ve sonuçları önemsenmeyen bir yöntem olsa da şiddet, öğrenciler nezdinde kalıcı sorunlara sebep olabilmektedir. Hikâyenin birçok yerinde öğrencilerin şiddete maruz kaldığı açıkça anlatılmıştır.

---

[222] Ayan, *age.,* s. 54-55.
[223] Adak, *age.,* s. 83.
[224] İkram Çınar, "Eğitim ve Şiddet", *Çağdaş Eğitim Dergisi,* S. 254, s. 42.

Öğrencilerin gördüğü işkenceden mahallede yaşayanların da haberinin olduğu hikâyeden anlaşılmaktadır. Fakat daha önce de belirtildiği gibi özellikle zaviye gibi dini eğitim verilen kurumlara karşı, sorgulayıcı bir bakış açısı bazı kesimlerce ayıp sayılmaktadır. Zaviyede başlarına gelen olaylardan birisini kahramanımız şöyle dile getirir:

> *"Hocamızın elinden her çeşit işkenceyi gördük. Dövüldük, zaviyenin bir sınıfında tek ayaküstünde durduk, Hüseyin Efendi tokatlarla üzerimize atıldı ve yemekten mahrum edildik… Derdimizi sınıf arkadaşlarımız, akrabalar, mahallenin çocukları paylaştı. Tedbirle ve korkuyla bize ekmek attılar…"*[225]

Çocukları cezalandırmak için aç bırakan şeyhe karşı mahalleli sadece onlara ekmek atarak tepki göstermiştir. Bu kadarını da söylenildiği gibi korkarak yapmışlardır. Yine başka bir bölümde çocuklardan birisi ezberlediği sureleri okurken hata yapınca şeyhin yardımcısı Hamid tarafından şiddete maruz kalır ve falakaya yatırılır:

"Arkadaşım Burhan "ve'ż-żuḥâ ve'l-leylî izâ secâ" okuyordu. "eż-żuḥâ" lafzını imaleyle okudu. (Daha sonra bunun da doğru bir okuyuş olduğunu öğrendim.) Şeyh, zebânisi Hamid'e emredince ayaklarını kaldırdı ve falaka başladı. Yirmi, otuz belki daha çok sopa…"[226]

Hikâyede öğrenciler sadece şeyhin ve yardımcısının zulmüne maruz kalmaz. Aynı çatı altında yaşadığı belirtilen şeyhin eşleri ve çocukları da öğrencilere eziyet etmektedir:

"Şeyhin yeni karısı, eski hizmetçilere –bize- kızar, vurur ve terlik fırlatmaya başlardı. Şeyhin çocukları da bizim efendilerimizdi. Ağır sözlerle küfretseler, geçmişimize sövseler bile onlara cevap vermeye cesaret edemezdik…"[227]

Şeyh yaptığı işkencelerin yanı sıra, aynı zamanda öğrencilere şahsi işlerini de yaptırmakta, hatta onları kullanarak üzerlerinden para bile kazanmaktadır. Anlatıcı

[225] Keyyâlî, "eş-Şeyh 'aḳḳâbiyye", *age.*, I/204.
[226] *Aynı eser,* I/205.
[227] *Aynı eser,* I/201-202.

kahraman Mustafa, hocanın kendilerine yaptırdığı işleri *"Pazardan ihtiyaçlarını alır, temizlik, süpürme, yemek pişirme, kuyudan su çekme, pınardan içme suyu getirme gibi ev işlerini yaparız..."*[228] diye anlatırken hikayenin devamında doğum, sünnet gibi özel günlerde kurstaki çocuklarla birlikte ilahi söylemeye gittiklerini ve kazanılan paraların da şeyhin cebine girdiğinden daha önceki bölümde bahsetmiştik.

İbnu'l-'ammi fî ṣaffii'ş-şehâde (ابن العم في صف الشهادة) adlı hikâyede ise anlatıcı kahraman, amcaoğlu Abdulgafûr'un çok sınıf tekrarı yaptığını anlatır. Fakat kahramanın ailesinde eğitim hayatında başarısız olan tek insan Abdulgafûr değildir. Babasının amcalarından olan Ahmed de küçüklüğünde yaşadığı başarısızlık nedeniyle akranları arasında epeyce meşhur olmuş birisidir. Amcaoğlu ile merhum Ahmed arasındaki fark, Ahmed'in eğitim gördüğü sırada psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalmış olmasıdır. Küçük çocukların gittiği Kur'an kursunda Ahmed, bir sureyi okuyamadığı için hocası tarafından dövülür. Hikâyede bu durum şu şekilde anlatılmıştır:

> *"Atalarımızın neslinden bir amcamız Kur'an kursu öğrencileri arasında epey meşhurmuş. Kursta kolay surelerden el-Hamd, muavezeteyn, es-Samediyye, Tebbet yedâ, Nasr, Kafirun ve Kevser surelerinin yarısını okurmuş. "İnne şânieke huve'l-ebter" ayetinin "inne"sine kadar. Merhum Ahmed oraya gelince tıkanırmış. Sonrasını imkânı yok okuyamazmış. Hatta dağ yerinden oynar da Ahmed "inne"den sonra tek kelime okuyamaz diye düşünülürmüş. Hocanın öğrencilere, "Ahmed "inne"yi söylediğinde ayetin kalanını hep birlikte bağırarak söyleyin" ikazı da çözüm olmamış. Hoca neredeyse her gün her takıldığında falakaya yatırırmış ama fayda etmemiş."*[229]

Hikâyede bahsi geçen öğrenci bir sureyi okuyamayıp takıldığı için şiddete maruz kalmıştır. İlk olarak kendi arkadaşlarının arasında defalarca rencide edilerek çocuğun öğrenmesi çok daha zorlaştırılmıştır. Baskı altında öğrenmenin olmayacağı, olsa bile durumu kurtarmak amacıyla geçici bir öğrenme olacağı gerçeği göz ardı edilmiştir. Sonrasında ise çocuk falakaya yatırılarak fiziksel şiddete maruz kalmıştır. Bu tür

[228] Keyyâlî, "eş-Şeyh 'aḳḳâbiyye", *age.*, I/200.
[229] Ḥasîb Keyyâlî, *Ḥikâyâtu İbni'l-'amm,* Dâru'l-yenâbî' li'n-neşri ve't-tevzi', Dımaşk 1992, s. 20.

durumlarda öğrencinin okula ya da Kurân kursuna karşı nefret duyguları beslemesi, bunları çağrıştıran her şeye önyargıyla yaklaşması kaçınılmazdır. Nitekim hikâyenin devamında Ahmed'in kursa devam etmek istemediği ve bıraktığı belirtilmiştir.

Okullarda ve dini eğitim kurumlarında bu tür şiddet olayları, devlet tarafından yasaklansa bile denetim altında tutulmadan istenilen sonuca ulaşılamayabilir. Eğitici konumundaki kişilerin şiddete karşı meyilli olmaları, bu tür olayların tamamen ortadan kaldırabilmesi için büyük bir engeldir. Nitekim hikâyenin sonlarında anlatıcı kahraman, babası memur olan bir arkadaşından okullarda dayağın yasaklandığını duyar. Fakat hocalar müfettişlerin korkusuyla sopalarını sadece bir süreliğine minderlerin altına saklamakla yetinirler. Olaylar durulup, teftişin bittiğinden emin olduklarında, zaviyedekiler çocuklara karşı eski muamelelerine devam ederler.

Ḥallaḳu'l-ḥâre (حلاق الحارة) adlı hikâyede eğitimin şiddet ve kabalıkla daha etkili olacağı savunulan bir bölüm bulunmaktadır. Mahallenin berberi Abdülhamid, ilkokul öğretmeni Mustafa beyi traş ederken, ikili bir yandan da sohbet etmektedir. Konu eğitime geldiğinde klasik usulde eğitimi savunan Abdülhamid, bu görüşünü destekleyen şu sözleri söyler:

"Hat hocamız merhum Şeyh Berekât –Allah rahmet eylesin- zalim biriydi ama bize öğretti."[230]

Berber, eğitim gördüğü yıllarda muhtemelen şiddete maruz kaldığı bir hocasından "zalim birisiydi" diyerek bahseder. Fakat buna rağmen rahmetle andığı hocasının iyi de bir eğitici olduğunu söyler. Bu tür eğitim yöntemlerinde, istisnası olsa bile çoğunlukla eğitim-öğretime karşı soğumuş bireyler yetişmektedir. Şiddet anlık düşünüldüğünde öğrenci üzerinde oluşturduğu baskı nedeniyle, şiddeti uygulayan kişi tarafından bir başarı olarak algılanabilir. Korkusundan dolayı eğitimcinin istediğini yapması, öğrencinin uyum sağladığı ve istenilen düzeye geldiği izlenimi verebilir. Fakat çoğu zaman bu durum, öğrencinin ruhunda derin izler bırakmakta ve kişiliğinde büyük yaralar açmaktadır. Bu da öğrencinin hayatını büyük anlamda etkilemektedir. Hikâyenin

[230] Keyyâlî, "Ḥallaḳu'l-ḥâre", *age.,* II/332.

devamında öğretmen Mustafa beyin modern eğitim sistemini savunması üzerine Abdülhamid sözünü keserek şunları söyler:

"Bana karşı sabırlı ol. Sana yemin borcum yok ama vallahi dayak cennetten çıkmadır."[231]

Yine hikâyenin ilerleyen kısımlarında Abdülhamid bu görüşünü savunmaya devam eder. Çırağına sert davranan ve sürekli bağıran berbere, ilkokul öğretmeni "Kendi haline bırak" diyerek müdahale eder. Berber ise dayakla eğitimin daha etkili olacağı görüşündedir.

Mu'îdu'l-kulliyye (معيد الكلية!) adlı hikâyede ise karşımıza eğitimde şiddet uygulayan başka birisi, kurum müdürü çıkmaktadır. Okul öğretmenlerinin eğitim yöntemlerine müdahale eden müdür, onların eğitirken biraz daha sert ve baskıcı olmalarını beklemektedir. Hikâyede bir yurtta öğretmenlik yapan Suphi Hoca, çocukların bütün yaramazlıklarına rağmen onlara şefkatle davranmaya çalışır. Fakat yurt müdürü bu durumdan rahatsız olur ve Suphi Hoca'yı uyarır. Hoca bu durumu şöyle anlatmaktadır:

> *"Dün müdür bana: "Suphi Hoca, sen çocuklara yumuşak davranıyorsun, çenen de düşük, Üzerlerine düşmen lazım, çocukları namaza teşvik etmediğini duydum, sen de biliyorsun ki okulumuzun şöhreti dini vecibeleri zamanında yerine getirtmemizden geliyor. Müdür bunu tehdit, alay ve nasihatle karışık olarak söyledi.*[232]

Eğitimde şiddet olayları kesinlikle tasvip edilebilecek bir şey değildir. Fakat eğitim kurumlarında öğrencilerin bazı tutumları da eğitmenleri buna sevk edebilecek kadar ileri gidebilmektedir. Hikâyede öğretmen, çocukların derslerde olan ilgisizliği nedeniyle zorlanmaktadır. Çocuklar şımarık ve yaramaz olarak yetiştirildikleri için okulda öğretmenlerin uyarılarını dikkate almazlar. Bu durum eğitim öğretimin kalitesini düşürmekte, hatta imkânsız hale getirmektedir. Suphi hocanın yaşadığı sorunlardan birisi de hikâyede *"Hoca, altmıştan fazla öğrencisi olan sınıfa girdiğinde gürültü,*

[231] Keyyâlî, "Ḥallaḳu'l-ḥârre", *age.*, II/332.
[232] Keyyâlî, "Mu'îdu'l-kulliyye", *age.*, I/23.

bağrış ve küfürle karşılaştı. Şımarık öğrencilerden birisi öğretmen masasına oturmuş hocalardan birini taklit ediyordu. Bir diğeri sıraların arasında sallanıp bir arkadaşını tekmeliyordu…"[233] şeklinde anlatılmıştır.

Yine çocukların yaramazlık yaptığı ve öğretmenin ders anlatmakta zorlandığı bir gün sınıfa aniden müdür ve bir hoca daha girer. Müdür çocuklara öfkeyle bağırmaya başlar:

"Burası erdemin ve Allah'a itaatin öğrenildiği, hocalara saygı gösterilen bir okul. Han ya da ahır değil…"[234]

Öğrencilerin şımarıklığının ve tembelliğinin üstesinden gelemeyen Suphi hocaya müdür, son çare olarak cezalandırmasını ve bu konuda tam yetkiye sahip olduğunu, *"Suphi hoca, ceza istiyorum. Bir şeylerden menet mesela. Bu hınzırları sınıftan kovmaya kadar yetkilisin."*[235] sözleriyle bildirmiştir.

Eğitimde şiddet olayları öğrencilerin sosyal, zihinsel ve psikolojik yönden olumsuz etkilenmelerine neden olabilir. Daha kaliteli bir eğitim amacıyla başvurulan bu yöntem, aslında öğrencilerin daha pasif, korkak ve içe kapanık bireyler olmasına neden olmaktadır. Ayrıca öğrencilerin eğitim kurumlarına ve eğitmenlere olumsuz bir tavır takınarak uzaklaşmaları da bu işin başka bir boyutudur. Özellikle dini eğitim veren kurumlarda bu tür olayların yaşanması sonucu bireyin mensubu olduğu dinden uzaklaşması ve dine karşı bir düşmanlık beslemesi muhtemeldir.

Risâle min ebin 'âmilin ilâ ibneteyhi 'indemâ tekburân (رسالة من أب عامل إلى ابنتيه عندما تكبران) adlı hikâyede Beşşar el-Haddâd isimli kahramanın küçükken okulda yaşadığı bir olaydan dolayı derslere karşı nefret nasıl ettiği anlatılır. Hikâyede adamın, Nedâ ve Sehâ isimli kızlarına yazdığı mektup konu edilmiştir. Baba kızlarına çocukluğundan bahseder ve bir bölümde, okul hayatı ile ilgili bir gerçeği de açıklar. Küçükken matematik öğretmeninden gördüğü şiddet sonucu o dersten nefret ettiğini ve

[233] Keyyâlî, "Mu'îdu'l-kulliyye", *age.,* I/24.
[234] *Aynı eser,* I/25.
[235] *Aynı eser,* I/26.

bir daha derse karşı ısınamadığını söyler. Baba, kızlarına bu kötü hatırasını şu sözlerle anlatır:

> *"Okulda kötü değildim. Arapça, Fransızca ve alan derslerinde (tarih ve coğrafya diye isimlendirdiklerimiz gibi) kötü değildim. Fakat matematik derslerinde zayıftım. Doğuştan yeteneksiz değilim aslında. Ama ikinci sınıftan beşinci sınıfa kadar beni sınıftan kovan rahmetli matematik öğretmenim Hasan Efendi, beni bu dersten soğuttu. Bize altı kere sekiz dediğinde çeyrek saniyede kırk sekiz cevabı veremedik diye falakaya yatırdı. Ayaklarımızın derisini soydu it oğlu. Vurduğunda sanki bize eski bir intikamı varmış gibi vururdu."*[236]

Hikâyede kızlarına mektup gönderen baba, çocukluk yıllarında yaşadığı kötü bir hatırasından bahseder. Okul derslerini sevip başarılı olmasına rağmen matematik öğretmeninden gördüğü psikolojik baskı nedeniyle o derse karşı olumsuz duygular geliştirmiştir. İleriki yıllarda edindiği bu önyargıyla bu dersten hiçbir zaman başarılı olamamıştır. Bu örnekte olduğu gibi eğitim kurumlarında uygulanan şiddet olayları bilinenin aksine çoğunlukla fiziksel değil, psikolojik baskı şeklindedir. Çünkü eğitmenlerin çoğu uyguladığı bu şiddet türünün farkında bile değildir. Geleneksel diye tabir edilen eğitim sisteminde öğrenciden tam bir itaat beklenildiği için, bunu sağlayacak her türlü yöntem doğru kabul edilmiştir. Böylece fiziksel anlamda bir şiddet olayı yaşanmamış olsa da birçok öğrenci öğretmeni tarafından aşağılanma, küçük düşürülme, sınıftan kovulma, hakaret görme ya da alay edilme nedeniyle okula ve dolayısıyla eğitime karşı soğuma yaşamaktadır.

Eğitim alanında yaşanan en büyük sorunlardan birisi de kız çocuklarının okula gönderilmemesi ya da okullarda ayrımcılığa maruz kalmasıdır. Günümüzde azalmış olmasına rağmen, çoğu toplumda izleri görülen bu olay geçmişte çok daha sık yaşanmaktaydı. Özellikle geri kalmış toplumlarda, kız çocukları birçok hayati haktan mahrum edilmiştir. Bu bölümde kız çocuklarının karşılaştığı eğitim problemlerine değineceğiz.

[236] Keyyâlî, "Risâle min ebin 'âmilin ilâ ibneteyhi 'indemâ tekburân", *age.,* III, 81.

2.2.5. Kızların Eğitimi ve Yaşanan Problemler

Bir toplumun gelişebilmesi için kadın-erkek bütün bireylerinin yeterli derecede eğitim alması gerekir. Özellikle de kadınların eğitimi daha da önemlidir. Zira kadının eğitimli olması çocukların da eğitimli olması anlamına gelir. Geleceğin bireylerini yetiştirecek olanlar anneler, yani toplumun kadınlarıdır.[237] Onların cahil kalıp, çağın getirdiği yeniliklerden ve özellikle tehlikelerden habersiz olmaları, yetiştirecekleri çocukların da aynı tehlikeyle karşı karşıya kalması anlamına gelir. Bu nedenle bir toplumun bütün bireyleri için eğitim önemli olmasına rağmen kadınların eğitimi biraz daha önem arz etmektedir.

Fakat eğitim şartları yetersiz olan toplumlarda yaşanan en büyük problemlerden birisi de, kadınların okula gönderilmeyip eğitim almalarının engellenmesidir. Kadın fıtratının nezaketinden dolayı aile bağlarını korumak, toplumda oluşan hiyerarşinin bozulmasından korkmak gibi birçok nedenle kız çocukları okula gönderilmemektedir. Özellikle bazı Müslüman ülkelerde dinin yanlış yorumlanması sonucu kadınların çalışması dine karşı gelmek olarak anlaşılmıştır.[238] Okula gönderildiklerinde iş hayatına doğru adım atmış olacakları düşünülmüş, bu nedenle eğitim almaları engellenmiştir.

Fakat *et-Tûm* (التوم) adlı hikâyede olduğu gibi bazı aileler, kızları okuduğu takdirde bunu erkeklerle olan ilişkilerine alet edecekleri zannına kapılmıştır. Hikâyede bir çobanın kızı olarak anlatılan Şehriban, babası tarafından okula gönderilmemiştir. Hikâyede bunun gerekçesi babanın, okuma yazma öğrendikten sonra kızının yabancı erkeklere aşk mektubu yazacağı endişesidir.

Benzer bir durum da *Ḥallaḳu'l-ḥâre* (حلاق الحارة) adlı hikayede anlatılmıştır. Mahallenin berberi Abbdülhamid bekârdır. Annesi evlenme yaşının gelmiş olduğunu düşünerek onu baş göz etmek ister. Evlilik hakkında konuştukları bir gün annesi, komşu kızı Fetûm'u önerir. Annesi, kızın babası tarafından okuldan alındığını ve okula devam etmediğini söyler. Annesine göre bu yapılan kız için doğru bir karardır. O kızın okul hayatının bitirilmesini tasvip etmektedir. Bu kararını diğer hikâyede olduğu gibi *"Okuyup da erkeklere aşk mektubu mu yazacak?"* diyerek savunur.

---

[237] Hüseyin Öztürk, *Eğitim Sosyolojisi*, Hatiboğlu Yayınları, Ankara 1993, s.52-53.
[238] Tezcan, *age.*, s.203.

Her iki hikâyede de benzer durum görülmektedir. Her ikisinde de kız babaları ileride yaşanma ihtimali olan bir olaya karşı böyle bir düşünce içine girmişlerdir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, okuma yazma öğrenmelerini engellemekle, okula göndermemek arasındaki farktır. Bu hikâyelerdeki durum, tamamen hayali bir korkuyla kızların eğitimden mahrum edilmesidir. Ama diğer yandan kızlarının eğitim görmelerini destekleyip, olumsuzluklar nedeniyle okula göndermeme düşüncesinde olan aileler de bulunmaktadır. Özellikle günümüzde okulların durumu düşünüldüğünde ailelerin çocuklarını göndermekte tereddüt etmeleri abes bir durum değildir.

Doğu toplumlarında genellikle kız çocuklarının çok daha erken yaşta evlenmesi gerektiği düşüncesi hâkimdir. Buna bağlı olarak da ergenlikten sonra evliliğe hazırlık, okullardaki güvensiz ortam ve namus kaygısı ile kız çocukları okula devam edememektedir. Okullardaki karma eğitim de göz önünde bulundurulduğunda ailelerin endişeleri artmaktadır. Geçmişteki kadar olmasa da kız çocukları yine değersiz ve geri plandadır. Bunun nedeni ataerkil yapıdaki ailelerin kız çocuklarını zayıf ve her daim korunmaya muhtaç olarak görmeleri ve evleneceği güne kadar bir emanet gözüyle bakmalarıdır. Dış dünya ve özelde okul, kız çocukları için tehlikeli görüldüğü için gitmelerine gerek duyulmamaktadır.[239] Daha doğrusu gitmemeleri kız çocuklarının maddi ve manevi zarar görmemesi açısından doğru görülmektedir.

Kız çocuklarının okula gönderilmemesi her toplumda geri kalmışlığın bir göstergesi kabul edilse de çoğu aile, özellikle günümüz şartlarında kız çocuklarını korumak amacıyla bu konuda tedbirli davranmaktadırlar. Çünkü modern eğitim kurumlarında tamamen maddi değerlere yönelik verilen eğitim, buralarda yetişen gençlerin ahlaki değerlerden yoksun olmasına neden olmaktadır. Son zamanlarda öğretmenlerin öğrenci üzerindeki söz haklarının büyük ölçüde alınmasıyla aslında, okullara görünmeyen bir kargaşa hâkimdir. Bu şartlar göz önünde bulundurulduğunda kız çocuğu olan ailelerin tedbirli davranmaları garip görülmemelidir.

Eğitim, insanlığın gelişmesi noktasında tarih boyunca en büyük rolü oynayan etkendir. Yeterli seviyede eğitim almak her insanın tabii hakkıdır. Fakat çeşitli faktörler bu hakkı sekteye uğratmakta ya da engellemektedir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde

[239] Yiğit, *age.,* s. 90.

birçok insan ya yetersiz eğitim hakkına sahip ya da tamamen mahrumdur. Bu duruma sebep olan faktörler, hikâyelerde de görüldüğü gibi toplumun yaşadığı sosyal problemlerdir. Ayrıca eğitimden herhangi bir sebeple geri kalmış bireyler, eğitim görmüş kişilere kıyasla toplum adına daha fazla sorun çıkarmaktadır. Bunu engellemenin yolu, her bireyin yeterli derecede eğitim almasıdır. Aksi takdirde duyduklarını araştırmadan kabullenen, mesnetsiz bilgilerin peşinde koşan cahil insanların sayısı artacaktır.

Eğitimle ilgili problemleri ve bunların Hasîb Keyyâlî'nin hikâyelerine yansımalarını inceledikten sonra bu bölümde sağlık alanında yaşanan toplumsal problemleri ele alacağız.

2.3. SAĞLIK PROBLEMLERİ

Sağlık toplum için vazgeçilmez bir ihtiyaç olup toplumun devamlılığı için esastır. Bir toplumun devamlılığını sağlayacak olanlar sağlıklı insanlardır. Hastalıklar ve ölümler hem bireyin ailesi hem de yaşadığı toplum için sosyal bir sorundur. Bütün sosyal sorunların birbirinin sebebi olabileceği gerçeği sağlık sorunları için de geçerlidir. Örneğin, hanedeki ekonomik geliri sağlayan bireyin hastalanması ile evin gelir kaynağında sekteye uğrama, aynı zamanda sağlık giderleri nedeniyle ekonomik durumun daha da kötüye gitmesi gibi yeni sorunlar ortaya çıkabilir.[240] Sağlık olmadan birçok insani faaliyetin aksayacağı ve diğer sosyal problemleri de tetikleyeceği bilinen bir gerçektir. Bu nedenle bu durum, toplumumuzda "Her şeyin başı sağlık" olarak özetlenmiştir.

Sağlığın sosyal problem olması durumu ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına göre değişkenlik gösterir. Gelişmekte olan ülkeler için sağlığa sosyal sorun niteliği kazandıran faktörler bulaşıcı hastalıklar, halkın bilinç düzeyi, sağlık hizmetlerinde yetersizlik, sağlık hizmetlerine ulaşımda sorun olarak değişkenlik gösterir. Gelişmiş ülkelerde bu faktörler maliyetteki artışlar, yaşlıların bakım ihtiyacı, stres kaynaklı ruhsal hastalıklar, sağlık hizmetlerinde yaşanan eşitsizlik olarak değişir.[241] Bu temel faktörlerin yanı sıra toplumların durumuna göre değişkenlik gösterebilen farklı etkenler de karşımıza çıkmaktadır. Sağlık alanındaki en önemli problem, sağlık hizmetlerinin hiç olmaması ya da yetersiz olması durumudur.

2.3.1. Sağlık Hizmetlerindeki Yetersizlik

Sağlık sorunlarının başında özellikle küçük yerleşim yerlerindeki sağlık hizmetlerinin olmaması ya da yetersiz olması sayılabilir. Bu tür yerleşim yerlerinde yaşayan insanlar, sağlık hizmetlerinden yararlanabilmek için ilçe ya da illere gitmek zorunda kalırlar. Öyle yerlerde acil müdahale gerektiren hastaların akıbeti çoğunlukla ölüm olur. Bunun yanında köy, kasaba gibi yerlerde görevli bulunsa bile görevini kötüye

[240] Demirbilek, *age.,* s.147.
[241] *Aynı eser,* s.148.

kullanması ve işini ciddiye almaması da halkın sağlık problemlerinin devam etmesine sebep olur.

Ṭabîbu'n-nâḥiye (طبيب الناحية) adlı hikâyede yukarıda bahsedilen duruma örnek bir kasabadan bahsedilmektedir. Kasabada tek bir doktorun görev yaptığı bir sağlık ocağı bulunmaktadır. Bu nedenle halk, sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamaz. Sabah erkenden açılan sağlık ocağına halk akın eder ancak, çok kalabalık olduğu için hiçbiri derdine deva bulamadan evine dönmek zorunda kalır. Bu durum hikâyede şu şekilde anlatılır:

"Ebu Amr muayenehanenin kapısını açtığında köylüler ve kasaba halkı akınla gelir ve avluya yığılırlardı. Başları ve kolları sargılı hasta çocuklar, soluk benizli kadınlar ve gözleri çıban gibi adamlar… Feryatlar yükselir, etrafa ter ve hastalık karışımı bir koku yayılırdı…"[242]

Hasta sayısının çok fazla olduğu kasabada yeterli sağlık personelinin bulunmaması, doktorun da hastalara yeterince zaman ayırıp kaliteli hizmet vermesini imkânsız hale getirmektedir. Kasabanın nüfusuna oranla orada çalışan tek bir doktorun, yeterince ve kaliteli bir hizmet vermesi beklenemez. Hikâyede durum tam beklenildiği gibidir. Her gün dertlerine deva bulma ümidiyle sağlık ocağına gelen hastalar, ya hiç muayene olamadan ya da geçiştirilerek evlerine dönmektedir.

Çeşitli sebeplerle yetersiz olan sağlık hizmetlerinin yanında halk, bazen de doktorların insanlık dışı muamelesine maruz kalmaktadır. Bu problem sadece kırsal kesimlerde değil, bütün hastanelerde karşımıza çıkabilmektedir. Hasta psikolojisinden anlamayan, doktorluğu sadece muayene etmek olarak düşünen ve bu işten para kazanmayı asıl amaç edinen bazı doktorlar, sağlık hizmetlerinde büyük engel teşkil edebilmektedir. Zira bu tür anlayışa sahip birisinin, hastanın fiziksel ve duygusal anlamdaki hassasiyeti düşünüldüğünde, hastaya bir faydası olmadığı görülmektedir. Bu durum, çoğu zaman hasta yakınlarının uyguladıkları şiddet olaylarında da birincil sebep olmaktadır. Bu nedenle doktor veya sağlık sektöründe bulunan bütün personelin, bu

[242] Keyyâlî, "Ṭabîbu'n-nâḥiye", *age.*, I/57.

konudaki duyarsızlıkları sağlık hizmetlerinde yaşanan önemli bir problem olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Bir toplumun üyesi olan herkesin orada sunulan sağlık hizmetlerinden eşit bir şekilde faydalanması, temel insani haklardan birisidir. Bu durumun ihlal edildiği durumlarda, toplumsal bir dengesizlikle birlikte farklı problemler de ortaya çıkabilir. Örneğin, herkesin farklı derecede hizmet aldığı bir ortamda bu imkândan tam anlamıyla yararlanamayan kesim, toplumda huzursuzluğa neden olabilir. Bu nedenle hikâyelerde karşımıza çıkan bazı kahramanların yaptığı gibi, aynı hizmetlerden yararlanmak adına yasal olmayan yolları tercih eden insanların sayısı da artar.

Yine *Ṭabîbu'n-nâḥiye* (طبيب الناحية) adlı hikâyede zaten çok kısa süren muayene sırasında Doktor Resmi Efendi'nin bir de hastaları azarladığı görülmektedir. Doktor bu şekilde, bir gün içinde yüzlerce hastaya bakar! Bu durum hikâyede şöyle anlatılır:

> *"Doktor masanın kenarında hoşnutsuz ve tiksinerek otururken, hemşir Ebu Amr'a hastaları içeri birer birer almasını emrederdi. Karşısına hasta gelince onu azarlar, hasta daha birkaç adım atınca "Evet, neyin var" derdi. Zavallı da afallar, reçete yazıncaya kadar ağzını neredeyse hiç açmazdı. Kapının eşiğinde duran Ebu Amr'a "Oğlum, diğerini gönder" diye bağırırdı. Bu şekilde bir saatten daha az bir sürede yüz-iki yüz kişinin muayenesi tamamlanırdı. Muayenehane boşalır, gelen giden kesilir ve her şey biterdi…"*[243]

Hikâyede çok fazla olan hasta sayısına karşı bir tane doktorun bulunması, hastalara ayırılan vaktin azalmasına, dolayısıyla da hizmet kalitesinin düşmesine neden olmaktadır. Hatta doktor, neredeyse hastaları ayaküstü dinleyerek, hiç muayene etmeden ilaç yazmaktadır. Bu şekilde muhtemelen hastalara doğru bir teşhis koyamamakta ve verdiği ilaçlar da belki de hastalara fayda vermemektedir.

Tilke'l-eyyâm (تلك الأيام) adlı hikâyede köyde doğum sırasında yaşanan bebek ölümleri ele alınmıştır. Bunun sebebi yine, sağlık hizmetlerinin yetersiz olması ya da hiç olmamasıdır. Hikâyede anlatıcı kahraman doğum işini yapan ebelerin az olup

[243] Keyyâlî, "Ṭabîbu'n-nâḥiye", *age.*, I/58.

doğumun çok fazla olmasını *"Beldemizde bir ebe bin bebeğin göbek bağını kestiğinde "Musa'sını gömdü" denir. Mesela beni doğurtan ebenin on Musa gömdüğünü söylüyorlar"*[244] sözleriyle anlatır. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere anlatıcı kahramanın ebesi on bin bebeğin doğumunda bulunmuştur. Bu da çok fazla sayıda doğum olmasına rağmen ebe sayısının ne kadar da az olduğunu gösterir. Hikâyede anlatılan beldede halkın arasından gönüllü olan kişiler bu işi üstlendiğine göre sağlık hizmetlerine ulaşmanın zor olduğu anlaşılmaktadır. Hikâyenin devamında sağlıksız bir ortamda, yetersiz imkânlarla yapılan bu doğumlarda, birçok çocuğun da hayatını daha doğmadan kaybettiği belirtilmektedir. Bu durum şu şekilde anlatılır:

"Eğer çocuklar ana rahminden kolayca doğarsa sorun yok. Ama nazlanır yani doğum zorlaşırsa alan da Allah veren de Allah… Yapacak bir şey yok. Bir, iki, bazen de dört ya da on çocuğunu bu şekilde kaybetmiş birçok aile tanıyorum…"[245]

Birçok küçük yerleşim biriminde birçok anne ya da çocuğu hayatını kaybetmektedir. Bunun sebebi hikâyede olduğu gibi doğumların, yeterli donanım olmadan yapılmaya çalışılmasıdır. Birçok ölüm olayı da özellikle kış şartlarında doğum için çıkılan uzun yolculuklarda gerçekleşmektedir. Bu ölümler, ulaşım imkânlarının kısıtlı, kış şartlarının çetin olduğu bölgelerde doğum hastanelerine giderken yaşanmaktadır.

Sağlık hizmetlerinin yetersiz veya kötü olduğu küçük yerleşim yerlerinde yeni bir problem ortaya çıkmaktadır. Bu da sağlık alanında hiçbir eğitimi olmayan kişilerin doktorluk yapmaya kalkmalarıdır. Hizmetin olmayışı ve bu durumu takip etmesi gereken yetkililerin duyarsızlığı bu tür problemlere kapı aralamaktadır. Halkın içinden kimileri de bu durumu fırsat bilerek suiistimal etmekte, halkın bu temel ihtiyaca kendilerince alternatif üreterek para kazanmayı hedeflemektedirler. Buna örnek bir durum *Ḥallâḳu'l-ḥâre* (حلاق الحارة) adlı hikâyede anlatılmaktadır.

Mahallede berberlik yapan Abdülhamid, bir gün yakınlarda bir dişçi muayenehanesi açıldığını duyar. Dişçinin çırağı Kasım Râzi berberin çırağı olan Yusuf'un arkadaşıdır. Abdülhamid çırağı vesilesiyle tanıştığı Kasım'dan, dişçiyle ilgili

[244] Keyyâlî, "Tilke'l-eyyâm", *age.,* II, 499.
[245] *Aynı eser,* 499.

bilgiler edinir. Muayene ücretlerini duyunca soluğu diş doktoru Serkis'in yanında alır. Doktorla dostluk kurarak ondan meslek hakkında bir şeyler öğrenmeye çalışır. Aradan biraz zaman geçer ve Doktor Serkis vefat eder. Bunun üzerine Abdülhamid berber dükkânını kapatıp diş muayenehanesini satın alır. Doktordan öğrendiği birkaç bilgiyle gelen hastaları tedavi etmeye karar verir. Fakat daha ilk hastada işler karışır. Hastanın şikâyeti üzerine polis muayenehaneyi kapatır. Abdülhamid berber dükkânına geri döner ancak bu sefer de dükkânda gizli gizli muayeneye devam eder.

2.3.2. Sağlık Hizmetlerinde Eşitsizlik

Sağlık hizmetlerinden faydalanma hususunda sınıf, ırk, cinsiyet ve etnik köken dayalı eşitsizlik yaşanabilmektedir. Bu eşitsizlikler gelişmekte olan ülkelerde çoğunlukta olmak üzere gelişmiş ülkelerde de görülebilmektedir. Genellikle bireyin sosyo-ekonomik statülere sahip olması daha kaliteli sağlık hizmeti alacağını gösterir. Yani hastalık ve ölüm oranlarındaki artış yoksulluk seviyesi ile doğru orantılıdır.[246] Özel sağlık kurumlarında gözetilen bu ayırım normal karşılanabilir ancak, devlete ait kuruluşlarda bu büyük bir problemdir. Çünkü devlet ve onun görevlendirdiği doktor, statü gözetmeksizin her vatandaşa eşit miktarda hizmet vermek zorundadır. Bu, her vatandaşın temel haklarından biridir.

Ṭabîbu'n-nâḥiye (طبيب الناحية) adlı hikâyede bu durumun tipik bir misali görülür. Hikayede bahsedilen kasabada fakir olanların sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için belediyeden fakirlik belgesi almaları gerekmektedir. Sağlık güvencesi olmayanların aldığı bu belge, muayene sırasında gösterilmek zorundadır. Doktor, fakirlik belgesi ile muayene olanlarla ücretli muayene olanlara çok farklı muamele eder. İlçeden fakirlik belgesi alan köylüler muayeneye geldiğinde doktorun yüzü değişir ve öfkelenir. Anlatıcı kahraman bu durumu şöyle ifade eder:

> *"Bu gelenler ilçe idare meclisinden aldıkları fakirlik durum belgesi ile ücretsiz muayene olurlardı. Köylü belgeyi cebine koydu mu, sağlık ve afiyete götürecek bir pasaport sahibi olduğunu, doktorun sadece belgeyi görmesiyle selam ve hürmetle elini kaldıracağını, köylünün üzerine*

[246] Demirbilek, *age.*, s.149.

titreyeceğini, onu itina ile muayene edeceğini zannederdi. Fakat kasaba doktoru Resmi Efendi'yi bilenler bu fakirlik durum belgesini kuşanmanın faydasız olduğunu da bilirlerdi. Doktor bu belgeden tiksinir ve nefret ederdi. Birinin elinde bu belgeyi görünce ağır bir küfür işitmiş gibi öfkelenirdi. Sayıları yüzün üstünde bile olsa belgesi olanlara gününün sadece bir ya da birkaç saatini ayırırdı ki sayıları her geçen gün artardı…"[247]

Yukarıda da bahsedildiği gibi kasabanın doktoru fakirlik belgesi olmayıp ücretli muayene olmak isteyenlere bambaşka davranır ve onlarla özel olarak ilgilenir. Bu hal şöyle hikâye edilir:

"Fakat fakirlik durum belgesi olmayan, yani muayeneden sonra elini uzatıp bebek kundağı kadar deri cüzdanını çıkartan hastalara gelince, Resmi Efendi başka insan olurdu… Baldan tatlı, yumuşak huylu, komik ve esprili…"[248]

Ṭabîbu'n-nâḥiye (طبيب الناحية) hikâyesinde olduğu gibi *el-İttifaḳ* (الاتفاق) adlı hikayede de devletin verdiği görevi kötüye kullanan ve hastalara parayla özel muamelede bulunan bir doktordan bahsedilir. Yaşlı bir kadın, hasta olan kızını doktor Mâhir'in muayenehanesine getirir. Muayene olmak isterler. Fakat görevini kötüye kullanan doktor, yaşlı kadının parasının olmadığını öğrenince çok öfkelenir ve şöyle bağırır:

"Kör olasıca… Ben dünyanın öbür ucundan hastaları bedava tedavi etmeye mi geldim? Çık git, lanet olsun. Paran mı bitti ha? Sana bin defa söyledim. Git başka para getir de kızını tedavi ettir…"[249]

Doktor yaşlı kadına, kızını tedavisi için iki yüz elli lira getirmesini söyler. Yaşlı kadın, elinde sadece o günün ekmek parası bulunduğu için çaresiz kalır. Kadın çaresiz, dikiş makinasını ve hasta kızının kolundaki bileziği rehin bırakıp kızını muayene ettirmek zorunda kalır. Anlaşmaya rağmen doktor kızı muayene etmeyince kadın bu durumu savcıya şikâyet eder. Savcı doktorun arkadaşıdır ve aldığı rüşvet karşılığında

[247] Keyyâlî, "Ṭabîbu'n-nâḥiye", *age.*, I/58.
[248] *Aynı eser,* I/58.
[249] Keyyâlî, "el-İttifaḳ", *age.*, I/344-345.

meselenin üstünü örter. Savcının aldığı rüşvet çok basit bir şeydir. Doktor, savcının bu iyiliği karşısında onu ve ailesini düzenli olarak muayene edip ilaçlarını yazacaktır.

Taḳriru teftiş (تقرير تفتيش) adlı hikâyede de benzer bir durum söz konusudur. Devlet dairesinde merkez kasadan bir miktar para çalınır. Durumu incelemek üzere kuruma bir müfettiş görevlendirilir. Yaptığı teftiş sonunda kasa görevlisi Ahmet beyin devletin kasasından 500 lira çaldığı tespit edilir. Soruşturmada müfettiş, adamın hasta olan karısını tedavi ettirebilmek için bu parayı aldığını öğrenir. Yaşanan bu problemin sebebi adamın karşılaştığı başka bir sosyal problemdir. İlçede hastane yoktur ve vilayet hastanesinde Doktor Sami el-Aḥṣâî, yaptığı her muayeneden hastaların ödemekte güçlük çekeceği bir bedel talep etmektedir. Kasa memurunun ifadesinde bu olay şu şekilde anlatılır:

"İddia ettiğine göre karısı zatu'l-cenb (verem) hastalığına yakalanmış. Adam da ilçede hastane olmadığı için vilayet hastanesine götürecek parayı karşılamakta zorlanmış. Vilayet hastanesinde zatu'l-cenbli kadın hastaları Doktor Sami el- Aḥṣâî muayene ediyormuş. O da bildiğiniz gibi uğursuz bir doktor. Para, onun için herşey… Yirmi beş lirayı eline saymadan hastaya elini uzatmaz veya nabzını ölçmez…"[250]

Her iki hikâyede de devlet kurumlarında çalışmalarına rağmen, halkın devlet hizmetlerinden yararlanmasını, şahsi çıkarları uğruna engelleyen doktorlar söz konusudur. Hasta insanların ya da yakınlarının başka çıkış yolları olmadığını bildiklerinden, bu durumu fırsat bilip faydalanmaya çalışmaktadırlar. Maddi imkanı olmayan vatandaşlar temel ihtiyaç olan sağlık problemlerini, yanlış yollara tevessül ederek çözmeye çalışmaktadır. Bunlardan bir tanesi, hikâyede de bahsedildiği gibi hırsızlık ve gasp gibi olumsuz fiillerdir. Bir diğeri ise, konunun uzmanı olmayan ama daha az bedellere bu işi yapan sahte doktorlardır. Çaresiz kalan hasta veya yakınları bu yollardan birini kullanmak zorunda kalabilmektedir. Bu nedenle devletin bütün vatandaşlarına sağlık hizmetlerini, herkesi kapsayacak şekilde sunması gerekir.

[250] Keyyâlî, "Taḳriru teftiş", *age.,* I/131.

Yazar hikâyede bahsi geçen doktorun bu haksız kazancını, *"Ah! Rahmetli babam bana tıp okutsaydı, yirmi dörde (lira), hatta yirmiye bile razı olurdum…"*[251] diyerek kendine has üslûbuyla eleştirmiştir.

2.3.3. Sağlık Hizmetlerinde Mahremiyet

Toplumlarda görülen sağlık problemlerinden bir tanesi de hastaların doktorlara karşı utangaç olmalarıdır. Özellikle mahremiyet gerektiren bir konu olduğunda çoğu hasta, ya muayeneyi sürekli ötelemekte ya da hiç gitmemektedir. Bunun sebebi, hastanın doktora bu durumu anlatmaktan ya da vücudunun yabancı biri tarafından görülmesinden çekinmesidir. Toplumun bu anlamda yaşadığı problemlerden birisi de psikolojik hastalıklardır. Psikologlar, eğitimsiz ve cahil insanlar tarafından "deli doktoru" olarak nitelendirildiği için bu konuda problemi olan hastalar psikoloğa gitmekten utanmaktadırlar. İçinde bulunduğu toplumun kendisine "deli" yaftası vurmasından korktuğu için tedavi olmayı reddetmektedir. Bu durum, 21. asırda bu konu çoğu toplumda aşılmış olmasına rağmen çok kısa bir süre öncesine kadar devam eden bir problemdi.

el-Muṭâred (المطارد) adlı hikayede yazar bu konuya değinmiştir. Hikâyede doktor, hastaların bu konudaki çekincelerini dile getirmiş ve şöyle serzenişte bulunmuştur:

> *"Fakat bizdeki problem, -kimi zaman batıda da böyle- insanımız bilinen beden hastalıklarından birisi için hastaneye ya da genel hekime gitmekten utanmazken, onlara endişe verici ya da sarsıcı duygulara kapıldığında hastalığınız için akıl ve sinir hastalıkları hastanesine gitmeniz gerekiyor demeye bile utanıyoruz. Akıl ve sinir hastalıkları da diğer hastalıklar gibi değil mi? Sonuçta hepimiz bu hastalıklardan birine ya da diğerine az ya da çok maruz kalabiliriz."*[252]

[251] Keyyâlî, "Taḳriru teftiş", *age.*, I/131.
[252] Keyyâlî, "el-Muṭâred", *age.*, III/153.

Hikâyede akıl ve sinir hastalıklarının diğer hastalıklar gibi kabul edilmediği ve bu konuda toplumda bir utanma duygusu olduğu söylenmektedir. Bunun nedeni yukarıda da belirtildiği gibi psikolojik hastalıkların tamamının delilik, psikologların da "deli doktoru" olarak görülmesidir.

2.4. YÖNETİM VE İKTİDAR PROBLEMLERİ

Yönetim ve yönetici, küçük bir işletmeden devlet idaresine kadar kurumların sevk ve idare edilmesinde temel ihtiyaçlardandır. Yönetim, kurum içerisinde işlerin bir plan çerçevesinde ve doğru bir şekilde yürütülmesini sağlayan sistemdir. Yöneticiler ise bu düzeni sağlayan ve sürekli kontrol eden kişilerdir. Bir fabrikada müdür, bir devlet dairesinde amir ya da devlet yönetiminde bir bakan yönetim kadrosuna örnektir.[253]

Devlet yönetimleri ve yöneticilerin kullandıkları yöntemler, halkı direkt olarak ilgilendiren ve onların yaşam tarzını şekillendiren konulardır. Bu nedenle toplumun içerisinde yetişen ve halkın yaşam tarzına vakıf olan yazarlar da bu önemli meseleyi eserlerine yansıtmışlardır. Suriye topraklarında doğup hayatının büyük bir bölümünü orada geçiren Keyyâlî de hikâyelerinde bu tür meselelere yer vermiştir. Uzun yıllar Osmanlı yönetiminde kalmış Suriye, yirminci yüzyılda yönetim açısından zorlu dönemler geçirmiştir.

Devlet yönetimlerinde en önemli unsur istikrardır. Halkın beklentisi idarenin iyi olması ve bunun devam etmesidir. Sürekli değişen iktidar halkın gözünde de güvensizliğe neden olabilir. Fransız işgalinden sonra Suriye'de bir süre kısa süreli yönetimler olmuştur. Darbeler nedeniyle iktidarlar sürekli değişmek zorunda kalmıştır. Halkın bu durumdan duyduğu rahatsızlık, *er-Riyâżu's-sundusiyye* (الرياض السندسية) adlı hikâyede anlatılmıştır.

Hikâyede 1949 yılında darbe ile yönetimi ele geçirip dört ay süreyle Suriye Cumhurbaşkanlığı yapmış olan Hüsnî ez-Zaîm konu edilmiştir. Bir eczane önünde yaşanan siyasi olaylar hakkında bir konuşmadan bahsedilir. Posta dairesi müdürü Munîb el-'Aṭṭar ve cami imamı Abdulfettah es-Sulṭî darbelerle sürekli yönetim değişikliği yaşanması hakkında konuşmaktadırlar. Halkın sürekli yönetim değişikliğinden duyduğu rahatsızlığı Şeyh Abdulfettâh şu şekilde ifade eder:

[253] Peter Drucker - Joseph A. Maciariello, *Yönetim,* (Çev. İlker Gülfidan), Optimist Yayınları, İstanbul 2012, s. 44-48; Metin Özdönmez, Yönetm ve Organizasyon, İ.Ü Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul 1998, s. 5-6.

"Bu, dünyanın sonu… Sanırım kıyamet zamanını beklemeyecek. Kıyamet yakın değil mi? Her gün yeni bir idareci! Bizim zamanımızda Sultanlar ölünceye kadar devleti yönetirdi. Daha gömülenin sıcağı soğumadan bir tellal, "Sultan öldü, yaşasın yeni Sultan" diye bağırırdı. Yeni Sultan tahtına çıkınca her şey bitmiş olurdu…"[254]

İçinde bulundukları durumdan rahatsız olan Abdulfettâh, aynı zamanda yakın zamana kadar idaresi altında bulundukları Osmanlı Devleti'ne olan özlemini de dile getirmektedir. Osmanlı yönetiminde bir Sultan'ın ölünceye kadar tahtta kalmasını örnek göstererek sürekli darbelerin yapıldığı dönemi "dünyanın sonu geldi" diyerek niteler. Yaşça daha büyük olan imam, eskiden yaşanan dönemin çok daha iyi olduğunu savunurken, Munib "eskiden şöyleydi" gibi lafların küflendiğini söyleyerek hükümet değişikliğinde hayır olduğunu düşünmektedir. Abdulfettah'ın, Sultanların ölünceye kadar tahtta durmasını örnek vererek Osmanlı dönemini övmesi üzerine Munib Osmanlı yönetimi hakkında ağır eleştirilerde bulunmaya başlar:

"Sultan şöyle buyurdu! Sultanların ardından biz, cehalet ve körlükten başka ne kazandık? Cahil, vali olarak atanmıştı. Haramiler halkın arasında dolaşıyor, cahiller imam cübbesi giyiyordu."[255]

Uzun yıllar çok geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti'nin bu başarısı, fethettiği yerlerde adaletle hükmederek halkın yaşantısına müdahale etmemesiyle bağlantılıdır. Osmanlı Devleti din, dil, gelenek ve kültüre çok fazla karışmadan herkesin huzurlu bir şekilde yaşayacağı bir ortamı sağlayarak uzun yıllar ülkeleri yönetmiştir.

Osmanlı'nın fethettiği bölgelerdeki yaşayış tarzına müdahil olmamasının delillerinden birisi sancak kanunnameleridir. Kanunnameler, sancağın kültür ve geleneklerine uygun olarak hazırlanmış olup halk yeni bir hayat tarzına zorlanmamıştır.[256]

---

[254] Keyyâlî, "er-Riyâżu's-sundusiyye", *age.,* I/93.
[255] *Aynı eser,* I/94.
[256] Mustafa Öztürk, *Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi*, "History Studies" (e-yayın), Orta Doğu Özel Sayısı, s. 2423.

Osmanlı topraklarının büyük bir bölümünü Arapların yaşadığı bölgeler oluşturuyordu. Hilafetin Yavuz Sultan Selim'e geçmesi, ortak dini değerlerden dolayı Türk-Arap ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Peygamber Efendimizin yaşadığı bölgeler olması nedeniyle Osmanlı, Arapları "kavm-i necip" olarak isimlendirmiş, özellikle Hicaz bölgesine ayrı bir özen göstermiştir.[257]

Hikâyede bahsedilenin aksine Osmanlı döneminde Suriye topraklarında adalet hüküm sürmüş ve halk daha sonra hiç olmayacağı kadar huzurlu günler yaşamıştır. Dört yüzyıl kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalan Şam bölgesi, hacıların yolu üzerinde olması nedeniyle özel bir ilgiye mazhar olmuştur.[258]

Hikâyenin devam eden bölümünde eczacı Sami Zeynelabidin söze girerek Munib'i destekler ve şunları söyler:

"Munib Efendi'ye yüzde yüz katılıyorum. Bu günlerde durumumuz gerçekten kötü ama Türkler zamanında daha da beterdi. En azından şimdi Arapça konuşabiliyoruz…"[259]

Daha öncede bahsedildiği gibi Osmanlı Devleti, idaresi altındaki hiçbir bölgede dil, din, kültür dayatması yapmamıştır. Hikâyede söylenen "Arapça konuşamıyorduk" ifadesi gerçeği yansıtmamaktadır. Bunun tam tersi bir durum tarihi kaynaklarla sabittir. Yazar burada Osmanlı idaresine bakış açısını hikâyelerdeki karakterler vasıtasıyla dile getirmiştir. Ancak bunu yaparken tarihi gerçekleri saptırdığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin resmi dili Türkçe olmasına rağmen hiçbir bölgede bunu dayatmamış, resmi yazışmalarda Türkçe'nin yanında bölge dilini de kullanmıştır. Osmanlı Devleti Arapçaya Kur'ân dili olması nedeniyle fazlasıyla saygı göstermiş, hatta ülke topraklarındaki medreselerde bile eğitim-öğretim çoğunlukla Arapça kaynaklardan yapılmıştır. Devlet erkânından birçoğu da Arapçayı iyi derecede öğrenip eserler telif etmiştir. Arap ülkelerindeki okullarda eğitim dili Arapça olarak devam etmiş, sadece

[257] Selçuk Günay, *II. Abdülhamid Döneminde Suriye ve Lübnan'da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri,* "Tarih Araştırmaları Dergisi" S. 28, s. 85.
[258] M. Yaşar Soyalan, *Emevi Hanedanlığından Esed Diktatörlüğüne Suriye,* Mana Yayınları, İstanbul 2012, s. 35.
[259] Keyyâlî, "er-Riyâżu's-sundusiyye", *age.,* I/94.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde bazı okullarda Türkçe, eğitim dili olarak kullanılmıştır. Osmanlı döneminde Arap edebiyatı gelişmiş olup bizzat Osmanlı müellifleri tarafından birçok Arapça eser yazılmıştır.[260] Dil konusunda Osmanlı Devleti'nin tutumu şu örnekten de anlaşılabilir. Şam'da bulunan ve İslami eğitim veren okullarda Fransızca eğitimi olmadığı için Müslüman öğrenciler ecnebi okullara gitmek zorunda kalmış, yapılan talep üzerine Fransızca müfredata dahil edilmiştir.[261] Eğer Osmanlı Devleti, Türkçeyi zorunlu hale getirmek isteseydi, devlet eliyle başka bir dilin müfredata konulmasına müsaade etmezdi.

Bu iddianın doğru olmadığının en büyük ispatı; yüzyıllar boyunca ortak kültürü paylaşmış olan Arapça ve Türkçe arasındaki kelime alışverişidir. Osmanlı yıkıldığı dönemde Türk dilinde bulunan Arapça kökenli kelimelerle, Arap dilindeki Türkçe kökenli kelimeleri kıyas ettiğimiz zaman hakikat ortaya çıkacaktır.

Arap halkından bazılarının bu düşüncede olmasının birçok sebebi vardır. Fakat bunun en önemli sebebi Fransızların Suriye işgalinden sonra yaptıkları olumsuz propagandalardır. İşgalciler, iki ülke arasındaki inanç birliğini bozmak adına Arap milliyetçilini kullanmıştır. Bunu yaparken de iki toplum insanını birbirine kötü göstererek araya nefret tohumları ekmiştir.

On dokuzuncu ve yirminci yüzyılın başlarında yaşanan olaylar, özellikle de 1916 ve sonrası dağılma süreci –bütünü kapsamasa da- Türkler ve Arapların birbirine karşı olumsuz bir tavır takınmasına neden olmuştur. Osmanlı sonrası sömürge güçlerinin Arapların yaşamı üzerindeki baskısı ve yaşanan değişimler kültürel bağları da zayıflatmıştır. Bu da Arapları –en huzurlu dönemleri olmasına rağmen- geçmişteki Osmanlı idaresine karşı olumsuz bir bakış açısına sevk etmiştir. Diğer taraftan az sayıdaki bazı Arabın Türklere ihanet etmesini bütün Araplara mâl ederek, Türkleri kadim din kardeşlerine karşı düşman etmeye çalışmışlardır.[262] Netice olarak Fransız

[260] Kenan Demirayak, "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı Üzerine Değerlendirmeler*", Şarkiyat Mecmuası,* S.26, s. 44-52.
[261] Komisyon – T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, Seçil Ofset, İstanbul 2013, s. 403.
[262] Namık Sinan Turan, "Andre Raymond ve Osmanlı Dönemi Arap Kent Tarihçiliğine Bakış", *Ortadoğu Etütleri,* S.2, s. 171.

işgali ve birkaç kötü yöneticinin etkisinde hikâyeye yansıyan bu ifadeler gerçeği değil, yabancı yazarların dayattığı asılsız iddiaları yansıtmaktadır.

er-Riyâżu's-sundusiyye (الرياض السندسية) adlı hikâyede, seçimlerde Hüsnî ez-Zaîm'in cumhurbaşkanı seçildiği bölüm yukarıda geçmişti. Fakat hikâyenin devamında aynı seçimlerde yaşanan bir usulsüzlükten de bahsedilir. Anlatıcı seçmen sayısı ile oy sayısı arasında bir dengesizlik olduğunu, *"Oy kullananların sayısı listelerde kayıtlı olan seçmen sayısından yüzlerce daha fazlaydı…"* şeklinde ifade eder. Fakat orada bulunanlar bunu bile Hüsnî ez-Zaîm'in kazanması için ilahi bir yardım olarak yorumlar.

Yazarın yaşadığı geçtiğimiz yüzyıl, birçok ülke için olduğu gibi Suriye için de savaşlar ve işgaller nedeniyle sıkıntılı geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra bölgeyi Fransızlar bir süre işgal ederek yönetimi ellerinde tutmuştur. Uzun yıllar Fransız işgali ve yönetimi altında kalan Suriye'de bu durum kültürel hayatın her alanında çok net hissedilmiştir. Toplumun içinde yetişip büyüyen ve sorunlara kayıtsız kalmayan yazarlar da bu durumu eserlerine yansıtmıştır. Çocukluğu bu dönemlere denk gelen Keyyâlî de hikâyelerinde yer yer işgalden ve bunun toplumda bıraktığı izlerden bahsetmiştir.

Ġarîbun yedẖulu 'ala'l-ẖaṭṭi (غريب يدخل على الخط) adlı hikâyede Fransız işgali birçok yönden ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Hikâyede Türkiye'nin Fransızlara karşı Suriye'yi desteklediği, muhalif olan bazı grupların dağlarda örgütlenerek milis kuvvetler oluşturduğu belirtilmiştir. Bunun yanında Fransızların, Suriye halkından birçoğunu para karşılığında kendi ordusunda savaştırdığı anlatılmıştır. İşgal bittikten sonra kâğıt üzerinde bağımsızlık kazanılmış olmasına rağmen Fransızların yönetime müdahil oldukları ve bunun etkisinin de uzun yıllar ülkede hissedildiği hikâyede geçmektedir.

Mureşşehu's-sâdeti'l-ekârim (مرشح السادة الأكارم) adlı hikâyede, yukarıdaki hikâyede konusu geçen; Suriyeli olmasına rağmen Fransızlar adına savaşan insanların bir örneği bulunmaktadır. Hikâyede seçim çalışması yapmakta olan adaylar, halka projelerini anlatmaktadırlar. Fakat adaylardan birisi, yakın dönemde ülkeyi terk etmiş olan Fransızlara yardım etmekle suçlanmaktadır. Seçimlerin güçlü adayı Ṣâbir el-

‘Abyânî, karşı cephenin kendisine ve amcaoğluna karşı yapılan suçlamalarını şu şekilde yanıtlar:

> *“Düşmanlarım küçükken babam beni evden kovduğunda bir süre Fransızların yanında kaldığımı ve çavuş olduğumu uyduruyor. Evet, Fransa ordusunda çavuş olduğumu inkâr etmiyorum. Fakat hepinizin “Keşke bizde çavuş olsaydık” diyeceğiniz basit bir olay anlatayım. Bir gün tabur komutanı korkunç bir sesle bağırarak emretti. Rahat, hazır ol diye bağırdı. Allah’a yemin olsun ki, ben yapmadım. Bu olay benim milliyetçiliğime yorumlandı ve işgalci ordudan atıldım. Yine bazı düşmanlarım amcaoğlum Faik el-Abyânî’nin yabancı müsteşarlarla şüpheli ilişkileri olduğunu iddia ediyor. Yazı işleri kâtibi iken arkadaşlarının haberlerini onlara aktarıyormuş…”*[263]

Fransız işgali döneminde Suriye halkının orduya katılması zorunlu değildi. Fakat halktan isteyenler görev yapabiliyordu. Hikâyede seçim konuşması yapan aday, kendisinin orduya katılmasının doğru olduğunu, fakat düşünüldüğü gibi vatan hainliği yapmadığını ifade eder. Görev sırasında komutanın emrine karşı gelerek tepki gösterir. Yaptığı bu hareket sonrasında ordudan ihraç edilir.

İbnu’l-‘ammi mu‘allimen ḫāriḳan (ابن العم معلما خارقا) adlı hikâyede ise sömürgeci ülkelerin uyguladığı yöntem, bir tarih dersinde hoca tarafından bir hikâyeye benzetilerek anlatılmıştır. Hikâyeye göre bir ormanda yaşayan aslan ve inek sürüsü bulunmaktadır. Aslanlar ineklere saldırıp avlamak istemekte fakat inekler sayıca fazla olduğundan onlara güç yetirememektedir. Bir gün aslanların lideri ineklere gelerek “Eğer size saldırırsak nasıl olsa birinizi öldürürüz. En iyisi siz bize içinizden yaşlı veya hasta bir inek verin kan dökülmesin” der. İnekler uzun süre düşündükten sonra yaşlı bir ineği aslanlara vermeyi kabul ederler. Hikâye bu şekilde devam eder ve inek sürüsü birer birer aslanlara yem olur. Hikâyede tarih öğretmeni de işgalci ülkeleri aslanlara, Ortadoğu ülkelerini ise inek sürüsüne benzetmiştir. Onların politikasını “Parçala ve yönet”

[263] Keyyâlî, “Mureşşehu’s-Sâdeti’l-Ekârim”, *age.*, I/144.

şeklinde tarif eden öğretmen, birlik olmayan Arap ülkelerinin inek sürüsü gibi birer birer işgal edileceğini söylemektedir.

Fransız işgalinin Suriye toplumunda bıraktığı başka bir sorun ise dildir. Fransızlar, sömürgeci olarak geldikleri ülkede dillerini de dayatarak halkın öğrenmesini sağlamışlardır. İşgal sırasında resmi dairelerde işlemlerin hem Fransızca, hem de Arapça olarak yürütüldüğü *el-Hibru'n-nâşif* (الحبر الناشف) adlı hikâyede anlatılmaktadır. Resmi dairede işlerini halletmeye çalışan Ebû Vecîh işgal döneminde işlemlerin Arapça ve Fransızca yapıldığını anımsayarak şöyle der:

"Eskiden işlemler Arapça ve Fransızca, iki dilde yapılırdı…"[264]

Yukarıda başka bir hikâyede Osmanlı Devleti'nin yönetimi konusunda yapılan eleştirilere bir cevap da bu kısımdır. Osmanlı Devleti'nin Türkçeyi zorunlu hale getirdiğinin ya da toplumun kültürünü değiştirmeye çalıştığının doğru olmadığını belirtmiştik. Osmanlı Devleti'nin çöküşünden sonra işgalci olarak ülkeye yöneten Fransızlar, kendi dillerini dayatarak resmi işlemlerde kullanmışlardır.

Osmanlı Devleti'nden sonra uzun yıllar Suriye'de yönetimde büyük problemler yaşanmıştır. Fransız işgali ve ardından kısa süreli iktidarlar döneminde devlet, birçok hizmetini sağlıklı bir şekilde yürütememiştir. Özellikle de dünyada etkilemediği ülke kalmamış olan ikinci dünya savaşından sonra, Suriye'de de ekonomik sorunlar yaşanmıştır. Devlet, memurların maaşlarına uzun yıllar zam yapamamış, hatta maaşlarını ödeyemediği dönemler yaşanmıştır. Hayat pahalılığının sekiz katına kadar artmasına rağmen maaşlar uzun yıllar aynı kalmıştır.[265] Keyyâlî de yönetim problemleri nedeniyle memur maaşlarında yaşanan aksamalar ve bunun getirdiği sıkıntıları sık sık dile getirmiştir.

Yûh (يوه!) adlı hikâyede bir devlet dairesinde çalışmakta olan memurlar aralarında sohbet etmektedir. İçlerinden birisi sohbet esnasında devletin uzun yıllardır memur maaşlarına zam yapmadığını ve bunun onları zor duruma soktuğunu ifade eder.

[264] Keyyâlî, "el-Hibru'n-nâşif", *age.,* I/144.
[265] Dîb, *age.,* s. 108.

Söylentiye göre devlet uzun yıllar sonra zam düşünmektedir. Bundan umudu olmayan Azmî Bey içinde bulundukları şartları şu sözlerle anlatır:

"Hükümetin maaşları artırma niyetinde olduğunu söylüyorlar. Bildiğiniz gibi memur maaşları 1954 yılından beri artmıyor. Bununla beraber hayat üç kat pahalandı. Fakat ben tamamen söylenti olduğunu düşünüyorum. Çünkü hükümet ancak büyük memurlara zam verir."[266]

Ṣundûḳu'l-'acâib (صندوق العجائب) adlı hikâyede yine anlatıcı kahraman, bir devlet dairesinde çalışmaktadır. Fakat hükümet memurların mesai ücretlerini ödemediği gibi maaşların da sadece bir kısmını vermektedir. Genel bir ekonomik sıkıntı gibi görünse de devlet, bazı kimselere maaşlarını düzenli ödemekle kalmayıp mesai ücretlerini de vermektedir. Gazetelerden bu tür haberleri okuyan kahraman, amirine bu durumu şöyle anlatır:

"Beni tercih edip müdür yaptınız. Fakat düşünün ben maaşımın üçte birini alıyorum. Bazı arkadaşlar ise iki katını alıyor. Kısa bir süre sonra da müdür falanca beyin ödülünün ödendiğine dair uzunca bir haber okuyoruz. Resmi çalışma saatleri dışında yaptığı ek işlerin ücreti…"[267]

Her iki hikâyede de memurların maaşlarında uzun süreli artış olmadığı, buna karşılık hayat şartlarındaki pahalılığın katlanması nedeniyle yaşanan sıkıntı anlatılmıştır. Fakat yine her iki hikâyede de görülen başka bir sosyal problem vardır. Uzun zamandır artmayan memur maaşları memurları zor durumda bırakmış olsa da asıl sorun hükümetin bazı üst düzey memurların zamlarını düzenli olarak yapmasıdır. Toplum içerisinde gelirin adaletsizce dağılımı hem yaşamı zorlaştırmış hem de memurun devlete olan güvenini sarsmıştır.

Suriye hükümetlerinde yaşanan krizler ve toplumun bu nedenle yaşadığı sosyal problemler, hayatın her alanında kendini göstermektedir. Tam bir düzenin ve kontrol mekanizmasının sağlanamadığı birçok kurumda işlerin aksadığı ve vatandaşların sıkıntı çektiği görülmektedir. Farklı hikâyelerde amir-memur arasında ve memurların

[266] Keyyâlî, "Yûh", *age.*, I/434.
[267] Keyyâlî, "Ṣundûḳu'l-'acâib", *age.*, I/472.

ilgisizliği nedeniyle ortaya çıkan problemler ele alınmıştır. Aslında dünyanın her yerinde görülebilecek bu problemler Suriye'nin dönemsel sorunları nedeniyle biraz daha bariz hale gelmiştir.

Resmi kurumlarda yaşanan en büyük problemlerden birisi denetim sorunudur. Çalışanların mesai saatleri içerisinde sürekli denetim mümkün olmadığı için görevlerini ihmal etmeleri mümkündür. Görev bilinci oluşmamış çalışanlar da bu durumu bir avantaj bilerek suiistimal etmektedirler. Yöneticilerin bu konuda daha duyarlı olması gerekir, fakat tek başına bu yeterli değildir. Her çalışan, kendi kontrol sistemini oluşturarak görevini tam yerine getirme bilincine sahip olmalıdır.

Kendisi de resmi dairelerde çalışmış olan Keyyâlî, hikâyelerinde birçok kez devlet dairelerindeki yaşanan olumsuzluklara dair eleştirilerde bulunur. *Da'vetun ilâ'l-cunûn* (دعوة إلى الجنون) adlı hikâyede Keyyâlî, devlet dairelerinde memurların fazla denetlenmediği için rahat davrandıklarından, hatta görevlerini ihmal ettiklerinden bahseder. Devlet dairesinde memur olan anlatıcı kahraman, düzenin olmayışından şikâyet eder. Bu nedenle işler aksamakta, bazı işler hiç yürütememektedir. Hikâyede memurların, bir kontrol mekanizması olmadığı için yaşadığı rahatlığı şu sözlerle ifade edilir:

"Devlet için önemli olan, memursan işe tam sekizde gelip ikiye beş kala çıkmandır. Bu iki vakit arasında kağıt ya da yazı-tura oyna…"[268]

Bir başka hikâyede ise yine memurların bu durumundan bahseden yazar, işin boyutunun daha büyük olduğunu gözler önüne sermektedir. *el-Muṭâred* (المطارد) adlı hikayede memurların istediği zaman gelip istediği zaman gidebildiklerini ve durumu kontrol edecek kimsenin olmadığı anlatılır. Nitekim hikâyeye göre memurun haftada ya da iki haftada bir kere devam defterine imza atması yeterlidir.

Berâetu'z-zimme (براءة الذمة) adlı hikâyede yazar, bu kez resmi dairelerde yaşanan bürokrasiye ve basit işlerin dahi yürümediğine dikkat çekmiştir. Kahraman, işsiz geçen beş ayın ardından memur olmak için resmi daireye başvuru yapar. Belgeleri tamamlamak için resmi daireleri dolaşan kahraman, bir türlü işleri tamamlayamaz. Soru

[268] Keyyâlî, "Da'vetun ilâ'l-cunûn", *age.*, III, 158.

sorduğu herkes, kendisinin konu hakkında bilgisi olmadığını ve bir başkasına gitmesini söyler.

İyi bir yönetimin gerçekleşmesi için yöneticilerin üzerine düşen vazifeler vardır. Bunlardan en önemlisi yöneticilerin, emri altında bulunanlarla iyi ilişkiler içinde olmasıdır. Memurların görüşlerinin alınıp bunların değerlendirilmesi bu bağlamda önemlidir. Her ne kadar onlara emir veren pozisyonunda bulunsalar da memurları dinleyip anlamaya çalışmak, iyi bir yöneticinin vasıflarındandır. Bunu çok az yönetici yapmaktadır. Bunun, yönetime birçok olumlu katkısı olmaktadır. Kendisine değer verilen ve söyledikleri dikkate alınan bir memur, kendini önemli hisseder ve bu onun performansını olumlu etkiler.[269] Devletin yüzü olan resmi dairelerde buna riayet edilmesi özel sektöre göre daha önemlidir.

Kâtibu'l-'arâiż (كاتب العرائض) adlı hikâyede resmi dairede çalışmakta olan bir işçinin amiri tarafından azar işitmesi işlenir. Posta binası önünde arzuhalci olarak çalışan Munîb ve Cemîl Efendi kendi aralarında konuşurken sözleri bir kavga sesiyle kesilir. Posta binasından bir şamata kopar. Amir işçilerden birine "*Sen burayı teşrif etmedin. Torbaları taşıman gerek."* diye bağırmaktadır. Fakat sözlerinden çok çalıştığı ve yediği bu azarın haksız yere olduğu anlaşılan işçi şu sözlerle kendini savunur:

"Susup ağzımı açmıyorsam bu her Allah'ın kulunun tepeme binip ayaklarını sallayacağı anlamına mı geliyor? Sabahtan beri terzi mekiği gibiyim. Başımı kaşımadım, nefes almadım…"[270]

Başarısız yöneticiler, altlarındaki memurlara sürekli başarısız ve yetersiz gözüyle bakarlar. Fakat birini sürekli başarısız olarak nitelemenin, onu başarısızlığa mahkûm edeceğini fark edemezler. Ayrıca bir kurumda yöneticinin temel görevi, astlarına yol göstermek ve yetiştirmek olduğu için onların başarısızlığı da kendisine aittir.[271] Bir yönetici, emri altında bulunanlara öncelikle kendi doğru davranışlarıyla

[269] Nuri Tortop, *Yönetim Bilimi,* Yargı Yayınları, Ankara 1993, s. 122-123.
[270] Keyyâlî, "Kâtibu'l-'arâiż", *age.,* I/31.
[271] Nihat Aytürk, *Yönetim Sanatı, Başarılı Yönetim ve Yöneticilik Teknikleri,* Yargı Yayınevi, Ankara 1999, s. 76.

örnek olmalıdır. Açık bir şekilde yaptığı hatalar nedeniyle başkalarını suçlaması otoritesini sarsacak ve yönetim gücünü zayıflatacaktır.

Ṣundûḳu'l-'acâib (صندوق العجائب) adlı hikâyede, resmi dairede çalışan anlatıcı kahraman geç kaldığı için iş yerinden uyarı alır. Fakat kahraman, kendisini uyaran müdürün de sürekli olarak işe geç geldiğini ve kendisine bu konuda haksızlık yapıldığını düşünmektedir:

"Bana gelen uyarının altına kıymetli imzasını atan müdüre gelince, onun hikâyesi acayip… Memurlarla uğraşma hakkı olan en son kişi. Bu, bir gün bile dokuzdan aşağı gelmedi. Genel koordinatör bunu biliyor fakat müdür yalan söylüyor…"[272]

el-Luṭf (اللطف) adlı hikayede de anlatıcı kahraman, devlet dairesinde çalışan Fazlullah isminde bir arkadaşını ziyaret eder. Odasında oturdukları sırada içeri bir amiri girer. Fazlullah, amirin aniden odaya girmesiyle endişelenir ve aşırı hürmet göstererek bu endişesini gizlemeye çalışır. Amir odadan çıktıktan sonra anlatıcı kahraman Fazlullah'a bu endişesinin sebebini sorar. O da mesai saatleri içerisinde özel ziyaretlerin yasak olduğunu ve amirin kendisini odada gördüğü için endişelendiğini söyler. Anlatıcı bu baskıcı tutumun çok gereksiz olduğunu düşünerek şunları söyler:

> *"Niçin Efendim? Onlar seni işlerle bunaltır ve sana başını kaşıyacak bir dakika bile bırakmaz. -Bunun yanında sen boğucu bir öksürük hastasısın- Sonra arkadaşlarının kısa bir süreliğine seni ziyaret etmesini, onları ağırlayıp biraz ferahlamanı yasaklarlar. Vallahi Karakaş bu kadar zulüm yapmadı. Gözünü aç da bak! Ben de devlet adamıydım ve kanunu bilirim. Zamanında biz resmi daireye takunya, peştamal, ipek kemerle gelirdik…"*[273]

Anlatıcı kahraman, devlet dairesinde bir amirin özel ziyaretleri yasaklamasına öfkelenir. Devlet dairelerinde memurların asıl işleriyle ilgilenmeyip gereksiz işlerle meşgul olmasını eleştirerek şunları söyler:

---

[272] Keyyâlî, "Ṣundûḳu'l-'acâib", *age.,* I/470.
[273] Keyyâlî, "el-Luṭf", *age.,* I/49.

"Özel ziyaret kesinlikle yasak! Ama neden? Bu rüşvet suçu mu? Amirine söyle, gerçek hırsızlarla, dünyayı yiyip yutan rüşvetçilerle uğraşsın… Koku memleketi boğdu, artık gizli bir şey mi kaldı? Ziyaret kesinlikle yasak diyor!...."[274]

Bir amirin makamındaki gücü, dışarıya çıktığında etkisini yitirir. Çünkü makam, güç demektir. Bu nedenle yöneticiler, hiçbir astını çalıştığı yerde tenkit etmemesi gerekir. Çünkü herkesin çalıştığı yer kendi makamıdır. Özellikle yanında çalışma arkadaşları olan bir memura veya işçiye bu yapıldığında onlardan güç alarak amirine karşı gelebilir.[275]

Amirler astlarıyla konuşurken kişisel görüş ve isteklerini belirttiklerinde bunun nasıl algılanacağını düşünmek zorundadırlar. İşteki konumları nedeniyle söylediği şeyleri emir olarak algılayacağı için amir memuruna kişisel konularda istekte bulunurken daha dikkatli olmalıdır.[276] Fakat bazı yöneticiler bu durumu fırsat bilerek kendi şahsi işlerini mesai saatleri içinde memurlarına yaptırmaktadırlar. Memurlar da karşı geldiği zaman işini kaybetme korkusuyla bu duruma mecburen katlanmaktadır.

İctima'un muhim (إجتماع مهم) adlı hikeyede memur olarak çalışan anlatıcı kahraman, müdürünün kendi şahsi işlerini yaptırdığından bahsetmektedir. Yakında evlenecek olan kızının düğün hazırlıklarını memurlarına yaptırmaktadır. Bu durum şöyle anlatılır:

"Geçen hafta beyefendinin kız kardeşinin kızı nişanlandı. Damat da aceleci. Yani efendim, üç gündür nüfus dairesi, şer'i mahkeme, oradan oraya dolanıp duruyorum…"[277]

Hikâyede devlet dairesinde yönetici olan şahıs, emri altında olan bir memura şahsi işlerini yaptırmaktadır. İş yerindeki konumunu suiistimal eden amir, mesai saatleri içerisinde memurun kendisine itiraz edemeyeceğini bildiği için onu kullanmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi amir konumunda olan kişilerin, memurlara karşı söylemlerini netleştirmeleri ve şahsi olanlarla kurumun işlerini karıştırmamaları gerekir.

---

[274] Keyyâlî, "el-Luṭf", *age.,* I/50.
[275] Aytürk, *age.,* s. 77.
[276] *Aynı eser,* s. 75.
[277] Keyyâlî, "İctima'un muhim", *age.,* I/482.

Da'vetun ile'l-cunûn (دعوة إلى الجنون) adlı hikâyede yazar, sürekli çalışma şartlarını ve işlerini düzgün yapmamalarını eleştirdiği memurlar bir metin yazmıştır. Bu metin, Eski Ahit'in Yaratılış bölümündeki cümlelere benzetilmiştir.[278] Resmi dairelerdeki ritüelleri ve memurların gündelik uğraşlarını alaycı bir şekilde tasvir eden cümleler şu şekildedir:

> *"Başlangıçta Allah ofisi yarattı. Ofis boştu. İçinde hiç dosya yoktu. Kapısında bir bekçi yoktu. İçindekilerle dolup taşan dolaplar da yoktu. Bu durum bütçede mobilya ile ilgili bir bölüm olduğu fark edilinceye kadar devam etti. Daha sonra Allah hokkayı, cetveli, kalemliği, dosya dolaplarını, ataç ve iğne kutularını, zımba ve delgeçi, yapışkan kağıtları ve yapıştırıcıyı, büyük ve normal kalemtıraşı yarattı. Adem'e "Açıklamanıza cevaben", Dilekçenize istinaden", "İhbar ve iade", "Gerekli değil", "Görülmüştür", "Kaydedildi" cümlelerini vahyetti. Allah yaptığı şeyin kusursuz olduğunu gördü. Fakat şöyle dedi: "Bu güzel, fakat daha güzeli bizim Adem'in tek başına kalmamasıdır. Ona iki kat tembellik verdi. (Çünkü normal tembellik iş için sürekli gereklidir.) Kemiklerinden birini çıkarıp etle bürüdü. Onu Adem'e benzeyen kadın bir memur yaptı. Kadın, onunla esnemeyi ve uyumayı paylaştı. Erkek ve kadın memur 10/3 kadro derecesindedir ve utanmazlar. Cennette terfi adında bir ağaç vardı. Allah onlara o ağaca yaklaşıp meyvesinden tatmayı yasakladı. "Çünkü ondan yerseniz ölürsünüz". Ama ufuksuz bekçi, diğerleri gibi bahşişten fazlasını düşünemiyordu. Bahşişte memurların maaşları arttıkça artıyordu. (Bekçi) onları teşvik etti. Onlara şöyle dedi: "Allah'ın sizi bu ağaçtan uzaklaştırması ancak emekliliğinizin anlamsız ve fakirlikten uzaklaştırmayan bir emeklilik olması içindir." O ikisi ağacın meyvesinden yediler. O günden beri sakinliği ve huzuru kaybettiler. Memur Adem, gündüzleri yalakalık, geceleri de yüksek makamların –en azından altıncı*

[278] Ayrıntılı bilgi için bakınız: Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2014, s. 1-3.

derece- aşkından ağlar oldu. Mademki birinci tabakada beşinci derece olmuyor…"[279]

Gerek hükümet gerekse kurumların yönetiminde birçok olumsuzluklar yaşanabilir. Beklenilen, bunların kısa sürede düzeltilmesi ve sağlıklı hizmetin verilmesidir. Fakat bazı yönetimlerde bunların düzeltilmesi yerine üzeri örtülerek güzel gösterilmesi söz konusudur.

Medyanın tarafsız olarak bütün gerçekleri yansıtması beklenir. Fakat ne yazık ki, birçok medya kuruluşu kendi menfaatleri ve ideolojileri çerçevesinde yayınlar yapmaktadır. Her ne kadar tarafsız gibi gözükseler de aslında bütün yayınları belirli görüşler etrafında dönmektedir. Özellikle dikta yönetimi altındaki ülkelerde basın organlarının muhalif haberler yapamayacağı bilinen bir gerçektir. Bunun yanı sıra bazı medya kuruluşları da sürekli yönetimden övgüyle bahsederler. Yapılan onca yanlışa göz yumarak olumlu haberler yapmaya devam ederler.

Târîḫu mâ ehmelehu't-târîḫ min ḥayâti'l-muerriḫ Hîrûṭ (تاريخ ما أهمله التاريخ-من حياة المؤرخ هيروط) adlı hikâyede de bunun bir örneği anlatılır. Yönetim kademesinde bulunan bazı insanların, basın organlarını bile yönlendirerek istedikleri gibi haber yaptırdıklarından bahsedilir. Hikâyeye göre petrol ülkelerinden birinde Saltanat isimli bir gazete çıkmakta ve gazeteyi Mısırlı gazeteciler idare etmektedir. Bu gazeteciler Arapların deyimiyle "Sultanın ekmeğini yiyip onun silahıyla vurmaktadır. Yönetimin güdümünde olan bu gazete, sürekli Sultan'a övgüler dizmekte ve olumsuz şeyleri görmezden gelmektedir. Hikâyede büyük tarihçi olarak belirtilen Muhammed Nazım konuyla ilgili şunları söyler:

"Sultan'ın hatırı dünyalardan büyüktür. Ben bu gazetenin çıktığı petrol krallığında çalışmak zorunda kaldım. On ay boyunca ya da yirmi dört saat içinde ülkeden ayrılmam için uyarılmadan öncesine kadar bu gazeteyi takip ettim. Gerçeğin hayalden çok daha ilginç olduğuna olan inancım daha da arttı. Hatta bu hayal Wales, Defoe, Jules Verne'nin hayalleri, hatta bin bir gece masallarındaki hayallerden daha da şaşırtıcı. Bir gün gazetede

[279] Keyyâli, "Da'vetun ile'l-cunûn", *age.*, II, 474-475.

sadece ilahlara ait sıfat ve lakapların Sultan'ın ismiyle yan yana kullanılışını saydığımı hatırlıyorum. İsim bu şekilde seksen dokuz kez geçiyordu."[280]

Hikâyede bahsedilen ülkede bulunmuş olan tarihçi, takip ettiği günlük gazetelerdeki tespitlerini anlatmaktadır. Gazetelerde o dönem idareci olan Sultan hakkında aşırıya kaçan övgüler dizilmektedir. Hatta Sultan'ın ismi ilahlara ait sıfatlarla birçok kez yan yana kullanılmıştır. Böylece, o ülkede yaşanan olumsuzluklar halk tarafından bilinmemekte, hatta yapılan yayınlara göre her şey yolunda izlenimi verilmektedir.

[280] Keyyâlî, "Târîḫu mâ ehmelehu't-târîḫ min ḥayâti'l-muerriḫ Hîrûṭ", *age.*, III, 98.

2.5. EKONOMİK PROBLEMLER

Toplumun refah seviyesini etkileyen önemli faktörlerden birisi ekonomidir. Toplumların ekonomik durumları, hayat şartlarını doğrudan etkilediği için yaşanan sosyal problemlerde önemli bir etkendir. Yoksulluğa bağlı olarak işlenen suçlar, iş imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle yaşanan göçler ve bireylerin gelir düzeyindeki farklılıklar gibi nedenler, ekonomik temelli problemlere örnektir.

2.5.1. Yoksulluk

Yoksulluk, kişinim yaşamını devam ettirebileceği kaynaklardan mahrum olması durumudur. Ama genellikle ekonomik kaynağın eksikliği içinde söylenir. Yoksulluğun bir ölçüsü yoktur. Her toplumda refah düzeyi altında yaşayan bireyler yoksul kabul edilir.[281] Yaşadığı toplumun yaşam şartlarının altında yaşayan bireyler, imkânsızlıklar nedeniyle sorunlar yaşayabilir. Aynı zamanda, uygun şartları sağlamak amacıyla mücadele ederken de farklı sorunlarla karşılaşabilirler.

Toplumun en büyük sosyal problemlerinin başında gelen yoksulluk, diğer birçok problemin de tetikleyicisidir. Nitekim çoğu sağlık problemi, maddi yetersizlik nedeniyle tedavi edilemezken hırsızlık, gasp, cinayet gibi birçok suçun ana nedeni de yoksulluk olabilmektedir.

Zebûnun Vâḥid (زبون واحد!) adlı hikâyede köyde berberlik yapan Ebû İbrahim, aynı zamanda şehirden köylünün ihtiyacı olan her şeyi getirip dükkânında satmaktadır. Köy yerlerinde sıkça karşılaşılan veresiye alışveriş yapılıp hasat zamanı ödenmesi olayı ile bu hikâyede bir kez daha karşılaşıyoruz. Köylü çocukların istediklerini şehirden getiren Ebu İbrahim, paraları olmadığı için veresiye satmaktadır. Köylünün hasat dönemi dışında maddi sıkıntı çekmesi şu şekilde anlatılmıştır:

[281] Demirbilek, *age.*, s.248.

"Ne var ki çocuklar ceplerinde para taşımıyorlardı. Bu yüzden Ebû İbrahim borçları anne babalarının üzerine kaydederek yeni bir uygulamaya başladı. Hasat zamanına kadar ödenmeyen borçlar…"[282]

Şehirdekiler gibi aylık olarak düzenli gelirin olmaması, köyde yaşamanın zorluklarından biridir. Yaz aylarında genellikle toprak işleriyle uğraşan köylüler, hasat zamanı emeklerinin karşılığını alırlar. Elde ettikleri gelir gelecek yıl aynı vakte kadar kullanırlar. Gıda ihtiyaçlarını kendi ektikleriyle karşıladıkları için bu konuda sorun yaşamazlar. Fakat bunun dışındaki ihtiyaçları için gereken parayı her zaman bulamayabilirler. Bunun için de yıl içerisindeki borçlarını hasat zamanı ödeyerek ihtiyaçlarını giderirler. Hikâyede bakkal, çocukların okul ihtiyaçlarını alabilmeleri için ailelerinin hasat zamanı ödemesi şartıyla veresiye vererek köyde yeni bir uygulama başlatmıştır.

Emâme'l-ḳasri'l-'adlî (أمام القصر العدلي) adlı hikâyede anlatıcı kahraman, adliye sarayının önünde boyacılık yapan çocuklardan bahseder. Çocuklar çok fazla ayakkabı boyamadıklarından kazançları da iyi değildir. Bunun sebebi insanların çok meşgul olmaları ve ayakkabı boyatacak kadar bile zaman bulamamalarıdır. Boyacı çocuklardan biri iş yapamadıkları için aç olduklarını *"Amca, vallahi dünden beri bir şey yemedik…"*[283] diyerek ifade eder.

Mu'îdu'l-kulliyye (معيد الكلية!) adlı hikayede de yoksulluk problemi çeken başka bir çalışan grubundan bahsedilir. Babası öldükten sonra kardeşleri ve annesine bakmak zorunda olan Suphi bir ilkokulda belletmenlik yapmaya başlar. Fakat aldığı maaş az olduğu için geçim sıkıntısı yaşar. Uzun zamandır yeni bir elbise alamayan Suphi'nin bu durumu şu şekilde hikâye edilir:

> *"Belletmen bedenini saran şiddetli soğuğa rağmen elbiselerini yavaşça ve itinayla çıkarmaya başladı. Pantolonunu çıkarınca iki eliyle paçasından tutup yüzüne sürdü ve sağlamlığını kontrol etmek için soluk*

[282] Keyyâlî, "Zebûnun Vâḥid", *age.*, I/17.
[283] Keyyâlî, "Emâme'l-ḳasri'l-'adlî", *age.*, I/85.

ışığa doğru tuttu. Pantolonun son günlerinde olduğunu anladı. Neredeyse içinden ışık görünecek şekilde lif lif ayrılmış gibiydi…"[284]

Beyyâ'u'd-Dirbekkât (بياع الدربكات) adlı hikâyede geçimini darbuka satarak temin etmeye çalışan Mustafa el-Matrabî konu edilir. Mustafa, işleri kötü olduğu için evinde aç bekleyen çocuklarını aklına getirerek üzülür ve bir şeyler satması gerektiğini şöyle ifade eder:

"Mustafa el-Matrabî kendi kendine şöyle dedi: "Bugün bir şeyler satmamız lazım be adam. Bugün de Rahman'ın tokadı ile uyandık. Ne ekmek, ne mercimek, ne gazyağı… Evdekiler sıkıntı nedir bilmez, kız da 'bir şey getirmedim'den anlamaz…"[285]

Boyacı, belletmen ve darbuka satıcılarının yaşadığı problem, şartları farklı olsa da yoksulluktur. Boyacı çocuklar ve darbukacı, işlerinin iyi olmaması, belletmen de aldığı ücretin az olması nedeniyle sıkıntı çekmektedir. Özellikle boyacı ve darbuka satan kişinin kazandıkları ile günlük ihtiyaçlarını giderdikleri ve ailelerine ekmek götürdükleri anlaşılmaktadır. Fakat işleri yolunda gitmediği için hem kendileri hem de aileleri bu durumdan etkilenmektedir.

İlâ'd-daḥdâḥ (إلى الدحداح) adlı hikayede yazar, yoksulluğu nedeniyle uzun süre aç kalmış ve ölümünün bundan dolayı olduğu düşünülen birinden bahseder. Anlatıcı kahraman, arkadaşı Ahmet Beyâlî'nin babasının vefatı üzerine cenaze evine gider. Cenaze evin ortasında yıkanmak üzere beklerken oradakilerden ikisi arasında ilginç bir tartışma yaşanır. Şeyh Yunus, Şeyh Abdurrezzak'a cenazenin karnına bastırıp bastırmadığını sorar. Bunu yapmanın cenazenin yıkanma işinden sonra abdestinin bozulmaması için zaruri olduğunu açıklar. Şeyh Abdurrezzak, asıl önemli olanın bu olmadığını belirterek sinirlenir ve şu cevabı verir:

"Dostum, bu beldemizin cenazesi, bir aydan beri abdestini bozmadı, açlıktan ölmüş olabilir, eve ve eşyalara bir baksana. Sonra Allah için söyle. Mevtanın şurada öğle namazına imam olmasını bekler miydiniz?[286]

---

[284] Keyyâlî, "Mu'îdu'l-kulliyye", *age.*, I/23.
[285] Keyyâlî, "Beyyâ'u'd-Derabbukkât", *age.*, I/125.
[286] Keyyâlî, "İlâ'd-daḥdâḥ", *age.*, I/78.

Beldede vefat eden birinin kefenlenme ve yıkanma işleri için hocaların konuştuğu sırada ölen kişinin açlıktan öldüğü ortaya çıkar. Cenazenin nasıl yıkanacağı gibi konuların önemsiz olduğunu belirten Şeyh Abdurrezzak, beldelerinde açlık nedeniyle ölen birisinin çok daha büyük bir problem olduğunu söyler.

Yoksulluk, şartlar itibariyle her toplumun az ya da çok yaşayabileceği bir problemdir. Fakat asıl problem, yönetimde bulunanların halkın yaşadığı sorunlara kayıtsız kalmasıdır. Kendileri devletin imkânlarını kullanıp müreffeh bir hayat yaşarken toplumun çektiği sıkıntılardan bihaber olmalarıdır. Suriye halkı işgal, sömürge ve manda yönetimleri gibi birçok nedenle uzun yıllar zor günler yaşamıştır. Yönetim kadrosu hala işgalci güçlerin güdümünde olduğu için bu problemleri çözmekte yetersiz kalmıştır. *es-Sâlife* (السالفة) adlı hikayede buna örnek olabilecek bir olay anlatılır.

Hikâyede yaşanan kuraklık nedeniyle çiftçiler sulama problemi yaşamakta ve bu da ürünlerin ziyan olmasına sebep olmaktadır. Hükümetin kapısına kuyu açma izni almak için gelen köylüler elleri boş dönerler. Bu işten sorunlu memur, köylülerin çaresiz isteklerine karşın hiçbir tepki vermez ve onları başından savar. Hikâyede, Hükümet kanadının bu duyarsızlığı ve içinde bulundukları çaresizlik nedeniyle bir köylü şu sözleri söylemektedir:

"Zaten hiçbir konuda acelesi yoktur. Ne hasat ne de ekim zamanı bilir. Onun hazinesi hep dolup taşar. O bizim, buğdayın gövdesine bakıp emzikli bir çocuğun güçsüz ve yumuşak bacakları gibi görmemizi hissedemez… Biz elimizden gelse, omzumuzdaki abaları çıkarıp ekinlere giydirmek isteriz."[287]

Hikâyede görüldüğü gibi halkın yaşadığı yoksulluk probleminin temel sebebi yönetimin bu konudaki duyarsızlığıdır. Fransız işgali fiilen bitmiş olsa da yöneticilerin halen onların güdümünde olduğu bir dönem yaşanmaktadır. Bu da kaynakların tamamıyla Suriye halkına harcanmasını engellemektedir.

Yoksulluk sorununun en büyük nedeni işsizliktir. Köy ve kasaba gibi küçük yerleşim yerlerinde iş imkânlarının kısıtlı olması ya da şehirdeki iş imkânlarının iyi olmaması nedeniyle birçok kişi işsiz kalmaktadır. Köylerden şehirlere ya da şehirden

[287] Keyyâlî, "es-Sâlife", *age.*, I/241.

başka şehre, yeni bir iş bulma ümidiyle göçler yaşanmaktadır. Hikâyelerde işsizlik nedeniyle yaşanan sıkıntılar ve bunun sonucunda yapılan göçlere de değinilmiştir. Bu bölümde bu konuları ele alacağız.

2.5.2. İşsizlik ve Göç

Toplumun iki önemli problemi olan işsizlik ve göç, birbirini doğru oranda tetikleyen problemlerdir. Küçük ve iş imkânı az olan yerleşim yerlerinde insanlar büyük şehirlere göç etmekte, fazla göç alan yerleşim yerlerinde ise bir süre sonra işsizlik baş göstermektedir. Böylece göçün en büyük etkeni işsizlik, işsizliğin de göç olmaktadır. Özellikle yaşadığı İdlib ve çevresindeki insanların yaşamlarını esas alan yazar bu konuya hikâyelerinde değinmektedir. Yazarın yaşadığı dönemin şartlarının zorluğu düşünüldüğünde bu tür hadiselerin fazlaca konu edilmesi kaçınılmazdır.

Ṭabîbu'n-Nâḥiye (طبيب الناحية) adlı hikayede eşi rahatsız olan anlatıcı, eşini kasabanın doktoru Resmi Efendi'ye götürmek ister. Fakat Resmi Efendi parası olmayıp fakirlik kâğıdı ile gidenleri üstünkörü muayene etmekte, parası olanlarla ise özel olarak ilgilenmektedir. Karısının durumu ciddi olduğu için para ile muayene ettirmek ister fakat işsiz olduğu için bunu yapamaz. Kahraman, bu çaresizliğini şu sözlerle ifade eder:

"Ben uzun boylu ve yapılı, dut ağacını sökebilecek güçte bir adamım. Evet, dut ağacı… Fakat dut ağacını nerden bulupta sökeyim. Sökeyim de para kazanayım. Yedi yıldır işsizim. Yani zeytinlerimiz don olayından sonra kuruyup da halimiz harap olduğundan beri…"[288]

Yine *Beyyâ'u'd-Dirbekkât* (بياع الدربكات) adlı hikâyede darbuka satarak geçimini sağlayan Mustafa el-Matrabî'nin yaşadığı ekonomik sıkıntıdan bahsedilmektedir. Mustafa, işe çıktığında genellikle marangoz Hacı Yahya'nın dükkânı önünde bir süre bekler, hal hatır sorar. İşlerin iyi olmadığını bir gün Hacı Yahya, insanların artık ekmek derdinde olduğunu ve bu tür şeylere itibar etmediğini söyler. Sadece darbuka satıcısı Mustafa'nın değil, toplumun genelinde maddi sıkıntılar yaşandığını şu sözlerle ifade eder:

[288] Keyyâlî, "Ṭabîbu'n-nâḥiye", *age.*, I/58.

"Durum gün gibi ortada. Fakat Subhanallah! Bu darbuka işiyle uğraşmaktan kendine düzgün bir iş bulamadın. Zaten artık zamanı geçti. Hayır ve bereket günleri geri dönmez. İnsanlar parasını somun için tutuyor, süslü darbuka için değil…"[289]

Toplumun dönem itibariyle geçirdiği sıkıntılı durumun maddi boyutunu bu hikâyede görmekteyiz. Darbuka satan Mustafa üzerinden kişiselleştirilen konu, devamında Hacı Yahya'nın da belirttiği gibi toplumun genelini ilgilendiren bir sıkıntıdır. Ekmek parası bulmakta zorlanan halkın, darbuka gibi eğlence türü şeylere para harcaması mümkün değildir. Bu nedenle Hacı Yahya, Mustafa'ya başka bir işle uğraşmasını tavsiye eder.

Aynı hikayede işleri kötü olan darbukacı artık sıkıntıdan dolayı isyan etme seviyesine gelir ve şu şekilde yakınır:

"Neden Rabbim? Ya yer cimrileşti ya da göğün suyu çekildi. Güneş hayır ve bereket günlerindeki gibi insanların üzerine doğmaya devam ediyor. Buğday, hala her yaz yaldızlı başaklarını bitiriyor! O halde neden insanlar eğlence ve coşkudan geri duruyor?"[290]

Yukarıda açıklanan durumun ayrıntısı göz önünde bulundurulduğunda işsizlik seviyesinin ve maddi sıkıntının büyüklüğünü anlayabiliriz. Çünkü insanlar sıkıntı nedeniyle isyan derecesine gelmiştir.

Benzer bir şekilde *Kâtibu'l-'arâiż* (كاتب العرائض) adlı hikâyede ikisi de arzuhalci olan Munip ve Cemil Efendi arasında geçen şu diyalog, işlerin eskisi gibi iyi olmadığını gösterir:

"Münip sözüne şöyle devam etti:

- *Sebeplendin mi bugün?*

Cemil Efendi yüzü asık bir şekilde şöyle dedi:

- *Kuruş yok.*

[289] Keyyâlî, "Beyyâ'u'd-Dirbekkkât", *age.,* I/126.
[290] *Aynı yer.*

- *Bende de yok. Sanki dünyada kurt kuzuyla beraber otlar oldu. Memlekette sorun kalmadı ya da insanların hepsi okur-yazar oldu. Zamanında işlerimizin nasıl olduğunu hatırla. Tıkır tıkır. Her saat yeni dirhem. Günde bin müşteri…"*[291]

Yukarıda konuyla ilgili verilen örneklerde, farklı sebeplerle yaşanan işsizlik sıkıntıları ele alınmıştır. Bahsedilen üç hikâyenin ilkinde mekândan kaynaklı işsizlik problemi ortaya çıkmıştır. Köyde genellikle kendi işleriyle meşgul olan aileler, işlerini kaybettiklerinde başka bir iş yapmak isteseler bile buna imkân yoktur. Köyün şartları nedeniyle ya bu duruma katlanmak ya da şehre göç etmek zorundadırlar. Diğer iki hikâyede ise benzer bir şekilde daha önce revaçta olan mesleklerin gözden düşmesi nedeniyle yaşanan ekonomik sıkıntıdan bahsedilir. Hem darbuka satan kişi, hem de arzu hal işi yapan kişiler insanların bunlara eskisi gibi rağbet etmediklerinden şikâyetçidirler.

Toplumun coğrafi bölgeleri arasındaki ekonomik dengesizlik, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçların yetersizliği köyden şehirlere ya da küçük şehirlerden büyük şehirlere göç hareketlerine neden olmaktadır. Bu bağlamda işsizlik, birçok bölgede insanları göçe zorlamaktadır. Bulunduğu yerde işini kaybeden, artık geçimini sağlayamayan ya da bölge şartları nedeniyle iş imkânları çok kısıtlı olan bireyler, iş fırsatları ve ücretler konusunda daha avantajlı olan yerleşim yerlerine göç etmeyi tercih etmektedirler.[292] Sosyal ve ekonomik etkileri olan göç, hem bireyin hayatını hem de göç ettiği toplumun sosyal ve ekonomik yapısını doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda göç genel anlamıyla bireyin mevcut şartlarını iyileştirmek için yaşadığı yeri geçici veya kalıcı olarak değiştirmesi olarak tanımlanabilir.[293] Fakat bu göçler, çoğu kişi için beklenildiği gibi olumlu sonuçlar vermeyebilir. Eldeki imkânları terk edip bir bilinmeze göç eden birçok insan, aradığını bulamadan perişan olup gitmektedir.

et-Taṣvîru'l-ḥadîṯ (التصوير الحديث) adlı hikayede Şam'da fotoğrafçılık yapan bir gence, yaşlı bir adam fotoğraf çektirmek üzere gelir. Fotoğraf çekimi sırasında yaşlı

[291] Keyyâlî, "Katibu'l-'araiż", *age.*, I/30.
[292] Ufuk Özer -M. Hanefi Topal, "Genç İşsizliği, Suç, Göç, İntihar ve Boşanma Düzeyleri ile İlişkili midir? Türkiye'den Ampirik Bir Kanıt", *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 5, Kırklareli 2017, s. 54.
[293] Ozan Bahar, "Türkiye'de İç Göç Hareketlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, Isparta 2010, s. 44.

adam gence "Salhad köyünden olduğunu mu söylemiştin?" diye sorar. Gencin "Evet efendim" cevabı üzerine bu kez yaşlı adam "Köyünüzü neden terk ettiniz" sorusunu sorar. Genç, işsizlikten dolayı göç etmek zorunda kaldıklarını belirten şu cevabı verir:

"Sizin de bildiğiniz gibi köyde iş yok Şeyhim. Kardeşimle tarlayı sattık ve Şam'a para kazanmaya geldik…"[294]

Hikâyede anlatıldığı üzere köyden şehre yaşanan göçün en büyük sebebi köy şartlarının zor olması ve köy halkının geçimini sağlamaya güç yetirememesidir. *el-Mihne? Mellâk* (المهنة؟ ملاك!) adlı hikayede de benzer bir durum söz konusudur. Köyden Halep'e göç etmek zorunda kalan el-Ḥâc Mustafa, bu zorunlu göçün sebebini şöyle açıklamıştır."

"Halep bölgesinde bir gece sıcaklık sıfırın altında yirmi beş dereceye düştü ve zeytinler dondu. Evler dağıldı, aileler perişan oldu. Gözün nuru, kalbin lezzeti ve fakirliğin örtüsü binlerce hektar araziler, ortasında siyah kazıklar çakılı bir çöl oldu…"[295]

Tek geçim kaynağı tarlaları ya da hayvanları olan köylüler, bunlara bir zarar gelmesi durumunda köyde geçimlerini sağlayacak başka bir iş bulamaz. Çünkü köyde yapılabilecek bir meslek yoktur. Hikâyede Halep'te yaşanan kıtlık sonrası el-Hac Mustafa da, mecburen şehre göç etmiştir.

Zebûnun Vâḥid (زبون واحد!) adlı hikâyede de Abdulgafûr on üç yıl önce, çocuk yaşlarda iken ekmek parası için şehre gelmiştir. Köyüne dönmek üzere yolda iken onca yılın verdiği hasretle düşüncelere dalar. Anlatıcı durumu şu şekilde hikâye eder:

> *"Genç kendi kendine şöyle diyordu: "Acaba köy ahalisi, bu çelimsiz, yetim, rızık için on üç yıldır sevgili köyünden ayrı kalan Abdulġafûr b. Âmine'yi anıyor mudur? Köyü hatırlayınca kalp atışlarının hızlandığını hissetti ve meraklı bir şekilde kendi kendine sordu: "(Köyüm) hatırımdaki gibi hala renkli ormanların içinde mi saklanıyor?"*[296]

[294] Keyyâlî, "et-Taṣvîru'l-ḥadîṯ", *age.*, I/292.
[295] Keyyâlî, "el-Mihne? Mellâk", *age.*, I/298.
[296] Keyyâlî, "Zebûnun Vâḥid", *age.*, I/15.

Küçük yerleşim yerlerinde iş imkânlarının azlığından dolayı şehirlere yaşanan göç hadiselerinin ardından bu bölümde ise şehirdeki ekonomik problemlerden bahsedeceğiz. Köyden iş bulma umuduyla şehre gelen insanlar, burada da dengesiz gelir dağılımı ile karşılaşmaktadır. Kimi insanlar, yaptıkları işe göre çok fazla gelir elde edebilirken kimisi de çok daha ağır işlerde daha az miktarlara çalışmaktadır.

2.5.3. Gelir Dağılımı Problemi

Suriye Devleti resmi olarak 1946 yılında bağımsızlığını elde etmiş olmasına rağmen dış müdahalelerin etkisi uzun yıllar ülke yönetiminde görülmeye devam etmiştir. Bu nedenle bağımsızlığından hemen sonra dış müdahalelerle yapılan çok sayıda askeri darbe 1960 yılını kadar devam etmiştir. Savaştan yeni çıkmış, uzun yıllar işgal altında kalmış ve darbelerle sarsılmış olan Suriye, ekonomik anlamda da ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Devlet dairesinde çalışanların maaşlarını düzenli almaması, uzun yıllar maaşlara zam yapılmaması ekonomik hayatı durma seviyesine getirmiştir. Kırsal kesimdekiler kendi ürettikleri ile idare ettiği, memurlar da maaşlarını çoğu zaman alamadığı için şehirdeki esnafta mallarını satacak kimse bulamamıştır. Bütün bunlar olurken devletin üst kademelerindeki bazı kimselerin terfi ve maaşına zam aldığı haberleri memur kesiminde infiale neden olmuştur. Gelir dağılımındaki buna benzer sosyal problemler Keyyâlî'nin hikâyelerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Katibu'l-'araiż (كاتب العرائض) adlı hikâyede postane binasının önünde arzuhal işi yapan anlatıcı, az ileride meyan şerbeti satan adamı izlemeye başlar. Satıcının güneşin altında bardağını cüz'i bir miktarla şerbet satarak geçimini sağlamasıyla arzuhalcilerin durumunu kıyas eder ve şunları söyler:

> *"Meyan şerbeti satan kişi süslü arabasının ardında duruyordu. Temiz, beyaz bir elbise giymişti. Sağlıklı, kırmızı yanaklı, sol kulağına yakın bir ben bulunan, esmer, güçlü kollarını sıvamış… İzzetli ve neşeli bir şekilde ard arda bağırıyordu: "Susuza serin içecek… Serin içecek…" Kâseler doldurmaktan, onları yoldan geçenlere sunmaktan ve para almaktan yorulmaz. Cüz'i bir kazanç. Her insan güle oynaya alabilir. Hatta dilenciler bile… Para! Kavrulan bir susuz için paranın ne önemi*

var? Fakat damlaya damlaya göl olur. Kim bilir, belki de o bu "Serin içecek"in ardından bir bina yaptırır!"Fakat biz kendini bir halt sanan kâtipler… Yarım liradan aşağısına tenezzül etmeyiz…"[297]

Hikâyede arzuhalci, toplumun en büyük problemlerinden birine temas etmiştir. Beyaz yakalı diye tabir edilen ya da masa başında çalışanlar güneş altında, soğukta ve ağır işlerde çalışanlara göre çok daha rahat konumdadırlar. Buna rağmen gelirlerinde daha çok yorulanın daha az kazanması gibi bir dengesizlik söz konusudur.

Yûh (!يوه) adlı hikâyede devlet memuru olarak görev yapan Azmî, arkadaşlarıyla bir sohbet esnasında devletin yaşadığı sıkıntılardan dolayı uzun zamandan beri zam yapamadığını söyler. Ancak devlet kademesinde bulunan yüksek rütbeli memurlar bütün sıkıntılara rağmen maaşlarına zam almaya devam ederler. Azmî bu konuda şunları söyler:

"…Hükümetin maaşlara zam yapma niyeti olduğunu söylüyorlar. Bildiğiniz gibi hayat üç kat pahalılaşırken memur maaşları 1954'ten beri artmadı… Fakat efendim, ben meselenin tamamen söylenti olduğunu düşünüyorum. Çünkü hükümet –siz daha iyi bilirsiniz- ancak büyük memurlara zam verir…"[298]

Niẓamîyyun cidden (نظامي جدا) adlı hikayede de bir polis memuru maaşının pahalı hayat şartları karşısında yetersiz olduğunu "Hayat karmakarışık iken bu kadar az maaşla insan ne yapar? şeklindeki serzenişini dile getirmiştir. Benzer bir durum da *Ṣundûḳu'l-'acâib* (صندوق العجائب) adlı hikâyede anlatılmıştır. Devlet dairesinde çalışan bazı memurların maaşları düzgün verilmezken, kıdemli bazı memurlara maaşlarıyla ile beraber mesai ücretlerinin yatırılması diğer memurlar nezdinde huzursuzluğa sebep olur. Anlatıcı kahraman memurların yaşadığı bu sıkıntıyı şu şekilde anlatmaktadır:

"Fakat düşünün, bazı arkadaşlarım maaşının yarısını alırken ben maaşımın sadece üçte birini aldım. Kısa bir süre sonra da resmi gazetede, müdür filan beyin mesai

[297] Keyyâlî, "Katibu'l-'araiż", *age.,* I/29.
[298] Keyyâlî, "Yûh", *age.,* I/434.

saatleri dışında yaptığı ek işlerin karşılığı olarak maaşından daha fazla para aldığını okuyoruz…"[299]

Yukarıda başlıklar halinde dile getirilen ekonomik problemlerin yanı sıra, halkın yaşamakta olduğu farklı sorunlar da bulunmaktadır. Ekonomik hayatı ilgilendiren ve toplumsal ahengi bozan bu sorunlardan birisi taşeron işçilerin yaşadığı sıkıntılardır.

Köyde yaşayanlar, az kazansa da kendi işinin başında olmasına rağmen çeşitli nedenlerle şehir hayatını tercih edebilmektedir. Şehir hayatının çok daha rahat olduğu düşüncesiyle dedelerinden, babalarından kalan evi ve tarlayı satan bazıları soluğu şehirde almaktadır. Fakat şehir herkese aynı şartları sunmamaktadır. İş bulsa bile ya kazancı az olmakta ya da taşeron diye nitelendirilen statüde olmaktadır. Garantisi olmayan, işçinin her an diken üstünde olmasına neden olan bu tür işler, şehirde vasıfsız olan birçok insanın zorunlu tercihidir.

el-Luṭf (اللطف) adlı hikayede taşeron işçilerin yaşadığı sıkıntılara değinilmiştir. Anlatıcı kahraman, resmi dairede çalışmakta olan bir arkadaşını ziyaret eder. Onlar otururlarken içeri kazı işlerinde çalışırken işten çıkarılmış ve tazminat isteyen bir taşeron işçi girer. Yazar taşeron işçi ile memur arkadaşı Fazlullah arasında geçen diyalogu şu şekilde anlatır:

"Bu sırada esmer, uzun boylu, görünüşü işçi sınıfından bir genç içeri girdi. Utanarak Fazlullah'a doğru ilerlerdi ve şöyle dedi:

- *Ben falancayım (İsmini hatırlayamadım) Kazı işimden çıkarıldığım için bir tazminat dilekçesi vermiştim.*

Fazlullah şöyle dedi:

- *Sana red cevabı verdik. Fakat dilekçede adres beyan etmediğin için gönderemedik.*
- *İçeriğini öğrenebilir miyim?*
- *Normalde belirli taşeron işler tazminat hak etmiyor. Maliye Bakanlığı kazı işlerini de bu işlerden kabul ediyor.*

[299] Keyyâlî, "Ṣundûḳu'l-'acâib", *age.,* I/472.

- *Ama ben iki senedir buradayım ve hiç tembellik etmedim.*
- *Bu sözü git Maliye Bakanlığına söyle. Diğer taraftan bu bir kanun. Bunun aması falan olmaz.*

İşçi bir müddet sustu ve kısık bir sesle kendi kendine konuşur gibi şöyle dedi:

- *Maliye Bakanlığı? Kanun? Çocuklarım bu sözlerden anlar mı? Bu sözle karınlarını doyurabilir miyim? Niçin insanlar hep bana karşı…"*[300]

Hikâyede işten çıkarılmış olan şahıs, kurumdan tazminat istemesine rağmen taşeron işçi olduğu için bu talebi reddedilmiştir. Fakat adam, evde çocuklarının ekmek beklediğini, onlara kanunların bir şey ifade etmeyeceğini anlatmaya çalışır. Adamın bu çabası durumu değiştirmez.

[300] Keyyâlî, "el-Luṭf", *age.,* I/47-48.

2.6. KÜLTÜREL PROBLEMLER

Kültür, insanlar tarafından ortaya konulan ve nesilden nesile aktarılabilen kavramlara verilen genel isimdir.[301] Her toplumun geçmişinden beslendiği, kendi insanından motifler taşıyan milli bir kültürü vardır. Diğer toplumlarla benzerlik gösteren yönleri olsa da kültür, toplumu diğerlerinden belirgin bir şekilde ayıran özellikler taşır.

Gerek geleneklere olan taassup gerekse yeniçağın getirdiği yeniliklere olan alışma sorunları nedeniyle her toplumda olduğu gibi Suriye'de de birçok kültürel problemler ortaya çıkmıştır. Keyyâlî'nin hikâyelerinde kültürel anlamda yaşanan problemlerin yansımalarını görmekteyiz. Bu bölümde bunları inceleyeceğiz.

2.6.1. Taassupçuluk

Kültürün problem olarak karşımıza çıktığı konulardan birisi de taassuptur. Bir şeye aşırı bağlılık anlamına gelen bu kavram, toplumu yeni fikirlere karşı ön yargılı yapabilmekte, yeni bir durumu kabullenmesini imkânsız hale getirmektedir.

Zebûnun vâhid (زبون واحد!) adlı hikâyede buna örnek olabilecek bir durum anlatılmaktadır. Köyünde iş bulamadığı için Şam'a para kazanmaya giden Abdulğafûr b. Âmine isimli genç, on üç sene sonra köyüne döner. Köyde iken yanında çırak olarak çalıştığı berber Ebû İbrâhim'e rakip olarak daha modern bir berber dükkânı açmaya karar verir. Bir dükkân kiralayıp içini köylünün daha önce alışık olmadığı şekilde hazırlar. Cam vitrin yaptırıp ahşapları ferahlatıcı çiçek renkleriyle boyar. Duvarlara karizmatik resimler yapıştırarak ortasına bakanın, kendisini duvarın bir parçası gibi hissettiği bir ayna asar. Fakat bunca şeye rağmen köylü Abdulğafûr'un dükkânına gelmez. Yıllardır aynı kişiye ve tek tip saç modeliyle traş olan köylüler, yeniliklere açık olmadığı için Ebû İbrâhim'e traş olmaya devam ederler.

Başka bir örnek ise *Risâle min ebin 'âmilin ilâ ibneteyhi 'indemâ tekburân* (رسالة من أب عامل إلى ابنتيه عندما تكبران) adlı hikâyede anlatılmaktadır. Hikâyede Beşşar el-Haddâd

[301] Mustafa Aydın, "Kültür Sosyolojisinin Temel Kavramları", *Kültür Sosyolojisi,* (Ed.Köksal Alver ve Necmettin Doğan), Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s. 46.

isimli kahraman, kızlarına yazdığı mektupta başından geçen şu olayı anlatır. Gençlik yıllarında çalışmak için Haleb'e giden kahraman, orada amcaoğlu Zeynel Abidin hocanın yanında kalmaya başlar. Zeynel Abidin Hüsreviye medresesinde öğrenim görmektedir. Kahraman bir gün amcaoğlunu yemeğe davet eder. Yemekten sonra sinemaya gitmeyi teklif eder ancak, Zeynel Abidin'den hiç beklemediği bir tepkiyle karşılaşır. Kahraman yaşadığı bu şoku şu sözlerle ifade eder.

> *"Krallara layık bu ziyafetten sonra, Zeynel Abidin hocanın küfür sözlerinden başka bir kazancım olmadı. Çünkü ben bir işe kalkışmış ve sinemada "Leallî el-Kessâr" filmini izlemeyi önermiştim. Benim, ailenin yüz karası ve utanç kaynağı olduğumu, yaptığım işin de Batı tarzı demir işi olduğunu söyledi. Beni sinemalarda yatıp kalkan bir zavallı yaptı."*[302]

Bu hikâyelerde de görüldüğü gibi birçok toplum, yeni olan pek çok şeye karşı bu şekilde önyargıyla yaklaşmaktadır. Alıştıkları düzenin değişmesini istemedikleri için yeni olanın iyi ya da kötü olduğuna bakmaksızın reddetmektedirler. Bunun nedeni çoğu zaman toplumun inançlarıyla ilgilidir. Mensup olunan dinin, bu yeniliğe hoş bakmaması ya da toplumun öyle düşünmesi nedeniyle yenilik, kabul edilmemektedir.

Burada sosyal problem olabilecek başka bir konu, özellikle dinin temsilcisi olan hocaların, hatalı yorumları nedeniyle toplumun yanlış yönlendirilmesidir. Bu yüzden yaşam şartları ve gailesi nedeniyle okumaya ve araştırmaya fırsat bulamayan halk ilmi, özellikle de dinî ilimleri yanlış insanlardan öğrendiğinde ortaya çıkabilecek sorunlar da hikâyede dile getirilir.

2.6.2. Batı Hayranlığı

Kültürel problemlerin bir diğeri, yukarıda geçen problemin tam tersidir. Yani, başka kültürlere olan aşırı hayranlıktır. Diğerinde yeni olan her şeye karşı olumsuz bir bakış açısıyla mevcut olana duyulan taassup varken, bu problemde kendi kültürünü beğenmeyip farklı olanlara koşulsuz bir beğeni vardır. Özellikle fiziksel imkânların

[302] Keyyâlî, "Risâle min ebin 'âmilin ilâ ibneteyhi 'indemâ tekburân", *age.*, III, 85.

kısıtlı olduğu toplumlarda, bu konuda gelişmiş olan kültürlere karşı ilgi duyan insanlar daha fazladır.

> *"Kültür, bir toplumun yapma, duyma ve düşünme biçimlerinin tümü olarak tanımlanabilir. Kültür bu anlamda ele alındığında, belli bir yaşam biçimine vurgu yaptığından, bu yaşam alanı içinde olanların, kendilerinden farklı biçimlerde yaşayanları, yine farklı bir alan içinde yaşadıklarını düşünmelerine neden olmuştur. Bu düşünme biçimi de genellikle kendisini diğerine karşı ya "gıpta edip özenme" ya da "küçümseyip hakir görme" şeklinde göstermiştir."*[303]

Her toplumda kendinde olanla yetinmeyip başkalarında olana sahip olmayan insanlar bulunabilir. Özellikle kültürel anlamda kalıplaşmış fikirlere olan saplantı, bazılarını kendinde olandan nefret etme noktasına bile getirebilir. Bunun nedeni kimi zaman gerçekten yokluk olabileceği gibi, bazen de nankörlük olarak açıklanabilir. Örneğin doğu toplumlarında, batı ülkelerinde son yüzyılda yaşanan gelişmelere bakılarak bir hayran kitlesi oluşmuştur. Eskiden medeniyetin beşiği olan ama işgaller, göçler, sömürgecilik faaliyetleri sonucu geri kalmış görünen Doğu toplumunun insanları, içinde bulunduğu durumun müsebbibi Batıya özenmeye başlamıştır. "Celladına âşık olmak" diye izah edilen bu durum son zamanlarda zirve yapmıştır. Batıda olan gelişmeler doğulu bazı insanların gözünü öyle kör etmiştir ki, bazıları için herhangi bir şeyin kaliteli ya da güzel olmasının tek şartı batı kaynaklı olmasıdır.

Suriye topraklarında doğup yine Arap ülkelerinde hayatını devam ettirdiği için, yazarın hikâyelerinde doğu kültürünün birçok yönünü ve batı medeniyetiyle kıyaslamalarını görmekteyiz. Kahramanları aracılığıyla doğu ülkelerinde yaşanmakta olan birçok şeyi eleştirirken, batıdaki gelişmelere olan hayranlığını dile getirmektedir.

İbnu'l-'ammi mu'allimen ḫārikan (ابن العم معلما خارقا) adlı hikâyede kendi kültüründen olanı beğenmeyip yabancı olan her şeye hayran olan insanların bir örneği anlatılmakta ve eleştirilmektedir. Anlatıcı kahraman, lisede tarih derslerini giren Zekeriya Efendi'den övgüyle bahsetmekte ders anlatış tarzını beğendiğini

[303] Ertan Özensel, "Kültürün Popülerleşen Bir Alanı: Popüler Kültür", *Kültür Sosyolojisi,* (Ed.Köksal Alver ve Necmettin Doğan), Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s. 226.

söylemektedir. Sınıf arkadaşları da onunla aynı fikirdedir. Tarih derslerini bir tiyatro oyunu gibi anlatan Zekeriya Efendi, bu sayede öğrencilerin daha iyi anlamalarını sağlamaktadır. Fakat anlatıcı kahramanın amcaoğlu Abdulgaffar, dar bakış açısı nedeniyle hocayı sevmemektedir. Ona göre Batı ülkelerinden gelen hocalar, her zaman kendi kültüründen olan hocalardan daha kalitelidir. Genel anlamda batıdan olan her şeyin güzel olduğu anlayışına sahip olduğu için kayıtsız şartsız böyle olduğunu düşünmektedir. Dersi en iyi şekilde anlatmasına karşın Zekeriya Efendi, sırf batılı değil diye Abdulgaffar'ın gözünde sınıfı geçememiştir. Arkadaşı Yusuf bu durumu Arapların böyle durumlar için söylediği "Mahallenin neyzeni beğenilmez" atasözüyle açıklamıştır.

Ḥallaḳu'l-ḥâre (حلاق الحارة) adlı hikâyede mahallenin berberi Abdülhamid bir müşterisini tıraş ettiği sırada ona, yaşadıkları yerde bulunmaktan memnun olmadığını ifade eder. Hatta Fransa ya da Almanya gibi bir Avrupa ülkesinde doğmadığı için kendini mazlum kabul etmektedir.

Bu hikâyede berberin yaşadığı sıkıntıyı, doğu ülkelerinde birçok insan yaşamaktadır. Batı ülkelerindeki bazı gelişmelerin cazibesine kapılarak yaşadıkları kültürden soğumakta ve bir an önce Avrupa'ya gitmek istemektedirler. Bu hikâyede berberin "Kendimi mazlum kabul ediyorum" ifadesi ise kendi kaderine bir isyandır. Hâlbuki kişinin doğup büyüdüğü toplum, kimsenin seçebildiği bir şey değildir. Hikâyenin devamında Abdülhamid, neden Avrupa'da olmak istediğini şu sözlerle açıklar.

"Ben –bu tatlı gözlüklerin üzerine yemin olsun- sanat ve ilim için yaratılmışım. Gel de bir çırağın yirmi kere de laf anladığı bu memlekette yaşa…"[304]

Berberin bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi ülkesinin sanat ve ilim alanında geri olduğunu düşünmektedir. Bu durumu düzeltmek için çabalamak yerine kaçmayı ve bu konuda ileri olduğu düşünülen batı ülkelerine gitmeyi planlamaktadır. Hâlbuki her toplumun kendine has güzellikleri ve farklılıkları bulunmaktadır. Bu güzelliklerin

[304] Keyyâlî, "Ḥallaḳu'l-ḥâre", *age.,* II, 374-375.

farkında olup geliştirmeye çalışmak hem topluma fayda, hem de kişinin yaşadığı topluma karşı pozitif duygular beslemesini sağlayacaktır.

İle'l-eded (إلى الأبد!) adlı hikâyede yine benzer bir durum görülmektedir. Radyo programı yapan kahramanın konuğu, küçük yaşlarda evlenip boşanmak zorunda kalan bir kadındır. Kadın programcıya âşık olduğunu ve onunla evlenmek istediğini açıklar. Adamın bu duruma şaşırması üzerine kadın, daha yurt dışında kaldığını ve böyle şeylerin normal olduğunu şu sözlerle anlatmaya çalışır:

> *"Sana daha önce bir süre Amerika'da yaşadığımı söylemedim. Bu yüzden söz vermenin ne demek olduğunu iyi biliyorum. O ülke ne kadar da güzel! Batı ne kadar da güzel! Oradaki birinin aklına "İnsanlar ne diyecek" sözünü önemsemek gelmez. Düşün, gazetelerde altmışında kadınların yaşıtları ile evlilik talep ettikleri ilanları okuyordum. Batı, dünyanın önderidir."*[305]

Diğer hikâyedeki gibi yaşadığı toplumun kültüründen farklı bir kültüre duyulan hayranlık söz konusudur. İlk örnekte berber, içinde taşıdığı sanatçı ruhunu yaşadığı yerde yeterince yaşatamadığı, bu nedenle de Avrupa ülkelerinde yaşamak istediğini söylemişti. Bu örnekte ise kadın kahraman, bir adama evlilik teklif eder. Fakat içinde bulunduğu kültür, bu durumu hoş karşılamadığı için kadın, Avrupa ülkelerini örnek göstererek kendini anlatmaya çalışır. İki kahramanın yaşadığı problem, temelde Avrupa hayranlığı olsa da içerik olarak farklılık arz etmektedir. İlkinde kahraman, yaşadığı yerlerde ilim ve sanat yönünden bir eksiklik hissettiği için Avrupa'da olmak isterken, ikincisinde evlilik teklifi yapan bir kadın, kendini makul göstermek için Batı kültürünü övmektedir.

Doğu ülkelerinde yaşayan birçok insanın, Batı medeniyetine olan hayranlığı malumdur. Bunun nedenlerinden birisi de Batı'da hayatın sistemli olması, insanların günlük yaşamlarında çok fazla sıkıntı çekmiyor oluşlarıdır. Sistemsiz bir hayatın içinde zorluk çeken Doğu insanı, yurt dışına gidip gelen insanların anlatımları sonucu Batı'ya bir hayranlık beslemektedirler. Peki, gerçekten müreffeh görünen bu yaşam tarzının

[305] Keyyâlî, "İle'l-eded", *age.*, I, 576.

sebebi Batı insanının medeni oluşundan mıdır? Bunu Serdar Demirel'in "Yerelden Küresele Ahlâki Duruşumuz" kitabında anlattığı bir hatırayla anlamaya çalışacağız.

Demirel kitabında, doktorasını yapmak üzere Londra'ya eşiyle birlikte yerleşen Sudanlı sosyolog bir profesörden konuyla ilgili bir hatıra dinlediğini ve profesörün özetle şunları söylediğini ifade ediyor:

> *"Hanımın ilk geldiği günlerdi, bir yere gitmek üzere otobüs durağına gittik. Az sonra otobüs gözüktü. Hanıma, bineceğimiz taşıt bu, dedim. Hanım, bu sözümü duyar duymaz otobüse doğru koşmaya başlamaz mı? Tabii duraktaki herkes de ona bakmaya, insanlar giyim ve kuşamıyla kendilerinden farklı olan bu hanımın ne yapmak istediğini anlamaya çalışıyorlar. Çok mahcup oldum, benim hatamdı. Onu önceden bilgilendirip uyarmalıydım. Efendim, Sudan'da otobüsler vaktinde gelmez. Bazen saatlerce bekleyebilirsin. Bu yüzden otobüs bekleyenlerin sayısı çok olur. Otobüs de uzaktan görününce araç beklemekten bir hâl olmuş ahali yer kapmak için koşuşturur. Bizim hanım da Sudan realitisini henüz atamadığı için bir an, o psikoloji ile boşta bulunmuş ve bilinçaltındaki refleksin yönlendirmesiyle otobüse doğru gayr-i ihtiyari yer kapmak üzere koşmuş bulundu."*[306]

Afrika özelinde Doğu ülkelerinde imkânsızlık nedeniyle karşımıza çıkabilen bu manzara, aslında aynı şartlar altında çoğu insanın verebileceği bir tepkidir. Profesör hatırasının devamında aslında Batı insanında sistemin düzenli olmasından dolayı böyle göründüğünü, şartlar değiştiğinde medeni görünen o insanların da değişebileceğini şöyle anlatıyor:

> *"Londra'nın kalabalık bir mahallesinde insanlar alışageldikleri üzere işlerine gitmek için otobüs durağında sıraya girmiş bekliyorlar. Normalde vasıtalar her beş dakikada bir geliyor. Bu muntazam hâl günlük hayatın rutini. Ama o gün otobüs, yarım saat geçmiş olmasına rağmen gelmemişti. Doğal olarak sıra kuyruğu uzamış ve insanlar işlerine geç*

[306] Demirel, *age.*, s. 156.

kalmıştı. Duraktakiler, yukarı semtte bir kaza olduğunu, bu yüzden trafiğin tıkandığını ve otobüsün daha fazla gecikeceğini öğrenmişler. Böylece kalabalık arasında memnuniyetsizlik, bir homurdanma, bir şikayet alıp yürümüş. Herkes öfkeli burnundan solumaya başlamış. Derken bir saat sonra otobüs uzaktan görünmüş, işte olan da tam o anda olmuş. Normalde sakin, medeni, hak ve hukuka önem veren, ne zaman, nerede ve nasıl durmasını bilen insanlar bir saatlik gecikme yüzünden farklı bir kimliğe bürünmüşler. Kalabalık her zaman alışık olduğu sırasını unutmuş, büyük çoğunluk otobüse doğru koşmaya başlamış. Yer kapmak, ayakta da olsa otobüse binebilmek için büyük küçüğü, genç yaşlıyı, erkek kadını ezip geçiyormuş."[307]

Kitapta sosyoloğun tespit ettiği üzere sistemin düzenine alışmış olan bu insanlar, imkânı olmayan ülkelerde halkın her gün karşılaştığı ve alışık oldukları bu duruma, ilk karşılaşmalarında daha ağır tepkiler vermişlerdir. Bu da Doğudakilerin hayranlıkla baktığı medeniyetin bir dayatma ve ceza yöntemiyle kazandırıldığını göstermektedir. Zira bizim toplumlarımızda Batıdaki kadar düzenli bir hayat olmasa da hâlen, küçükler büyüklere, erkekler kadınlara yer vermektedir. Bunun nedeni de sistemin dayatması değil, kadim kültürümüzden gelen medeniyettir.

Avrupa'ya duyulan her türlü hayranlığın fuzûlî olduğu söylenemez. Nitekim Avrupa'da yaşanan birçok gelişme insan hayatını kolaylaştırmaktadır. Yukarıda eleştirdiğimiz nokta, kendi değerlerini hiçe sayıp Avrupa kültürüne duyulan koşulsuz hayranlıktır. Örneğin, *Yevmun ve nısf* (يوم و نصف) adlı hikâyede Avrupa ülkelerinde engelli vatandaşlara sağlanan iş imkânları gündeme getirilmiştir. Dönemin Suriye'sinde bu tür imkânların olmadığı düşünülürse hikâyede övgüyle bahsedilmesi yadırganmaz.

Yazar, bir uçak yolculuğu esnasında yanındaki bir yolcuyla tanışıp konuşmalarını hikâye etmiştir. Muhammed Ahmed el-Âvî Şam Tütün Birliğinde çalışmaktadır ve bununla ilgili bir toplantı için Prag'a gelmiştir. Şam'a dönüş uçağında yazarla tanışır. Avrupa'yı ilk defa gören el-Âvî, birçok şeye hayran kaldığından bahseder. En çok ilgisini çeken şey ise, engellilere iş imkânlarının olmasıdır.

[307] Demirel, *age.*, 156-157.

Konuşmada anlatıcı kahraman, el-Âvî'ye Avrupa'da hoşuna giden şeyleri sorduğunda şöyle cevap verir:

- *"Âmâları istihdam ediyorlar.*
- *Âmâlar?*
- *Evet, tütün kâğıtlarının sınıflanmasında çalıştırılıyor. Senin korktuğun bir şeyi oturan bir âmâ diğer âmâ arkadaşlarıyla beraber gayretle yapıyor ve her bir kağıdı özel bölmesine koyuyor. Manzarayı bir düşünsene!*
- *Düşündüm… Korkunç!*
- *Başta ben de korktum ve onlara da söyledim. Onlar da bir huzur kaynağı olmalı dediler. Çünkü engellilerin çalıştırılması modern devletlerin sorunlarından biri. İş, engelliye diğer insanlara yük olmadığını hissettirir. Ona insanlığını hissettirir."*[308]

Gelişmemiş ülkelerde bu tür imkânların bulunmaması engelli vatandaşların hayata adapte olmaları açısından büyük bir eksikliktir. Çünkü iş sahibi olan ve bir şeyleri başarabildiğini gören engelli bir insan, hayata daha pozitif bakabilir. Bedensel engellerine uygun işlerin bulunması, toplumun bir parçası olan engelliler için büyük bir imkân sağlayacaktır.

Avrupa'da olan ve doğu toplumlarında dikkat çeken gelişmelerden en önemlisi şüphesiz ki teknolojik gelişmelerdir. 20. yüzyılın ortalarında otomatik olarak açılan kapıyı ilk kez Avrupa'da gören Suriyeli bir kişinin bu durum karşısındaki şaşkınlığı yine aynı hikâyede anlatılmıştır.

Avrupa'ya ilk kez giden Muhammed Ahmed el-Âvî, yaşadığı ülkede daha önce hiç görmediği yenilikler karşısında şaşkınlığını gizleyemez. Havaalanında otomatik kapıdan geçerken afallar ve birkaç kez geri çekilerek durumu anlamaya çalışır. Hikâyede bu olay şöyle anlatılır:

"Döndüm ve kapıdan iki adım uzaklaştım. Kapanınca neredeyse göğsüm değinceye kadar ilerledim yeniden açıldı. Sihir gibi bir olay…

[308] Keyyâlî, "Yevmun ve nışf", *age.,* I/162.

Yani? Bu arada ben üçüncü kez uzaklaştım. Kapının yanında bayan görevlilerden birini gördüm. Durmasını rica ettim ve ona sordum. Bu olay gerçekten bir sihir, insani bir sihir…"[309]

Batı medeniyetine olan hayranlığın bir sonucu kendi ana dilini savunamayan ve koruyamayan halkın, yabancı dillerdeki kelimelerin toplum içerisinde yaygınlaşmasına engel olamayışıdır. Bu da, toplumun eskiyle olan bağlantısını koparmakta ve kendi kültürüne yabancılaştırmaktadır.

Dil bir toplumun tüm geçmişinin ve ortak faaliyetlerinin ürünü olarak ortaya çıktığı için kültür birliğini de sağlamaktadır. Toplumun maddi manevi bütün kazançları dil ve kültür ilişkisinde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kendi içerisinde ve diğer toplumlara karşı dil, aynı zamanda bir milletin kimliğinin de ifadesidir.[310] Bu nedenle dilin korunması, geçmişin ve kimliğin korunması anlamına gelmektedir. Farklı kültürlerle savaş, işgal, ticaret ve göç gibi nedenlerle dil etkileşimi olması tabii bir durumdur. Fakat bu etkileşim birinin diğerini asimile etmesi şeklinde ise bu sosyal bir problem olarak karşımıza çıkar.

Fransız işgali çok uzun sürmemesine rağmen, sömürgeci ve baskıcı bir rejim uygulandığı için Suriye halkında bunun izleri derin olmuştur. Bunun yansımalarını o dönemlere şahit olmuş Keyyâlî'nin hikâyelerinde de görmekteyiz. *Yâ iḫvân* (يا إخوان) adlı hikâyede Cuma hutbesinde imam, Fransız işgalinden yeni kurtulmuş olan Suriye halkının, günlük konuşmalarda Fransızca kelimeler kullanmasını eleştirir. Köylerinde yaşayan bir gencin konuşmasından örnekler vererek şunları söyler:

"Muhammed bey Şam'da lise okuyor. Kardeşlerim, her Müslüman gibi annesine "anne" demez olmuş. Annesine "mama" diye sesleniyor. Kardeşlerim, bu iş burada da kalmamış. Muhammed Hüseyin bey Fransızca şarkı da söylüyor.. Şarkı neydi kardeşlerim? Allah, şeytana lanet etsin. Neydi şarkı? Neydi? Hah, marlo, marlo"[311]

[309] Keyyâlî, "Yevmun ve nışf", *age.,* I/165.
[310] Korkut Tuna, "Dil ve Kimlik", *Kültür Sosyolojisi,* (Ed.Köksal Alver ve Necmettin Doğan), Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s. 194.
[311] Keyyâlî, "Yâ iḫvân", *age.,* I/154.

Dil, bir toplum kültürünün bütün dokuları içinde barındıran temel unsurlardan biridir. Savaş, işgal ve sömürge gibi olumsuz tecrübelerden sonra, kültürel anlamda en büyük yarayı da dil almaktadır. Hikâyede uzun süren Fransız işgali sonrası Suriye'de halkın Fransızca kelimeleri günlük dilde kullanmaları eleştirilmiştir. Çünkü gelecek nesillere kültürel mirasın aktarılmasında en önemli araç dildir. Bunun farkında olan ve bu konuyu dert edinmiş olan imam da, hutbesinde buna değinme ihtiyacı hissetmiştir.

2.6.3. Taşra-Merkez Çatışması

Kültür, yaşandığı toplumun belli kesimleri arasında da farklılıklar gösterebilir. Millet olarak ortak değerler etrafında birleşilse de yaşam şartlarına ve imkânlara göre toplumun kendi içinde de kültürel farklılıklar gözlenebilir. Kırsal bölgelerde yaşayanlarla şehirde yaşayanların arasında oluşan farklılıklar buna örnek olabilir. Hayatın günlük işleyişinde köy ve şehir arasındaki büyük fark kültürü de etkilemektedir.

Kültürel anlamda yaşanan problemlerden birisi de, yaşanılan mekânların farklı olmasından dolayı ortaya çıkan kültür farklılıklarıdır. Köy ve şehir hayatı, bu bağlamda kıyaslandığında arada bir uçurum bulunmaktadır. Her ne kadar teknolojik imkânların köylere kadar ulaşması küçülmüş olsa da diğer birçok yönüyle bu iki mekân arasındaki uçurum varlığını korumaktadır. Bu farlılıkta, özellikle köyde yaşayan genç nüfusun şehir hayatına özenmesine ve kendi kültürüne karşı yabancılık çekmesine neden olmaktadır. Televizyon ve internet gibi kanallarla daha yakından takip edilebilen şehir yaşamı, köyde fazla sosyal aktivite bulamayan gençler için cazip bir hedef haline gelmektedir.

Köylerde yaşayan nüfusun çoğunluğu çeşitli nedenlerle şehirlerle göç etme eğilimindedir. Bu durumu tetikleyen birçok neden bulunmaktadır. Tarımda verimin azalması, gelirin düşük olması ve makineleşmenin artması ile insan gücüne olan ihtiyacın düşmesi köyden kente göçü tetikleyen itici güçlerdendir. Bunun yanında ulaşımda yaşanan gelişmeler, köyden kente göçü kolaylaştırmış, bu da göçü doğrudan etkilemiştir. Ayrıca kentte yaşam kalitesinin ve insani hizmetlerin daha gelişmiş olması da köyde yaşayan nüfusu kente çekmektedir. Sağlık, eğitim, ulaşım vb. hizmetleri

yeterince alamayan köylüler, bu imkânlardan yararlanmak için doğup büyüdükleri toprakları terk etmek zorunda kalmaktadır.[312]

Köyden kente yaşanan göç olaylarında, işsizlik, sağlık sorunları gibi etkenlerin yanında, önemli bir etken de şehir hayatındaki hareketlilik ve sosyal aktivite imkânlarının çok olmasıdır. Çalışma hayatının dışında yapacak bir faaliyetin olmaması köyde yaşayan insanlar, özellikle de gençler için çekilmez olabilmektedir. Bu da dışarıdan bakıldığında çok renkli görünen şehir hayatını cazip kılmaktadır. Bir hevesle köylerini bırakıp göç eden birçok insan şehir hayatının yoğunluğu içinde kaybolup gitmektedir. Kültürlerini, geleneklerini ve kimliklerini bu uğurda feda edebilmektedir.

eṣ-Ṣadîḳân (الصديقان) adlı hikayede köyden şehre yapılan göçlere yönelik bir eleştiri bulunmaktadır. Hikayede köyde müezzinlik, tellallık ve muhtar yardımcılığı gibi birçok işi aynı anda üstelenmiş olan Ahmet Muhammed köyden ayrılarak ilçeye yerleşir. Birinin vefatı üzerine defin işlerini yaptıracak kimse bulamayan imam, bu konuda serzenişte bulunur. Aynı zamanda köyde yaşayanların eskiye nazaran daha çok şehre göç ettiğini de dile getirir. Ölen kişinin bir arkadaşından defin işleri için yardım isterken ona şunları söyler:

> *"Ahmed Muhammed köyden ilçeye taşındı. Orada ne bulduysa artık, Allah bilir. Hırs, hırs… Şimdiki nesil köyden hoşlanmıyor. Babalarımız, dedelerimiz böyle değildi. Rahmetli babam, köyden sadece bir kez ayrıldı. Onda da ilçe pazarına gitmişti. Ama şimdi, şehir –Allah muhafaza- gençleri bağlıyor"*[313]

Hikâyede de görüldüğü üzere şehir hayatının cazibesi, köyde yaşayan insanlar üzerinde etkili olabilmekte ve onları kendine bağlamaktadır. Eskilerde de aynı durum olmasına rağmen köyde uğraşları fazla olduğundan köylüler göç etmeyi, şehirlere yerleşmeyi pek düşünmüyorlardı. Fakat nüfustaki hızlı artış ve ulaşımdaki kolaylıklar sayesinde köyler artık şehirlere çok yakınlaşmıştır. Yaşam kültürü olarak bakıldığında köydekine göre daha hareketli olan şehir hayatının etkisi de eklenince şehirlere olan göç

[312] Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası,* İmge Kitabevi, Ankara 2000, s. 47-52; Mustafa Soysal, *Köy Sosyolojisi,* Çukurava Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ofset Atölyesi, Adana 1998, s. 55-56.
[313] Keyyâli, "eṣ-Ṣadîḳân", *age.,* I/121.

de artmıştır. Fakat yıllardır köyden şehre yapılan göçler nedeniyle şehirlerde artık yaşanamayacak durumu geldiği için günümüzde bütün toplumlarda köy yaşamına özlem ve geri dönüş planları fazlalaşmıştır.

Örneğin *Yâ iḫvân* (يا إخوان) adlı hikâyede yazar, köy hayatının zorluklarından bahseder. Köyde yaşayanların bahçe, tarla ve hayvanların bakımları gibi yoğun işleri nedeniyle birçok şeyden mahrum olduklarını söyler. Hatta cami imamı bile köylünün durumunu bildiği için Cuma hutbelerini ve vaazları kısa tutmaya çalışır. Bu durum şöyle hikâye edilir:

> *"O, köy camiinin imamı. Köy ahalisinin çoğunun doğumuna şahit oldu. Birçoğunun da babasının doğumuna. Bu yüzden köylünün dünya ve ahiret işleri için hutbeyi ve vaazı kısa tutmayı bir vazife addederdi. Dini meselelerle derinleşmek isteyen birisi ya radyodan dinlemesi ya da Şam'a gitmesi gerekiyor."*[314]

Köy hayatında gündelik uğraşın çok yoğun ve işlerin beden gücüne dayalı olması nedeniyle köylüler kendilerine fazla zaman ayıramamaktadır. Bu yaşam kültürü, şehirlilerle kıyas edildiğinde ikisi arasındaki fark, çok açık görülmektedir. Hikâyede de anlatıldığı gibi köy hayatının zorluğu nedeniyle insanlar ibadetlerini bile alelacele yapmak zorunda kalmaktadırlar. Dini açıdan ibadete yeterince önem verilmemesi sorun gibi gözükse de, köyde yaşamanın gerçeklerinden biridir. Bu duruma kıyasla şehirde yaşayanların imkânları ve zamanları daha çok olmasına rağmen, bu konuya ne kadar önem verdikleri de tartışma konusudur.

Köy hayatında yaşanan problemlerden birisi de sosyal hizmetlerin ve bunu yürütecek olan kadronun yetersiz olmasıdır. *eṣ-Ṣadîḳân* (الصديقان) adlı hikâyede köy yerlerinde kamu hizmetlerinin yetersiz olması eleştirilmiştir. Oralarda bu tür hizmetlerin az sayıda görevli tarafından yürütülmesi sorunlara neden olmaktadır. Hikâyede köyde müezzin, vakıf kâtipliği, köyün tellallığı, muhtar yardımcılığı, cenaze yıkama ve mezar kazma gibi birçok işi bir kişi üstlenmiştir. Bu işleri tek başına yapan Ahmet Muhammet Recep'in ilçe merkezine tayini çıkınca köyde bu işleri yapacak kimse kalmaz. Köy

[314] Keyyâlî, "Yâ iḫvân", *age.,* I, 151.

halkından Ebu Ġarîb'in vefatı üzerine kabir kazacak birisi aranır ancak bulunamaz. Köy imamı Abduh eṣ-Ṣaġîr isimli birisinden kabir kazmasını rica eder. Adam bunu yerine getirmek için para ister ve kabri kazmadan önce peşin alır. Ancak halk, cenaze kabre geldiği zaman kabrin kazılmamış olduğunu görürler.

Köy ve şehir hayatının ve kendilerine has kültürlerinin farkını en iyi anlayan, her ikisinde de yaşama imkânı bulan kimselerdir. *Ummî, ebî ve'l-usre* (أمي، أبي، والأسرة) adlı hikâyede tam bu duruma örnek olabilecek bir karakterden bahsedilir. Köyde yaşayan anlatıcı kahraman, daha önce şehirde yaşamış olan yengesinden bahseder. Kadın, sürekli olarak köy hayatından ve zorluklarından sıkıldığını dile getirmektedir.

"Ölüm kardeşim, ölüm. Sen gece gündüz ineklerin, kuzuların, köpeklerin ve tavukların arasındasın. Bir de her şey susmuşken köpek havlaması ve uzak harabelerden gelen baykuş sesleri arasında akşamı geçirmek."[315]

Şehir hayatına alışmış olan kadına, köyde insanların her gün uğraştıkları sıradan işler bile ağır gelebilir. Şehirde o yaşa kadar bunların hiç birini görmemiş olduğundan, aniden kendisini içinde bulduğu köy hayatı, bu kadın için dayanılmaz bir hal alır. Diğer yandan gelin gittiği evde kayınvalidesi, onun yaptığı hiçbir işi beğenmemektedir. Bu da muhtemelen, kayınvalidenin şehirlilerin bu tür işleri yapamayacağı ön yargısından kaynaklanmaktadır. Çünkü kadın, her işi aslında çok iyi yaptığını fakat kaynanasına yaranamadığını şöyle ifade eder:

> *Her gün evde pervane gibi çalışıyorum. Yıkadığım çamaşırlar kar gibi. Yemeklerim desen parmaklarını yersin. Bulaşıklarım mis gibi. Tarlada da ona yardım etmemi istiyor. Nasıl ister ki bunu? Ben öncesinde çiftçi değildim. Ben şehir kızıydım. Hanımefendi, evin göz bebeğiydim. Eline diken dahi batmamış, her şeyi tatmış, bir dediği iki edilmeyen bir kızdım. Ona gelince, ondaki güç bende ne gezer? Buradan tarlaya kadar beni götürüp geri getirebileceğini düşünüyor. Şam'a gittiğimizde otobüse bindiğimiz zaman bile yoruluyorum da amcam taksi tutuyor."*[316]

[315] Keyyâlî, "Ummî, ebî ve'l-usre", *age.*, III, 22.
[316] *Aynı eser*, III, 22-23.

Şehirde yaşadığı sırada kısa mesafeleri bile taksiyle gidecek kadar el üstünde bir hayat yaşayan bu kadının, köyün ağır şartlarında bu derece zorlanması şaşılacak bir durum değil. Şehir hayatının sunduğu imkânlarla birlikte orada yaşayan insanlar çok fazla sıkıntı çekmiyorlar. Ulaşımda, ev işlerinde, çalışma hayatında teknolojinin getirdiği kolaylıklardan istifade ediyorlar. Hâlbuki köyde çoğu şey, halen insan gücüyle yapılmaktadır. Bu da köy ve şehir hayatı arasında çok büyük farklar ortaya çıkarmaktadır.

Aynı hikâyenin devamında anlatıcı kahraman, bu kez kendi yaşadığı olay üzerinden köy hayatına alışmış birinin köyüne duyduğu özlemi anlatmaktadır. Kahraman, şehir hayatının kimilerine göre cazip gelen kolaylıklarını önemsemeden köyüne ve geçmişine olan özlemini şöyle dile getirir:

> *"Nasıl da değiştirdim. Ben babadan, dededen köylüyüm. Bu rengârenk toprakları, bu asmayı, bu iki kuyruksuz koyunu, annemi ve rahibi, babamı ve sarmaşığı, avluda dört yandan esen reyhan kokusunu, sabahın bu ferah havasını, annemin sıktığı şarabı… Saat sekizden iki buçuğa kadar (bazen öğleden sonra dönmemizi emrederler) sadece pul yapıştırıp, defter ve kayıtları karaladığım, listeler çizip yaz-kış boğucu hapis havasında insanlarla uğraştığım aptal banka mesaisiyle."*[317]

Yukarıda da belirtildiği gibi şehir hayatı birçoklarına göre çekici gelmekte, hatta köyde yaşayan gençlerin de çoğu, bir an önce köyden kurtulup şehre yerleşmenin hayalini kurmaktadır. Ama hikâyede açıkça görüleceği üzere şehir hayatı monotonlaşmış, sıkıcı ve ruhsuz bir yaşam modelidir. Her ne kadar insanlar yaşamaya mecbur oldukları bu hayatı renklendirmeye çalışsa da şehrin karmaşası buna çok müsaade etmemektedir. Bu yoğunluk ve yorgunluğa karşı insanı rahatlatan çözümler olmayınca şehirde mutsuz insanlar çoğalmakta, bu da daha çok sosyal probleme neden olmaktadır.

Aslına bakılacak olursa şehir hayatı sunduğu imkânlar kadar, bünyesinde birçok tehlike de barındırmaktadır. Suç oranlarının ve çeşitliliğinin şehirde daha fazla olması

[317] Keyyâlî, "Ummî, ebî ve'l-usre", *age.*, III, 26.

nedeniyle köyde sade bir hayat yaşayıp şehre gelenler, bu duruma alışmakta zorluk çekmektedirler. Hatta birçoğu özünü kaybederek yanlış yollara sapmaktadır.

Ah yâ musâfir (آه يا مسافر) adlı hikâyede yazar, köyünden masum bir şekilde şehre gelip sonradan büyük değişimler yaşayanlara örnek olarak bir hatırasından bahseder. Köyünden Şam'a Hukuk fakültesinde okumak için gelen yazara köyünden bir tanıdık yardımcı olur ve onun yanına yerleşir. Yazarın arkadaşı uzun zamandır komşuluk edip kendisine anne şefkati gösteren komşusu Mary ile tanışmaları için götürür. Aralarında geçen diyalog şu şekildedir:

"Merhaba dedi, arkadaşıma hitaben:

- Senin gibi bir şeytansa bana bulaştırma!

Arkadaşım gülerek dedi ki:

- Korkma, Ağzı süt kokuyor. Safdil, kız gibi masum. Şehri ilk defa gören bir köylü…

Mary:

- Ben asıl köylülerden korkuyorum. Sen de geldiğinde ağzın süt kokmuyor muydu? Bir gün bu eve geldin! Ne oldun? İfrit, cin… Bence bu safdil arkadaşın seninle yarışır… Gözlerine baksana, sivil polise benzemiyor mu?"[318]

Hikâyede olduğu gibi hayallerle ve iyi niyetle şehre giden birçok köylü, şehrin büyülü havasına kapılıp yeni bir kimliğe bürünmektedir. Köyünde hiç karşılaşmadığı imkânları bir anda elde etmesi kimileri için kontrolü güç bir durumdur. Nitekim birçoğu da masumiyetinin karşılığını kötü bir şekilde almaktadır. Bu yeni hayata adapte olamayan insanlar şehrin debdebesi içinde kaybolup gitmekte, hayatları mahvolmaktadır.

[318] Keyyâlî, "Ah yâ musâfir", *age.*, I, 38.

2.6.4. Kuşak Çatışması

Kültürel anlamda toplumların yaşadığı problemlerden birisi de kuşaklar arası iletişim kopukluğu ve çatışmadır. Bir anlamda yukarıda bahsedilen dil problemi de bu kopukluğun nedenlerinden biridir. İnsanların paylaştıkları değerler azaldıkça aradaki mesafeler de açılmaktadır.

Düşünce, duygu, çıkar ve beklenti ayrılıkları nedeniyle ortaya çıkan uyumsuzluk sorunu, insanın olduğu her yerde kaçınılmazdır. Çünkü insanlar arasında bu konularda tam bir uyum söz konusu değildir. Bu uyumsuzluk, çağın yenilikleriyle büyümüş gençlerle eski değerlere bağlı ve tutucu yetişkinler arasında ise insanlık tarihi boyunca geleneksel bir hal almıştır. Her iki kuşağın da birbirine karşı önyargıyla yaklaşmaları, uyumsuzluğun en önemli nedenidir. Yetişkinlerin gençleri, sorumsuz, bilinçsiz ve bencil olarak; gençlerin de yetişkinleri geri kafalı, yobaz ve tutucu olarak nitelemeleri bu çatışmayı körüklemektedir. Teknolojinin çok hızlı gelişmesi de kuşakların hayata bakış açısını farklılaştırmaktadır. Bunun yanında gençlerin ergenlik gibi hassas dönemleri sorunlu bir şekilde geçirmeleri, buna karşılık ebeveynlerin onlara karşı baskıcı tutumu da kuşaklar arası uçurumu büyütmektedir.[319]

Kendi yaşadığı dönemin şartlarına göre çocuğunu yetiştirmeye çalışan ebeveynler, çocuklarıyla irtibat kurmakta zorlanmaktadır. Onların zihin dünyasını anlayamadıkları için isteklerini de çoğu zaman saçma bulmaktadırlar. Bu konuda dünya görüşünün gereğini yerine getirmeye çalışan anne babaları istisna tutmak gerekir. Çocuklarına olan kısıtlamaları inandıkları dinin bir gereği olduğundan, onların bu konudaki hataları çocuklarına bu durumu anlatma yöntemleridir. İçinde bulundukları zamanı ve çocuklarının isteklerini anladıkları halde zararlarından dolayı bazı istekleri geri çevirmeleri normaldir. Fakat bunu onlara iyi anlatıp güzellikle ikna etmeleri gerekir. Aksi takdirde, çocuklarla ters düşecekleri gibi anlattıkları doğrulara da farkında olmadan düşman edebilirler.

'İydu Mîlâd (عيد ميلاد) adlı hikâyede yukarıda geçen duruma örnek bir olay anlatılmaktadır. Hikâyede baba ve oğlu arasında geçen bir diyalogdan bahsedilir. On

[319] Binnur Yeşilyaprak, "Kuşak Çatışması", *Eğitim ve Bilim Dergisi,* S. 72, Ankara 1989, s. 50-51.

altı yaşına yeni girmiş olan bir genç, doğum günü kutlaması yapmak için babasını ikna etmeye çalışır. Baba, kendisinin daha önce hiç doğum günü kutlamadığını ileri sürerek çocuğunu vazgeçirmeye çalışır. Çocuk, "Fransız işgali sırasında resmi evrakların çoğunun yakıldığını sen söyledin. Doğum tarihini bile bilmiyorsun" diyerek cevap verir. Doğum günü kutlamanın bir batı geleneği olduğunu düşünen baba, çocuğun istediği partiyi yapmamakta ısrarcıdır. Çocuk, Hz. Ömer'e isnat edilen "Çocuklarınızı kendi yaşam tarzınızla sınırlandırmayın, onlar sizden farklı bir zamanda dünyaya geldiler" sözüyle babasının fikrini değiştirmek istese de bunu başaramaz.

SONUÇ

İçinde bulunduğu toplumun bir parçası olan yazarların, yaşadıkları toplumun problemlerinden etkilenmesi tabii bir olaydır. Hatta toplumsal gerçekçi olan ya da olmayan bütün yazarların eserleri, çevresinde gelişen olaylardan esinlenerek yazılmıştır diyebiliriz. Çünkü insan, hayallerini bile gerçeklerle ilişkilendirerek kurabilir. Bu bağlamda sanatsal eserlerde, ortaya çıktığı toplumun kültürü, sevinçleri ya da üzüntülerinden izler bulmak mümkündür.

Yirminci yüzyıl Suriye'sinde yaşamış olan Hasîb Keyyâlî, ülkenin savaş, işgal, yoksulluk, yönetim krizleri gibi nedenlerle geçirdiği bu yüzyıla kayıtsız kalmayıp hikâyelerinde ve diğer eserlerinde bunlara çözümler arayan toplumsal gerçekçi bir yazardır. Keyyâlî, günlük yaşantısını genellikle halkın içinde geçirerek onların her halini gözlemleme fırsatı bulmuştur. Çocukluk yıllarını köyde geçirmiş ve memurluk, öğretmenlik, radyo ve televizyon sunuculuğu gibi birçok alanda çalışmış olması, gündelik hayatı yakından tanımasına yardımcı olmuştur. Eserlerindeki kahramanlar da çoğunlukla çevresinde gördüğü, sıradan insanlardan oluşmaktadır. Onun bu özelliği, hikâyelerinde toplumun her kesiminden insanın kendinden bir şeyler bulabilmesini ve geniş bir okuyucu yelpazesine ulaşmasını sağlamıştır. Eserlerinde toplumsal problemlere çözümler arayan bir yazardır. Bu nedenle yayınladığı ilk hikâyesini, *Ma'a'n-naş* (İnsanlarla beraber) ismiyle yayınlamıştır.

İlmi etkinliklerin yoğun olduğu bir ortamda büyüyen Keyyâlî, bu sayede küçük yaşlarda edebiyatla tanışmıştır. Fransız ve Rus edebiyatından okuduğu ve tercüme ettiği eserlerle edebi hayatı yeni bir boyut kazanmıştır. Eserlerini vermeye başladığı dönemde kendini halktan soyutlayıp hayalî bir dünyada yaşamak yerine, halkın içinde yaşamıştır. Böylece hikâyelerinde hayatlarını anlattığı insanların hikâyelerini kulaktan dolma bilgilerle değil, bizzat içlerinde dolaşarak yazmıştır. O insanların hikâyelerini yine onlar rahat okuyabilsin diye herkesin anlayabileceği bir dille, gündelik yaşamda kullanılan deyimler ve atasözleriyle sunmuştur. Bunu yaparken de ömrü boyunca savunduğu ve korumaya çalıştığı Arapçayı en iyi şekilde kullanmış, okuyana hem üst düzey fasih bir dil, hem de avamca okuduğunu hissettirmiştir.

Keyyâlî, modern Suriye edebiyatında, özellikle de hikâye alanında önemli bir yere sahiptir. Hikâyelerinde kullandığı dil ve üslup onu diğerlerinden ayırmaktadır. el-Edebu's-suḥriyye (Hiciv edebiyatı)'nin önderlerinden kabul edilen Keyyâlî hikâye, roman, tiyatro ve makale alanlarında eser veren çok yönlü bir yazardır.

Keyyâlî özelde Suriye toplumunun, genelde ise Arap toplumlarının içinde bulunduğu birçok sosyal probleme hikâyelerinde yer vermiştir. Gerek imkânsızlıklardan kaynaklanan olumsuzluklar, gerekse kültürel yozlaşmadan doğan sorunlar Keyyâlî'nin çözüm aradığı konulardır. Hikâyelerinde ekonomik, eğitim, din, aile, kadın, yönetim, sağlık vb. birçok alandaki problemlere kendine has üslubuyla eleştirilerde bulunmuştur. Bunlardan bazılarına çözüm önerileri sunarken, bazılarında sadece durum tespiti yapmakla yetinmiştir.

Yazarın ilk yayınladığı hikâyelerinde, yetişmiş olduğu çevrenin etkisiyle kırsal kesimde yaşayan halkın problemleri karşımıza çıkmaktadır. Küçük yerleşim yerlerinde sağlık hizmetlerindeki aksamalar, kuraklık ve buna bağlı sulama problemleri, köyden şehirlere yapılan göçler bunlardan bazılarıdır. Üniversite eğitimi için başkent Şam'a gittiği yıllar ve sonrasında ise bütün Suriye toplumunu hatta Arap toplumunu ilgilendiren konuları işlemeye başlamıştır. Siyasetten, eğitime, kültürden yönetim problemlerine, aile hayatından ekonomik sorunlara kadar birçok konu Keyyâli'nin gündemini meşgul etmiştir. Rusya ve Fransa'da kaldığı yıllarda Avrupa kültürü ile tanışmış, bu kez de hikâyelerinde Doğu-Batı arasındaki farkları yazmaya başlamıştır.

Keyyâlî'nin hikâyelerinde ele aldığı problemlerin başında aile ve kadın problemleri gelmektedir. Toplumun yozlaşmasında ailenin, ailede de kadın sorunlarının başı çektiği gerçeği, Keyyâlî'nin hikâyelerinde göze çarpmaktadır. Evlilik masraflarının çokluğundan dolayı evlenemeyen ve geciken evlilikler nedeniyle ahlaki problemler yaşayan gençler, gayri ahlaki ilişkiler ve boşanma, aile içi geçimsizlik ve şiddet olayları, Keyyâlî'nin üzerinde durduğu başlıca aile problemleridir. Bunun yanında geri kalmış toplumlarda kadınların ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmesi, çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar hikâyelerde değinilen diğer konular arasındadır.

Toplumsal problemler içinde ele aldığı bir diğer önemli konu ise eğitimdir. Ona göre ahlaki yozlaşmadan aile içi anlaşmazlıklara, dini duyguların suiistimal

edilmesinden batıl inançlara kadar birçok toplumsal problemin temelinde eğitim sorunları yatmaktadır. Suriye toplumunda uzun yıllar süren yönetim krizi eğitim hayatını da etkilemiştir. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayanlar eğitim hizmetlerinden yeterince faydalanamamıştır. Birçok köyde okulun bulunmaması, çocukların eğitim hakkından mahrum olmasına neden olmuştur. Bütün bu konular, Hasîb Keyyâlî'nin hikâyelerinde değindiği eğitim problemlerindendir. Keyyâlî, cahil insanların siyasi ve dini konularda söylenen her şeye hemen inanmasını alaycı bir üslupla eleştirmiştir. Bu eleştiri onları küçük görüp tepeden bakmasından değil, bu tür konuları araştırmadan koşulsuz şartsız tabi olmalarından dolayıdır. Yine eğitimcilerin uyguladıkları şiddet olaylarının, öğrencilerin okula karşı olumsuz tavır takınmasını ve bu olayın dini eğitim veren bir kurumda olması halinde, öğrencinin inandığı dine düşman olması durumunu doğurduğu gerçeğini gözler önüne sermiştir. Eğitimsizlik nedeniyle, sureti haktan görünen din adamlarının cahil halkı sömürmesi ve türbelerde kurban kesmek gibi batıl inançların yaygınlaşması da hikâyelerde karşımıza çıkan eğitim problemlerindendir.

Hikâyelerde karşımıza çıkan bir diğer problem türü, sağlık alanında yaşananlardır. Keyyâli, kırsal kesimde sağlık hizmetlerinin yetersiz ve hasta sayısının fazla olması nedeniyle hizmet kalitesinin düşüklüğü üzerinde durmuş, halkı gelir seviyesine göre ayırıp ona göre muamele eden sağlık personelini sert bir dille eleştirmiştir. Bunun yanında, sağlık hizmetlerindeki boşluklardan nemalanan bazı kimselerden de bahsetmiştir. Herhangi bir sağlık eğitimi almadığı halde tamamen ilkel yöntemlerle tedavi uygulayan bu insanların acınası durumlarını gözler önüne sermiştir.

Hasîb Keyyâlî, kendisi de devlet dairelerinde çalışmış birisi olarak yönetim boşluğu ve gereksiz bürokrasi nedeniyle vatandaşların çektiği sıkıntılara yakından şahit olmuştur. Fransız işgali nedeniyle yıllarca baskı altında yaşayan Suriye halkı, bu durumu hayatın her aşamasında hissetmiştir. Fransızlar, orada bulundukları sürede kültür, eğitim ve dil gibi birçok alanda ülkeyi değişime zorlamıştır. Keyyâli de hikâyelerinde yer yer bu durumlardan eleştirel bir dille bahsetmiştir. İşgalin ardından Suriye, bu kez de art arda yaşanan askeri darbelerle mücadele etmiştir. Bu da ülkenin gelişmesini engellediği gibi geriye gitmesine neden olmuştur. O, hikâyede bu durumu, Osmanlı döneminde padişahın ölünceye kadar tahtta kalması sebebiyle istikrarın sağlandığını örnek göstererek sürekli değişen yönetimi eleştirmiştir. Keyyâlî'nin en çok

eleştirdiği idari problem, memurların işlerini savsaklamasıdır. Devlet dairelerinde çalışan, işini garanti gördüğü için görevlerini yerine getirmeyen memurlar Keyyâlî'nin hedefi olmuştur. Hikâyelerde bu konunun geçtiği her yerde bazen sert bir şekilde, bazen de kendine has alaycı üslubuyla diline dolamıştır.

Birinci dünya savaşının geride bıraktığı ağır şartlar, ardından yaşanan Fransız işgali Suriye'nin ekonomik durumunu büyük bir yıkıma uğratmıştır. Fransızların ülkeden çıkışıyla ekonominin düzelmesi beklenirken, ülkedeki kısa süreli ve çok sayıda yönetim değişikliği durumu daha kötüye sürüklemiştir. Devlet dairelerinde çalışan memur ve işçiler uzun yıllar zam alamadığı gibi hayat kat be kat pahalanmıştır. Birçok kez maaşların yatırılamadığı dönemler olmuştur. Hayatın birçok alanını etkileyen ekonomik problemler, Keyyâlî'nin hikâyelerinde sıkça bahsi geçen bir konudur. Kırsal bir bölge olan İdlib'de büyüyen Keyyâlî, herşeyi tarım ve hayvancılığa bağlı olan köylülerin zor hayat şartlarını gözler önüne sermiştir. Yaşanan bir kıtlık nedeniyle bütün hayatları mahvolan hayatlardan ve kocalarına yardım için pazarlarda çalışmak zorunda kalan kadınlardan bahsetmiştir. Meslek grupları arasındaki gelir dağılımı dengesizliği de Keyyâlî'nin gündeme getirdiği konular arasındadır. Ülkede yaşanan bunca sıkıntıya rağmen, üst tabakadan bazı kimselerin terfi ve zam aldığı haberleri herkes gibi Keyyâlî'yi de rahatsız etmiş ve hikâyelerinde bu durumları eleştirmiştir.

Hasîb Keyyâlî, bunların dışında Suriye toplumunun yaşadığı kültürel yozlaşma hakkında eleştirilerde bulunmuştur. Halkın taassup derecesinde geleneklerine bağlı olup bütün yeniliklere kapalı olması, kuşaklar arasındaki kültür farklılaşması ve Batı kültürüne olan aşırı hayranlık Keyyâlî'nin üzerinde durduğu kültürel problemlerdir.

Yazarın Rusya ve Fransa'da bulunmuş olması, o dillerden Arapçaya çeviriler yapması onu etkilemiş, kendi kültürüyle kıyaslamalar yapmaya başlamıştır. Bunun neticesinde sosyal-gerçekçi hikâyeler yazmıştır. Bunun yannda çoğu hikâyesinde romantizm akımının etkileri de görülmektedir. Yaşadığı dönem itibariyle toplumsal gerçekçi akımın zirvede olması nedeniyle Keyyâlî, eserlerinin çoğunda içinde bulunduğu toplumun problemlerine çözümler arayan bir yazar olmuştur. Vefatından önce hicret ettiği Dubai'de, bir yandan orada yaşadığı olayları hikâye ederken diğer yandan doğduğu toprakların sorunlarını yazmaya devam etmiştir. Keyyâlî'nin yaşadığı

dönemin siyasi olayları ve Baas rejiminin baskıcı yönetimi Keyyâlî'nin birçok yönetim problemine ve siyasi meselelere üstü kapalı bir şekilde değindiği görülmüştür. Bunlar yazarın sembolizm akımı çerçevesinde yazdığı hikâyelerdir.

Keyyâlî'nin hikâyelerinde karakterler sahip oldukları sosyal kimliklerin üzerinde sözler söylemektedir. Örneğin hikâyedeki bir köylü, hikâyede köyünün dışında bir yer gördüğüne ya da bu konuda eğitim almış olduğuna dair bir ibare olmamasına rağmen, Avrupa kültürüne dair yorum yapabilmektedir. Bu üslup hikayeyeyi sunileştirmekte, gerçeklikten uzaklaştırmaktadır. Böylece yazarın kendi yaşadığı hayatı ve hayata bakış açısını hikâye karakterleri üzerinden iletmek istediği anlaşılmaktadır. Bu da yazarın edebi kişiliğinin zayıf bir yönüdür. Ayrıca yazar, hikâye anlatımında çoğunlukla kendini olayların merkezine koyarak müdahil olmaktadır. Yazarın bu tutumu, hikâyeyi objektif bakış açısından uzaklaştırmakta, Keyyâlî'nin fikirlerini yansıtan bir hikâyeye dönüştürmektedir.

Yazarın hikâyeleri çoğunlukla bir sonuca bağlanmadan bitmektedir. Sonucu okuyucuya bırakmak gibi bir üslup kullandığı varsayılsa bile her hikâyenin böyle bitiyor olması okuyucuyu sıkabilir.

KAYNAKÇA

ABÂẒA, Nizâr, İtmâmu'l-a'lâm (Zeylu'l-kitâbi'l-a'lâm li Ḫayreddîn ez-Ziriklî), Dâru Ṣadr, Beyrut 1999.

ABDELLÎ, Abdulkâdir, *Turkiye bi 'uyûnî, seḳâfe, edeb, terceme, funûn* (Haz. Mehmet Hakkı Suçin), Dâru Maysaloon, Gaziantep 2018.

ABDULKÂDİR, Abdulilâh, "Hasîb Keyyâlî, Nışfu ḳarnin edebî", el-İttiḥadu's-seḳâfî, 13.07.1993.

ADAK, Nurşen, Sosyal Problemler Sosyolojisi, Dünya'dan ve Türkiye'den Örnekler, Siyasal Kitabevi, Ankara 2009.

AKTAŞ, Aliye Mavili, Aile İçi Şiddet, Kadının ve Çocuğun Korunması, Elma Yayınevi, Ankara 2006.

'ALÂVENE, Ahmed, Zeylu'l-a'lâm, Ḳamûsu terâcim lieşhuri'r-ricâli ve'n-nisâ mine'l-'arabi ve'l-musta'ribîn ve'l-musteşriḳîn, Dâru'l-menâre li'n-neşri ve't-tevzi', Cidde 1998.

AṬRAŞ, İbrâhîm, İtticâhâtu'l-ḳaṣasiyye fî Sûriye, Dâru's-suâl, Dımaşk 1982.

AYAN, Sezer, Aile ve Şiddet, Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet, Ütopya Yayınları, Ankara 2010.

AYDIN, Mustafa, "Kültür Sosyolojisinin Temel Kavramları", Kültür Sosyolojisi, (Ed.Köksal Alver ve Necmettin Doğan), Çizgi Kitabevi, Konya 2018.

AYTÜRK, Nihat, Yönetim Sanatı, Başarılı Yönetim ve Yöneticilik Teknikleri, Yargı Yayınevi, Ankara 1999.

BAHAR, Ozan, "Türkiye'de İç Göç Hareketlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 2, Isparta 2010.

BAḤRA, Naṣru'd-dîn, "Ḥasîb Keyyâli ve melḥamatu'l-ḥayâti'l-yevmiyye", Mecelletu'l-ma'rife, S. 171.

BALDİSSERA, Eros, "Hasîb Kayyâlî, 1924-1993", Quaderni di Studi Arabi, Instituto per I'Oriente C.A. Nallino, 1994, S. 12.

CA'FER, Nezîr, "'Âlemu Ḥasîb Keyyâlî er-Rivâî", Cerîdetu Nizvâ, S. 78.

CUBÛRÎ, Kâmil Selmân, Mu'cemu'l-udebâ mine'l-'asri'l-câhilî ḥattâ seneti 2002, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 2002.

ÇAKIN, Akın, Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması Nedeniyle Boşanma, Adil Yayınevi, Ankara 1999.

ÇAKINBERK, Arzu Karaca, İş'te Kadın Olmak, Nobel Yayınları, Ankara 2011.

CAMPBELL, Robert B., A'lâmu'l-edebi'l-'arabiyyi'l-mu'aṣır, siyerun ve siyerun ẕâtiyyetun, Daru'n-neşr Franz Steiner Stuttgart Beyrut 1996.

ÇINAR, İkram, "Eğitim ve Şiddet", Çağdaş Eğitim Dergisi, S. 254.

DEḴḴÂḴ, Ömer, Funûnu'l-edebi'l-mu'âṣır fî Sûriye, Dârû-ş-şarḳi'l-'arabî, Beyrut, tsz.

DEMİRAYAK, Kenan, "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı Üzerine Değerlendirmeler", Şarkiyat Mecmuası, S.26.

DEMİRBİLEK, Sevda, Sosyal Güvenlik Sosyolojisi, Legal Yayıncılık, İstanbul 2005.

DEMİREL, Serdar, Yerelden Küresele Ahlaki Duruşumuz, Rıhle Kitap, İstanbul 2010.

DERVİŞ, Ahmed, Medḫal ile'l-edebi'l-'arabiyyi'l-ḥadîs, Şebeketu'l-alûka, Kahire 2008.

…….. Naẓariyyetu'l-edebi'l-muḳârin ve tecelliyâtuha fi'l-edebi'l-'arabî, Dâru ġarîb, Kahire 2002.

DÎB, Kemal, Târîḫu Sûriye el-mu'âṣıra mine'l-intidâb el-Fransî ilâ ṣayfi 2011, Dâru'n-nehâr, Beyrut 2012.

DRUCKER, Peter, Yönetim, (Çev. İlker Gülfidan), Optimist Yayınları, İstanbul 2012.

EBÛ LEVZ, Yûsuf, "Hasîb Keyyâlî ellezî raḥale 'annâ kâne yumsiku'l-hayâte min uzunihâ ve yucirhâ ilâ ġurfetihi", Mecelletu'ş-şurûḳ, S. 68.

EMEKLİ, İlknur, "Çağdaş Suriye Romancılığı", Journal of Current Researches on Social Sciences, S. 4.

ER, Rahmi, Çağdaş Arap Edebiyat Seçkisi, Vadi Yayınları, Ankara 2012.

GÖRMEZ, Mehmet, "Din İstismarı", Din İstismarı, (Ed. Lamia Levent Abul), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017.

GÜNAY, Selçuk, II. Abdülhamid Döneminde Suriye ve Lübnan'da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri, "Tarih Araştırmaları Dergisi" S. 28.

GÜVENÇ, Bozkurt, Erkek Egemen Dünyada Kadın Sorunları Sözlüğü, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2014.

ḪATÎB, Ḥusâm, Subulu'l-muesserâti'l-ecnebiyye ve eşkâlihâ fi'l-ḳıṣṣati's-Suriye, Maṭâbi'u'l-idâreti's-siyâsî, Dımaşk 1991.

…… el-Ḳıṣṣatu'l-ḳaṣîra fî Sûriye, Dâru 'Alâu'd-dîn, Dımaşk 1998.

İSHAKOĞLU, Ömer, Suriye Tarihi, Osmanlı Dönemi Suriyesi'nde Edebi ve Kültürel Hayat (1800-1918), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012.

KELEŞ, Ruşen, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

KEYYÂLÎ, Ḥasîb, el-A'mâlu'r-rivâiyye ve'l-ḳaṣasiyye, Menşûrâtu'l-hey'eti'l-'âmmeti's-Sûriyye li'l-kitâb, Dımaşk 2012.

…….. Ḥikâyâtu İbni'l-'amm, Dâru'l-yenâbî' li'n-neşri ve't-tevzi', Dımaşk 1992.

ḲINṬÂR, Seyfeddîn, el-Edebu'l-'arabiyyu's-Surîyyu ba'de'l-istiḳlâl, Menşûrâtu vizârati's-Seḳâfe, Dımaşk 1998.

KIYMAZ, Zahir, "Öğrenim Düzeyi ve Suç: Suç-Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 2, Elazığ 2004.

KOMİSYON – T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Belgelerinde Suriye, Seçil Ofset, İstanbul 2013.

KOMİSYON, "el-İmârât ten'î Ḥasîb Keyyâlî ", Cerîdetu'l-ittiḥâd, 07.07.1993.

KOMİSYON, "Rahîlu'l-edîbi'l-kebîr Hasîb Keyyâlî", Cerîdetu's-sevre, 08.07.1993.

KULA, Mevlüt, Modern Suriye Hikayesinin Konuları, Çizgi Kitabevi, Konya 2017.

KUTSAL KİTAP, Eski ve Yeni Antlaşma, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2014.

LANDAU, Jacop M., Modern Arap Edebiyatı, 20. Yüzyıl, (Çev. Bedrettin Aytaç), Gündoğan Yayınları, İstanbul 1994.

MİR, Muhammed, "Zikrî Ḥasîb Keyyâlî", Ceridetu'l-ẖalic, 12.07.1993.

NİRUN, Nihat, Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1994.

ÖZDÖNMEZ, Metin, Yönetim ve Organizasyon, İ.Ü Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul 1998.

ÖZENSEL, Ertan, "Kültürün Popülerleşen Bir Alanı: Popüler Kültür", Kültür Sosyolojisi, (Ed.Köksal Alver ve Necmettin Doğan), Çizgi Kitabevi, Konya 2018.

ÖZER, Ufuk, "Genç İşsizliği, Suç, Göç, İntihar ve Boşanma Düzeyleri ile İlişkili midir? Türkiye'den Ampirik Bir Kanıt", Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 5, Kırklareli 2017.

ÖZGÜVEN, İbrahim Ethem, Evlilik ve Aile Terapisi, Pdrem Yayınları, Ankara 2000.

ÖZTÜRK, Hüseyin, Eğitim Sosyolojisi, Hatiboğlu Yayınları, Ankara 1993.

ÖZTÜRK, Mustafa, Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi, "History Studies" (e-yayın), Orta Doğu Özel Sayısı.

RÂĠIB, Ḥuseyn, Ḥasîb Keyyâlî, Câḥiẓu'l-'aṣr ve emîru'l-edebi's-sâḫir, Dâru'l-fetât, Dımaşk 2006.

ŞÂLİḤ, Nebîl, Rivâye ismuha Sûriye, Iṣdâru'l-ḫâṣ, Dımaşk 2007.

SAVRAN, Ahmet, 19. Yüzyıl Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1991.

SOYALAN, M. Yaşar, Emevi Hanedanlığından Esed Diktatörlüğüne Suriye, Mana Yayınları, İstanbul 2012.

SOYSAL, Mustafa, Köy Sosyolojisi, Çukurava Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ofset Atölyesi, Adana 1998.

TASA, Muhammed, "Çağdaş Suriye Öykücülüğüne Genel Bir Bakış", Hece-Öykü Dergisi, Ankara 2008, S. 27.

TEZCAN, Mahmut, Eğitim Sosyolojisine Giriş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981.

TOPALOĞLU, Mustafa, Eşinizle Güzel Geçinmek İster misiniz?, Yakamoz Yayınları, İstanbul 2008.

TORTOP, Nuri, Yönetim Bilimi, Yargı Yayınları, Ankara 1993.

TUNA, Korkut, "Dil ve Kimlik", Kültür Sosyolojisi, (Ed.Köksal Alver ve Necmettin Doğan), Çizgi Kitabevi, Konya 2018.

TURAN, Namık Sinan, "Andre Raymond ve Osmanlı Dönemi Arap Kent Tarihçiliğine Bakış", Ortadoğu Etütleri, S.2.

UMAR, Ömer Osman, Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004.

'USMÂN, Haşim, Tarîḫu Suriye el-Ḥadîṯ, Riyâżu'r-reyes li'l-kutub ve'n-neşr, Beyrut 2012.

ÜRÜN, Ahmet Kazım, Arap Ülkeleri Sosyo-Kültürel Yapısı, Çizgi Kitabevi, Konya 2016.

…… Modern Arap Edebiyatı, Çizgi Kitabevi, Konya 2015.

VARLI, Mustafa, Bid'at, Hurafe ve Batıl İnançlar, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.

VECDİ, Muhammed Ferid, Müslüman Kadını (Çev. Mehmed Akif), Erkam Yayınları, İstanbul 2013.

YAZICI, Hüseyin, "Suriye'de Kısa Öykü", İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası, S. 19.

…… "Hikâye", TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara 1998, XVII.

YEŞİLYAPRAK, Binnur, "Kuşak Çatışması", Eğitim ve Bilim Dergisi, S. 72, Ankara 1989.

YİĞİT, Talip, İmkansız Bir Yaşam, Çocuk Evlilikler, Kimlik Yayınları, İstanbul 2017.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.syrianstory.com/comment2.htm. Son erişim tarihi: 22.11.2018.

https://mefhumdergi.com/2017/10/27/cagdas-arap-oykusunun-kisa-seruveni/ Son erişim tarihi: 18.10.2018.

www.esyria/sites/code/index.php?site=idleb&p=stories&category=characters. Son erişim tarihi: 21.06.2019.

EKLER

TABLO 1:

Hasîb Keyyâlî'nin Hikayelerinde İşlediği Sosyal Problemlerin Konulara Göre Dağılımı

Hikâyenin Adı	Bulunduğu Hikâye Kitabı	Konu
'Attâru'l-ḥâre	Ma'a'n-nâs	Aile İçi Geçimsizlik
'İnde ma'rûf	Tilke'l-eyyâm	Batıl İnançlar
'İydu Mîlâd	el-Muṭâred	Kuşak Çatışması
Ah yâ musâfir	Ma'a'n-nâs	Kadınların Çalışması Taşra-Merkez Çatışması
Berâetu'z-zimme	Tilke'l-eyyâm	Yönetim Problemleri
Beyne'd-dumu'	Aḫbârun mine'l-beled	Gayr-i Meşru İlişki Kadınların Hor Görülmesi
Beyyâ'u'd-Dirbekkât	Aḫbârun mine'l-beled	Kadınların Çalışması Yoksulluk İşsizlik
Da'vetun ilâ'l-cunûn	Tilke'l-eyyâm	Yönetim Problemleri
el-'Aṭṭâlûn	el-Ḥużûr fî eksere min mekân	Eğitimden Mahrumiyet Kadınların Hor Görülmesi Kızların Okula Gönderilmemesi
el-Hibru'n-nâşif	Aḫbârun mine'l-beled	Fransız İşgali
el-Ḫulâsa	Ḥikâye basîṭa	Kadın Problemleri Batıl İnanç ve Hurafeler
el-İttifaḳ	Rıḥletun Cidâriyye	Sağlık Hizmetlerinde Eşitsizlik
el-Luṭf	Ma'a'n-nâs	Yönetim Problemleri Gelir Dağılımı Problemi

el-Mihne? Melâk	Rıḥletun Cidâriyye	İşsizlik Yoksulluk
el-Muḳâbil	Tilke'l-eyyâm	Gayri Meşru İlişki Kürtaj
el-Muṭâred	el-Muṭâred	Sağlık Hizmetlerinde Mahremiyet Yönetim Problemleri
Emâme'l-ḳasri'l-'adlî	Ma'a'n-nâs	Evliliklerin Geciktirilmesi Kadınların Hor Görülmesi Yoksulluk
en-Naṣîb	el-Muṭâred	Çocuk Evliliği
er-Riyâżu's-Sundusiyye	Aḫbârun mine'l-beled	Batıl İnançlar Yönetim Problemleri Osmanlı Eleştirisi Seçimlerde Hile Din İstismarı
eṣ-Ṣadîḳân	Aḫbârun mine'l-beled	Aile İçi Şiddet Din İstismarı Taşra-Merkez Çatışması
eṣ-Ṣadîḳatâye'l-mechûletân	Ḥikâyetun basîṭa	Evlilik Problemleri
es-Sâlife	Rıḥletun Cidâriyye	Aile Sorunları Yoksulluk
eṣ-Şeyh 'aḳḳâbiyye	Rıḥletun Cidâriyye	Din İstismarı
et-Taṣvîru'l-ḥadîs̲	Rıḥletun Cidâriyye	İşsizlik Yoksulluk
ez-Zevebân	Ḥikâyetun basîṭa	Aile İçi Geçimsizlik Aile Mahremiyeti
Feteya'l-ḥilm ve'l-vâki'	el-Muṭâred	Evliliğin Geciktirilmesi
Ġarîbun yedḫulu 'ala'l-ḫaṭṭi	Ḥikâyâtu İbni'l-'amm	Fransız İşgali
Ḫalfe'ẓ-ẓâhirîn	el-Ḥużûr fî eks̲ere min mekân	Çocuk Evliliği
Ḥallâḳu'l-ḥâre	Tilke'l-eyyâm	Kadınların Hor Görülmesi Çocuk Evliliği Sağlık Hizmetlerinde Yetersizlik

		Eğitimde Şiddet Kızların Okula Gönderilmemesi Batı Hayranlığı
Hezeyanu leyletin sâife	Ḥikâyetun basîṭa	Kadın Problemleri
Ḫuz̲	Rıḥletun Cidâriyye	Evlilik Problemleri
İbnu’‘ammi fî ṣaffi’ş-şehâde	Ḥikâyâtu İbni’l-‘amm	Evliliklerin Geciktirilmesi Eğitimde Şiddet
İbnu’l-‘ammi mu‘allimen ḫāriḳan	Ḥikâyâtu İbni’l-‘amm	Fransız İşgali Batı Hayranlığı
İctima‘un muhim	Ḥikâyetun basîṭa	Yönetim Problemleri
İlâ’d-daḥdâḥ	Ma‘a’n-nâs	Yoksulluk
İle’l-ebed	el-Ḥużûr fî ekṣere min mekân	Çocuk Evliliği Batı Hayranlığı
Kâtibu’l-‘arâiż	Ma‘a’n-nâs	Yönetim Problemleri İşsizlik Gelir Dağılımı Problemi
Lev ennehu ve‘ade	Rıḥletun Cidâriyye	Çocuk Evliliği Boşanma
Ma‘a hubûṭi’l-leyl	Ḥikâyetun basîṭa	Aile İçi Geçimsizlik
Mu‘îdu’l-kulliyye	Ma‘a’n-nâs	Eğitimde Şiddet Yoksulluk
Mureşşehu’s-sâdeti’l-ekârim	Aḫbârun mine’l-beled	Cahillik Fransız İşgali
Niẓamîyyun cidden	Aḫbârun mine’l-beled	Gelir Dağılımı Problemi
Rıhletu Cidâriyye	Rıḥletun Cidâriyye	Evliliğin Zorlaştırılması Eğitimden Mahrumiyet
Risâle min ebin ‘âmilin ilâ ibneteyhi ‘indemâ tekburân	el-Muṭâred	Kadınların Çalışması Eğitimde Şiddet Taassupçuluk
Ṣundûḳu’l-‘acâib	Ḥikâyetun basîṭa	Yönetim Problemleri Gelir Dağılımı Problemi

Ṭabîbu'n-nâḥiye	Ma'a'n-nâs	Sağlık Hizmetlerinde Yetersizlik Sağlık Hizmetlerinde Eşitsizlik İşsizlik
Taḳriru teftiş	Aḫbârun mine'l-beled	Sağlık Hizmetlerinde Eşitsizlik
Târîḫu mâ ehmelehu't-târîḫ min ḥayâti'l-muerriḫ Hîrûṭ	el-Muṭâred	Kadın Problemleri Diktatörlük
Tilke'l-Eyyâm	Tilke'l-eyyâm	Evliliğin Geciktirilmesi Kadınların Çalışması Sağlık Hizmetlerinde Yetersizlik
Ummî, ebî ve'l-usre	el-Muṭâred	Taşra-Merkez Çatışması
Yâ iḫvân	Aḫbârun mine'l-beled	Evliliğin Zorlaştırılması Aile Problemleri Gayr-i Meşru İlişki Din İstismarı Dilde Yabancılaşma Taşra-Merkez Çatışması
Yevmun ve nısf	Rıḫletun Cidâriyye	Evlilik Problemleri Aile İçi Geçimsizlik Kadınların Çalışması
Yûh	Ḥikâyetun basîṭa	Yönetim Problemleri Gelir Dağılımı Problemi
Zebûnun Vâḥid	Ma'a'n-nâs	Taassubçuluk İşsizlik Yoksulluk